

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SANAYİLEŞMENİN SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞMEYE ETKİSİ:
KAYSERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN

HAZIRLAYAN
Suat KURT

KIRIKKALE
2006

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

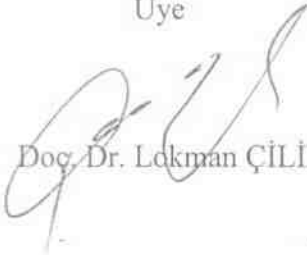
Suat KURT tarafından hazırlanan "Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi Kayseri Örneği" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Lokman ÇİLİNGİR

Üye

Yard. Doç. Dr. Mustafa ORÇAN

ÖZET

Toplumsal değişme, toplumsal hayatın zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca tüm toplumlar bu değişimi az ya da çok, kimi zaman da hızlı ya da yavaş yaşamışlardır.

Bir ülkenin ekonomik kalkınma sürecinde sanayileşme politikalarının önemli olduğu bilinmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türk sanayisi, devletçi ekonomik yönelimleri çerçevesinde hızla gelişmeye başlamıştır.

Devletçi ekonomik politikalarla amaçlanan kalkınmanın önemli unsurlarından biri, bölgesel sanayileşme çabalarıdır. 1950'li yıllardan itibaren özel sektör de sanayileşme sürecinde bir aktör olarak karşımıza çıkmaya başlar. Bu çalışma gerek kamu sektörü gerekse özel sektör aracılığıyla yoğun bir sanayileşme sürecine giren Türkiye'de Kayseri Örneğinde sanayileşmenin sosyo-kültürel yapının değişmedeki rolünü ortaya koymaktır. Yine bu çerçevede bölgesel sanayileşme sürecinde, Kayseri örneğinde Organize sanayi çalışanlarının sorunları ve bu sorunlara çözüm önerileri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, sanayi toplumu, sendika, kültür, sosyal değişme.

ABSTRACT

Social change has been appeared as a compulsory consequence of social life. Throughout the history, all societies have experienced this change more or less and sometimes slowly and rapidly.

It is a very well fact that policies of industrialisation is very important in the process of economical development. In the first pheses of Turkish Republic, Turkey's industry had developed rapidly because of statist economical approches.

One of the significant elements of the aim of development of statistis economical policies is to be industrialized. Therefore, we tried to analyze the economical improvement of Kayseri and its environment. We stated some sectoral problems of Kayseri's industry, as an example for regional industrialization and claimed some solutions.

Key words: Industrialization, industry community, labour uniun, culture, social change.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi: Kayseri Örneği” adlı çalışmamı, ilmi, ahlaki ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Eylül 2006

Suat KURT

ÖNSÖZ

Toplumsal değişme ve sanayileşme kavramları sosyolojinin önemli konuları arasında yer almaktadır ve özellikle sosyal değişme sosyolojinin olmazsa olmaz konuları arasında yer alır. Hem teorik hem de uygulama boyutu olan bu çalışmada daha çok Kayseri örneğinde sanayileşmenin sosyo-kültürel değişime etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızın içerisinde eksiklerimizin olduğunu şimdiden kabul etmekle birlikte bundan sonra yapılacak olan araştırmalara küçük de olsa bir katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Öncelikle bu konuyu çalışırken ve yüksek öğrenim hayatım boyunca her zaman desteğini gördüğüm, emek, bilgi ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam Sosyoloji Bölüm Başkanı Doç.Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN'a; değerli hocalarım Doç.Dr. Lokman ÇİLİNGİR ve Yrd.Doç.Dr. Mustafa ORÇAN hocalarıma; çalışmam boyunca bana sürekli destek olan Arş.Gör. Kamil ŞAHİN ve Arş.Gör. Serdal FİDAN hocalarıma ve son olarak araştırmamıza anketimize katılmak suretiyle katkı sağlayan Kayseri Organize Sanayi Bölgesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar	VIII
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: SANAYİLEŞME OLGUSU VE TÜRKİYE’DE SANAYİLEŞME..	3
1.1. Sanayileşmenin Ortaya Çıkışına Sebep Olan Faktörler	3
1.2. Sanayileşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	5
1.3. Sanayi Toplumlarının Özellikleri	7
1.3.1. Geleneksel Toplum Yapısından Endüstri Toplumuna Geçiş.....	8
1.3.2. İşgücünde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler	10
1.4. Türkiye’de Sanayileşme	13
1.4.1. Osmanlı Dönemi Sanayileşmeye Geçiş Dönemi ve Osmanlı’da Sanayileşme Hareketleri	14
1.4.1.1. Osmanlı Döneminde İlk Sendikacılık Faaliyetleri.....	18
1.4.1.1.1. Loncaların Çöküşü ve İlk İşçi Hareketleri.....	19
1.4.1.2. Cumhuriyet Öncesi Endüstri Faaliyetlerinin Özellikleri	21
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sanayi Hareketleri.....	22
1.4.2.1. İzmir İktisat Kongresi (1923)	25
1.4.2.2. Sanayii Teşvik Kanunu (1927)	26
1.4.2.3. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929).....	27
1.5. Planlı Dönemde Sanayileşme Hareketleri	28
1.6. Cumhuriyet Dönemi Sendikalaşma Hareketleri	31
1.6.1. Grevler	34
1.6.2. Toplu Pazarlık.....	36
1.7. Dünya’da ve Türkiye’de Sanayileşmenin Sosyal Sonuçları.....	38
II.BÖLÜM: SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME OLGUSU VE SANAYİLEŞMENİN SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞMEYE ETKİSİ	42
2.1. Kültür Kavramı	42
2.1.1. Kültürün Maddi ve Manevi Öğeleri.....	43
2.2. Sosyo-Kültürel Değişme Olgusu	44
2.2.1. Sosyal Değişmenin Bazı Kaynakları	45
2.2.1.1. Doğal Çevre	46
2.2.1.2. Nüfus.....	46

2.2.1.3. Din	47
2.2.1.4. Keşifler, Buluşlar ve Teknoloji.....	47
2.2.1.5. Liderler ve Toplumsal Hareketler.....	47
2.3. Sosyal Değişme Tipleri.....	48
2.3.1. Evrim Modeli.....	48
2.3.1.1. Auguste Comte	49
2.3.1.2. Herbert Spencer	51
2.3.1.3. Emile Durkheim.....	52
2.3.2. Yapısal-Fonksiyonel Model.....	57
2.3.2.1. T. Parsons ve M. Merton	59
2.3.2.2. P. Sorokin.....	59
2.3.3. Çatışma Modeli.....	61
2.3.3.1. K. Marx.....	62
2.3.3.2. W. Pareto	64
2.4. Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi	65
2.4.1. Sanayileşmenin İnsanlar Arası İlişkilere Etkisi	66
2.4.2. Sanayileşmenin İş Gücüne Olan Etkileri.....	67
2.4.3. Sanayileşmenin Aile Kurumuna Etkisi.....	68
2.4.4. Sanayileşmenin Din Kurumuna Olan Etkileri	70
2.4.5. Sanayileşmenin Eğitim Kurumuna Etkisi.....	71
2.4.6. Sanayileşmenin İletişim-Ulaşım Olan Etkileri	72
2.4.7. Sanayileşmenin Kentleşme Üzerine Olan Etkileri.....	74
III. BÖLÜM: BİR SANAYİ KENTİ OLARAK KAYSERİ	76
3.1. Tarihsel, Coğrafi ve Demografik Açısından Kayseri	76
3.2. Kayseri'nin Toplumsal Yapısı	77
3.2.1. Ekonomik Yapı	78
3.2.1.1. İstihdam	78
3.2.1.2. Tarım.....	80
3.2.1.3. Hayvancılık.....	81
3.2.1.4. Ormancılık	82
3.2.1.5. Madencilik	82
3.2.1.6. Ticaret	82
3.2.1.7. Enerji.....	84
3.3. Kayseri'de Demografik Yapı.....	85
3.4. Kayseri'de Sanayiinin Gelişimi	87
3.4.1. Cumhuriyete Kadar Olan Dönemin Sanayi Yapısı.....	87
3.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sanayi Yapısı	87
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	91
4.1. Örnek Grubun Demografik Özellikleri.....	91
4.2. Kültürel Özellikler	98
4.3. Ekonomik Özellikler.....	108
4.4. Çalışma Hayatı İle İlgili Özellikler.....	110
4.5. Örnek Grupların Kendisi, Ailesi ve Çevresi Hakkındaki Görüş ve Beklentileri.....	120
SONUÇ	124

KAYNAKÇA.....	128
EK Anket Formu	133

TABLolar

Tablo 1: İl iktisadi faal nüfusunun faaliyet kollarına göre dağılımı	90
Tablo 2: Kayseri ili tarla ürünleri üretim ve verim durumu	91
Tablo 3: Kayseri’de okuma-yazma durumu	96
Tablo 4: 1927 sanayi sayımına göre Kayseri’de işyeri ve çalışan sayısı.....	99
Tablo 5: Görüşülenlerin cinsiyetleri	102
Tablo 6: Görüşülenlerin yaşları	102
Tablo 7: Görüşülenlerin medeni durumları	103
Tablo 8: Görüşülenlerin öğrenim durumları	103
Tablo 9: Görüşülenlerin mesleği.....	103
Tablo 10: Görüşülenlerin Kayseri’de doğma durumu	104
Tablo 11: Kayseri’de doğmayanların doğum yerleri	104
Tablo 12: Görüşülenlerin hane nüfusları	104
Tablo 13: Görüşülenlerin eş seçim şekilleri	105
Tablo 14: Görüşülenlerin nikah biçimleri.....	105
Tablo 15: Görüşülenlerin ikamet ettikleri mesken biçimleri	105
Tablo 16: Görüşülenlerin babalarının tahsil durumu	105
Tablo 17: Görüşülenlerin annelerinin tahsil durumu	106
Tablo 18: Anne-baba durumları.....	106
Tablo 19: Görüşülenlerin anne-baba ile ikamet edip etmedikleri.....	106
Tablo 20: Anne-babası yanında olmayanların onları ziyaret sıklıkları.....	107
Tablo 21: Evlenirken başlık parası verme oranları	107
Tablo 22: Evlendikten sonraki ilk yerleşme biçimi	107
Tablo 23: Gençler evlendiğinde ayrı eve taşınmalıdır.....	108
Tablo 24: Farklı giyim kuşama yüklenen anlamlar	108

Tablo 25: Görüşülenlere göre kız çocukların eğitim düzeyi.....	108
Tablo 26: Baba otoritesinin kaynağı.....	109
Tablo 27: Görüşülenlere göre hanedeki otorite sıralaması.....	109
Tablo 28: Görüşülenlere göre hane reisinin en önemli görevi.....	109
Tablo 29: Görüşülenlerin daha önce miras paylaşıp paylaşmama durumları.....	110
Tablo 30: Daha önce miras paylaşanların mirası ne şekilde paylaştıkları.....	110
Tablo 31: Görüşülenlerin mirası çocukları arasında nasıl paylaşacakları.....	110
Tablo 32: Görüşülenlere göre aile bütünlüğünü sağlamadaki öncelikli nedenler.....	111
Tablo 33: Görüşülenlerin aile içi problemleri çözüm şekilleri.....	111
Tablo 34: Görüşülenlerin ailelerinin yaşadığı en önemli sorun.....	111
Tablo 35: Geniş aileden çekirdek aileye geçiş sebebi.....	112
Tablo 36: Misafir geldiğinde bayanlar ve erkeklerin beraber oturma durumu.....	112
Tablo 37: Çocuklarına isim seçimleri.....	112
Tablo 38: Görüşülenlerin öncelik sırasına göre boş zaman faaliyetleri.....	113
Tablo 39: Görüşülenlerin televizyonda seyretmeyi tercih ettikleri öncelikli programlar.....	113
Tablo 40: Ençok seyredilen TV programlarının seyredilme nedenleri.....	114
Tablo 41: Görüşülenlere göre TV’de öncelikli olarak yer verilmesi gereken programlar.....	114
Tablo 42: Öncelikli olarak televizyonun olumsuz etkileri.....	115
Tablo 43: Görüşülenlerin TV’de yer alan dini programlara karşı tutumları.....	115
Tablo 44: Dini yaşayışın zayıflamakta olduğu görüşüne katılma oranları.....	115
Tablo 45: Görüşülenlere göre din eğitiminin verilme yeri.....	116
Tablo 46: Görüşülenlerin çocukların eş seçiminde mezhep farkı gözetip gözetmeyeceği.....	116
Tablo 47: Kiracı olanların kira bedelleri.....	117

Tablo 48: İkamet edilen meskenin mülkiyeti	117
Tablo 49: Görüşülenlerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri	117
Tablo 50: Tasarruf imkanları ve tasarrufların kullanıldığı yerler	118
Tablo 51: Aylık en fazla harcama yapılan yerler	118
Tablo 52: Görüşülenlerin geleceğe yönelik öncelikli istekleri	118
Tablo 53: Kaç yıldır bu işi yaptığı	119
Tablo 54: Çalıştığı işten memnuniyeti	119
Tablo 55: Görüşülenlerin mesleklerinde karşılaştığı güçlüklerin sıralanması.....	120
Tablo 56: İşten ayrılma isteği	120
Tablo 57: Gelir getirici başka bir iş yapıp yapmadığı	120
Tablo 58: Çalışılan işletmenin mülkiyet sahibi	120
Tablo 59: Çalışılan işletmenin büyüklüğü	121
Tablo 60: Görüşülenlerin bu iş yerinde çalışma süreleri	121
Tablo 61: Görüşülenlerin babalarının meslekleri	121
Tablo 62: Görüşülenlere göre hayatta başarıya ulaştıracak yollar	122
Tablo 63: Şu an çalışılan işi yeni bir kimsenin yapıp yapamayacağı	122
Tablo 64: İşe yeni başlayan birinin işi öğrenme süresi	122
Tablo 65: Görüşülenin yaptığı işine kadar sürede öğrendiği	123
Tablo 66: Günlük çalışma süreleri	123
Tablo 67: Görüşülenlerin fazla mesai yapıp yapmadığı	123
Tablo 68: Fazla mesai yapılmasından memnun olma durumu	123
Tablo 69: Fazla mesai yapılmasından memnun olma ve olmama nedenleri	124
Tablo 70: İş yerindeki arkadaşlarıyla dışarıda görüşme durumları	124
Tablo 71: İş yerindeki arkadaşlarıyla ailece görüşme durumları	124

Tablo 72: Görüşülenlerin iş yeri sahipleriyle konuşup problemlerini söyleme durumları.....	125
Tablo 73: Problemlerini iş yeri sahiplerine söyleyememe nedenleri.....	125
Tablo 74: İş yeri sahipleri ile konuşabilenlerin nasıl tepki gördükleri	125
Tablo 75: İş yerinde ibadet etme imkanı	126
Tablo 76: İş yerindeki problemlerde başvuru kimse.....	126
Tablo 77: Görüşülenlerin sivil toplum kuruluşlarına üyelikleri	126
Tablo 78: Görüşülenlerin yıllık izin sayıları.....	127
Tablo 79: İznin istendiği zaman kullanılıp kullanılmama durumu	127
Tablo 80: İznin nasıl değerlendirildiği.....	127
Tablo 81:Görüşülenlerin çocuklarının da kendi mesleklerini yapmalarını istemeleri.....	127
Tablo 82: Organize sanayi Çalışanlarının Çocukları İçin Düşündükleri Öncelikli Meslekler	128
Tablo 83: Görüşülenlerin aile içi ilişkileri.....	129
Tablo 84: Görüşülenlerin aile yapılarını nasıl değerlendirdikleri.....	129
Tablo 85: Görüşülenlerin günlük gazete okuma durumu	129
Tablo 86: Gazete okuyanların ne tür gazeteler okuduğu	129
Tablo 87: Görüşülenlerin zorluklara karşı verecekleri tepkiler	130
Tablo 88: Komşularla yardımlaşma şekilleri.....	130
Tablo 89: Görüşülenlerin komşularını ziyaret etme sıklıkları	131
Tablo 90: Zenginlik itibariyle üç tabakaya bölünen toplumda görüşülenlerin kendilerini ait hissettiği toplumsal tabaka	131

GİRİŞ

Sanayileşme 18.yy.'da ortaya çıkan ve sonuçları itibariyle tüm dünyayı etkileyen tarihteki en büyük gelişmelerden biridir. Çünkü sanayileşmenin meydana gelişine etki eden faktörler ve sanayileşmenin sonuçları dünyanın sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlarını değiştirmiştir. Sanayileşme ortaya çıktığından günümüze kadar hemen hemen bütün toplumlarda etkisini göstermiştir. Peki sanayileşme neden bu kadar önemli bir tarihi olaydır?

Sanayileşmenin ortaya çıkması ile beraber değişim hız kazanmış, kısa süre içerisinde insan hayatında çok önemli değişiklikler olmuştur. Makinaya dayalı üretim, el emeğinden farklı olarak iş yerindeki üretim ilişkilerini değiştirmiş, işçi-işveren ideolojisi ortaya çıkmıştır. Ayrıca üretim için büyük işletmeler ve fabrikalar kurulmuş bu da iş arayışı içindeki bireyleri göçe, kentleşmeye ve yeni kültür ortamlarının doğmasına haberleşme, sağlık, eğitim, ulaşım, yeni iş imkanları vb. hizmetlerin oluşmasını sağlamıştır.

Bu oluşan yeni iş imkanları ile beraber oluşan yeni hayat tarzı ve anlayışı toplumu maddi ve manevi unsurlar olarak değiştirmiştir. Bununla birlikte siyasal kültürde de bir değişme meydana gelmiştir.

Sanayileşme sonuçları itibariyle toplumun hem maddi hem de manevi unsurlarında değişime yol açmaktadır. Sanayi toplumu günümüzde modern, teknolojik ve değişen bir toplum modeli olarak tanımlamaktadır.

Sanayileşmenin sosyo-kültürel yapı üzerindeki değişimini inceleyen bu çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sanayileşme kavramı ele alınacak ve Türkiye'deki sanayileşmenin tarihi ve gelişim süreci ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki sanayi faaliyetlerini incelemeye Osmanlı döneminden başlanarak günümüze kadar gelinmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünü oluşturan sosyo-kültürel değişme olgusu ve sanayileşmenin sosyo-kültürel değişmeye etkisi, derinlemesine ele alınarak, sosyal değişmeye etki eden kaynaklar ve sosyal değişme tipleri kuramcıları ile incelenmiştir. İkinci bölümün son kısmında ise sanayileşmenin üretime, işgücüne,

aileye, eğitime, kentleşmeye, ulaşım-iletişime ve din üzerine olan etkileri ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümü çalışmanın uygulama safhasını oluşturmaktadır. Kayseri ile ilgili genel bilgiler verilerek, Kayseri sanayii incelenmiştir. Kayseri'nin demografik özellikleri ve toplumsal yapısı derinlemesine kavranmaya çalışılacaktır. Asıl konumuzla bağlantılı olan istatistiki verilere bakılmıştır.

Çalışmanın son bölümü ise araştırma bulgularının değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölümde ankete katılanların demografik özellikleri, kültürel özellikleri, ekonomik özellikleri, çalışma hayatı ile ilgili özellikler ve örnek gruptakilerin kendisi, ailesi ve çevresi hakkındaki görüş ve beklentileri konusundaki tablolar sınıflandırılarak yorumlanmaktadır.

I. BÖLÜM: SANAYİLEŞME OLGUSU VE TÜRKİYE’DE SANAYİLEŞME

1.1. Sanayileşmenin Ortaya Çıkışına Sebep Olan Faktörler

Temelinde üretimde kullanılan enerjinin değişmesi yattığı kabul edilen sanayileşme, toplumsal ve ekonomik hayatta birçok değişimin kaynağı olur. Bu değişmelerin ana eğilimlerinin sıralamasını yapan Ekin’e göre: “Bu değişim içinde köylülerde dahil olmak üzere, toplum hayatında mevcut bütün sosyal sınıf ve tabakalar bu gelişimden etkilenmiş, ayrıca ortaya o güne kadar mevcut olmayan yepyeni sınıflar çıkmıştır. XIX. yüzyıla kadar nüfusun ve işgücünün çok önemli bir bölümünü oluşturan köylüler, feodal bir yapı içinde varlıklarını sürdürürken; yeni değişmeler, onların yaşam ve çalışma koşullarını köklü bir şekilde değiştirmiş ve onların endüstri bölgelerinde yeni yaşama ve çalışma koşulları içine girmesine yol açmıştır.¹ Ancak sanayileşmenin bu köklü değişikliklerinden önce, sanayi öncesi toplumların özelliklerini belirtmek yerinde olacaktır. Bu özellikler şunlardır:²

- Tüketim için üretim yapan geri teknolojiye sahip aile üretiminin yaygın olması,
- El zanaatları ile uğraşan, teknik ve ekonomik işbölümünün sınırlı olduğu küçük işletmeler,
- Ulaştırma, iletişim, yol ve araç yoksulluğu,
- Eğitimin yetersizliği,
- Batıl inançlara bağlı cahil bir halk topluluğu,
- Kitlelere dinsel eğitim ve dünya görüşünün egemen olması,
- Baskıcı ve otoriter yönetimler,
- Ataerkil bir aile düzeni,
- Yapısal işsizlik,
- Yeniliklere kapalı, tutucu bir toplum,
- Parasal bir gelire alışmamış birey ve toplumlar.

---

¹ Ekin, Nusret, Endüstri İlişkileri, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayın No:104, 5. Baskı, İstanbul, 1989, s. 2.

² Akat, İlker, Endüstri Toplum Bilimi, Ege Basım, İzmir, 1994.

Yukarıda saymış olduğumuz özellikleri toparlayacak olursak genelde sanayi öncesi toplumlarda; organik enerji ile tarımsal üretimin yapıldığı bir ekonomik alt yapı ile dinsel, geleneksel değerlerin egemen olduğu bir üst yapıdan oluşan feodal bir toplum yapısının varlığı söz konusudur.

20. yüzyılın ortalarının gelişmiş ya da ileri olarak adlandırılan ülkelerin insanların hayat standartları ile günümüz gelişmemiş yada gelişmekte olan ülkelerindeki standartlar arasındaki çarpıcı farklılık, temel olarak birincilerin sanayileşmiş, ikincilerin ise sanayileşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, sanayileşme sürecinin yada olayının bütün ülkelerde aynı şekil ile meydana geldiği anlamına gelmemelidir. Ancak bunlar bir arada ele alındığında sanayileşme olgusunu vücuda getiren ortak bir takım değişimlerden söz edilebilir. Birbiriyle ilişkili bu değişimler yeterli ölçüde ortaya çıkarlarsa sanayileşme olgusunu meydana getirirler. Bu değişimler şunlardır;³

1. Modern bilim ve günlük bilginin pazar için üretim sürecine geniş ve sistematik olarak uygulanması,
2. Ekonomik faaliyetin aile içi kullanımlardan çok, ulusal ve uluslar arası pazarlar için üretime doğru bir ihtisaslaşmaya yönelmesi,
3. Nüfusun kırsal kesimden şehirlere göç etmesi,
4. Üretim biriminin şahsi olmaktan çıkması ve böylece aile ve akrabalık ilişkilerine daha az, ortaklık ve kamu teşebbüslerine daha fazla dayalı hale gelmesi,
5. İş gücünün temel mallar üretiminden hizmetler üretimine kayması,
6. Sermaye kaynaklarının insan gücü yerine daha yaygın ve yoğun bir şekilde kullanılması,
7. Sermaye sahipliğinin yada üretim araçlarına sahipliğin ortaya çıkardığı yeni sosyal ve mesleki sınıfların doğması.

---

³ Deane, Phyllis, İlk Sanayi İnkılabı, Çev:Tevfik Güran, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 1.

1.2. Sanayileşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Sanayileşme olgusu ilk defa İngiltere’de ortaya çıkmıştır. İngiltere’de ortaya çıkan sanayileşme olgusunun diğerlerinden farklı en belirgin özelliği hükümet desteği olmadan ortaya çıkmış olmasıdır. Tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Sanayileşmenin tarihçesi XVIII. Yüzyılın ortalarına kadar gider. 1768’de James Watt’ın buhar makinesini bulmasıyla başlayan sanayileşme süreci⁴ teknolojik atılımların artması ve hızlanması ile birlikte devam etmektedir.

İngiltere’de meydana gelen sanayileşme olgusunu bir inkılap olarak ele alan Arnold Toynbee’ye göre İngiliz sanayileşmesinin başlangıç noktası 1760’tır. John U. Nef tarafından tartışılmaya açılıncaya kadar bu görüş kabul edilmiştir. J. Nef tarihte bir devamlılığın olduğunu belirterek, kesin bir tarih söylememiş ve büyük ölçekli sanayinin ve teknolojik değişimin başlangıçlarının 16. yüzyıla ve 17. yüzyılın başlarına kadar götürülebileceğini savunmuştur. Nef’e göre; “Büyük Britanya’da sanayileşmenin doğuşu 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başları ile bütünleştirilen ani bir olay olarak değil de 16. yüzyılın ortalarına kadar uzanan ve 19. yüzyıl sonuna doğru sını devletinin zaferi ile sonuçlanan uzun bir süreç olarak daha iyi değerlendirilebilir.”⁵

W. Rostow daha kesin tarihi sınırlar önermiş ve 1783-1802 dönemini modern toplumların hayatında bir dönüm noktası olarak gören bir teori geliştirmiştir.⁶

Bütün bunlardan sonra, bir tarafta sanayi inkılabının başlangıcını 16. yüzyılın ortalarına kadar götüren J. Nef; diğer tarafta da temel dönüşümü 18. yüzyılın sonlarına sıkıştırmış olan W. Rostow bulunmaktadır. Sanayileşme olgusunun ortaya çıkışı konusundaki tartışmalar bundan sonrada devam edecektir. Bu değişme sürecini anlayabilmek için farklı bu iki yaklaşımı da dikkate almak ve tarihsel dönüşüm sürecini tanımak gerekmektedir.

---

⁴ Ekin, Nusret, a.g.e., s. 3.

⁵ Deane, Phyllis, a.g.e., s. 2.

⁶ Aynı eser, s. 2-3.

Sanayi çağının 1800-1900 yıllarını ele alarak bir açıklamasını yapmış olan Alman Tarih felsefecisi ve sosyal bilimcisi H. Freyer, 19. yüzyıl içinde meydana gelen sanayileşme sürecini altı sanayi dalgası halinde özetlemektedir. Bunlar;⁷

1- İlk sanayi dalgası dokuma sanayi dalgasıdır. 1765-1780 yılları arasında dokuma endüstrisi teknik anlamda en büyük atılımını yapmıştır. 1769 ile 1780 yılları arasında Arkwright pamuk eğirme makinesini yapıp geliştirmiştir. Yine bu yıllar arasında İngiliz Cartwright, mekanik dokuma tezgahını icat etmiştir. Sonra da bu iki makineye James Watt tarafından buhar makinesi ilave edilmiştir. Böylece de dokuma fabrikası bugünkü şekliyle, yani sırf makineye dayanan bir işletme olarak kurulmuştur.

2- İkinci endüstri dalgasını demir-çelik devri teşkil eder. 1800'lü yıllarda önemli kuruluşlar meydana getirilmiştir. Bunlar arasında ham demir elde etmekte kullanılan kok fırını, ham demiri döğme, demir ve çelik haline getirmekte kullanılan püdlaj usulünü, sonra demiri işlemekte kullanılan önemli alet ve makineleri sayabiliriz. Ağaç direkler yerine demir direkler, keten halatlar yerine çelik teller, toprak kaplar yerine demir kaplar kullanılmaya başlandı. Endüstri çağı içinde, demir sanayinin farklı bir önemi vardır. Çünkü demir sanayi aynı zamanda diğer bütün sanayi alanlarının makinelerini imal eder.

3- Üçüncü endüstri dalgası ulaştırma çağıdır. 1825 yıllarına rastlayan ulaştırma çağında George Stephenson'un lokomotif üzerindeki çalışmaları 1820'li yıllardadır. 1830'dan itibaren ilk trenler işlemeye başlar. Endüstri sistemi, hammaddelerin dünyanın her köşesinden endüstri merkezlerine taşınması, sonra endüstrinin toplu olarak imal ettiği malzemelerin dünyanın diğer bölgelerine gönderilmesi ilkesine dayandığı için ulaştırma sanayinin de ayrı bir önemi vardır.

4- 19. yüzyılın ortalarına doğru dördüncü sanayileşme dalgası yükselir. Bu kimya çağıdır. 1850 yıllarında Justus Leibig'in suni gübreleme usulünü bularak rasyonel tarımın doğuşuna sebep olması, modern besi maddeleri endüstrisinin temelini teşkil etmiştir. Alüminyumun bulunuşu da bu döneme tekamül etmektedir.

---

⁷ Türkdogan, Orhan, Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981, s. 35-37.

5- Beşinci dalga elektrik endüstrisidir. Bu dalga 19. yüzyılın son çeyreğinde, kuvvetli akım tekniğine geçişle birlikte başlar. Kendisinden önceki endüstrileri kökünden değiştirmiştir. Elektrik, itme veya işletme gücü olarak buhar gücü ile rekabete girişmiştir.

6- Sanayileşmenin diğer bir çağı da benzin motoru çağıdır. 1889'da Paris'te ilk otomobil sergisi açılmıştır. 1903 yılında ise Henry Ford Motor Company kurulmuştur.

Freyer, bugünkü duruma bakarak, bu altı aşamaya atom gücü devrinin eklenmesini önermektedir. Çünkü bu yedinci güçte endüstri sisteminin gerek yenileşmesi, gerek yayılıp genişlemesi bakımından yeni imkanlar ortaya çıkarmaktadır.⁸

Oswald Spengler, M.Ö. 2 bin yılı dünya tarihi bakımından anlamı üzerine yazdığı bir makalesinde, bu bin yılın şimdiye kadar ki insanlık tarihinde “en çok değişen” devir olduğu tezini ileri sürmektedir. Ancak, 1800-1900 yılları arasında meydana gelen büyük teknik değişmelere tarihin hiçbir döneminde rastlanması mümkün değildir. Freyer'in ifadesiyle dünya tarihinin hiçbir döneminde yaşadığımız dünyanın özellikleri 19. yüzyılda olduğu kadar kısa bir zaman içinde değişmemiştir.

1.3. Sanayi Toplumlarının Özellikleri

R. Aron bir sanayi toplumunun birbirinden farklı beş özelliği olabileceğine dikkat çekmektedir. Bunlar:⁹

1- Bu özelliklerden birincisi, girişimin tamamıyla aileden ayrılmasıdır. Bu bağlamda işyerleri artık ev ekonomisinin hakim olduğu aileden ayrılmış, fabrika ve tesislerin kurulduğu yeni bir ortam oluşturmuştur. Bu özellik sanayi toplumlarının en önemli özelliklerinden biridir.

2- İkinci özellik ise, bir sanayi toplumu, iş bölümünün kendine has bir tarzını vermesidir. Burada bütün toplumlarda ekonominin sektörleri arasında var olan köylüler, zanaatkarlar, tüccarlar arasındaki bölünme ve buna ilaveten teşebbüsün içinde işin teknolojik bölümü vardır. Bu da modern sanayi toplumlarının belirleyici özelliklerindedir.

---

⁸ Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 37.

⁹ Aynı eser, s. 23-29.

3- Üçüncü olarak bir sanayi toplumunda, bir sermaye birikiminin varlığı fark edilir. Bir sanayi uygarlığı, her işçiden önemli bir sermaye üzerinde çalışmasını ve bunu yenilemesini ister.

4- Sanayi toplumunu niteleyen bir dördüncü konu da rasyonel hesaptır. Büyük bir teşebbüste sürekli olarak maliyet fiyatını düşürmek gerekir. Bu, sermayeyi büyütmek ve yenilemek için zorunludur. Hiçbir modern sanayi toplumu, ekonomik hesap veya rasyonel hesap denilen bu faktörü görmemezlikten gelemmez. Çünkü hesap yapma tekniği olmadan enerji ve kaynak kaybı önlenemez.

5- Bütün sanayi toplumlarında çalışan yüzlerce, binlerce işçi, diğer tarafta ise üretim araçlarını elinde bulunduran az sayıda mal sahipleri bulunmaktadır.

Çağdaş sanayi toplumları sayesinde dünya pazarları kurulmuştur. Bunun yolunu açan Amerikanın keşfidir. Bu pazar ticarete, denizciliğe, kara ulaşımına büyük bir gelişme sağlamıştır. Bu gelişme de daha sonra sanayinin yayılmasını etkilemiştir ve burjuvazi gelişmiş, sermayesini arttırmıştır.

1.3.1. Geleneksel Toplum Yapısından Endüstri Toplumuna Geçiş

Geleneksel toplum yapısından endüstri toplumuna geçiş aşamasında bulunan toplumlarda ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşüm süreci içinde, bu toplumlardaki kişi ya da grupların rolleri nelerdir? sorusuna vereceğimiz cevap bu iki toplum tipi arasındaki farkı bize sunacaktır.

Bu sorunun cevabı, bahsettiğimiz “geçiş toplumları”nın Batılı olup olmadıklarına göre değişmektedir. Batıda geleneksellikten modernliğe geçiş, en az dört yüzyıllık bir sürede ve neredeyse kendiliğinden gerçekleşmiştir. Yani şunu söyleyebiliriz ki Batı kendi iç dinamikleri sayesinde modernleşmiştir. Oysa ki batılı olmayan toplumlarda modernleşme daha kısa bir zaman dilimi içinde, kendiliğinden olmayan ve dış etkenlerin yoğun itici gücü sayesinde ortaya çıkmıştır.¹⁰

Batı toplumları sürekli değişen toplumlardır. Buna karşılık batılı olmayan toplumlar, değişimin çok yavaş olduğu ya da hiç değişmeyen toplumlardır. Dolayısıyla batılı olmayan toplumlarda modernleşme, batılı toplumların dışarıdan müdahalesi sonucunda ortaya çıkan bir değişim sürecini ifade etmektedir.

---

¹⁰ Sezal, İhsan, Sosyolojiye Giriş, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003, s. 582-583.

Dolayısıyla batılı olmayan toplumlarda yabancı aristokrat bir zümrenin ya da batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubunun ya da her iki grubun birlikte oluşturacağı bir gücün yol göstericiliğine gerek vardır.

Sanayileşme yolunda çaba gösteren bütün ülkelerin esas hedefi, hayat seviyelerini hızla yükseltmektir. Bu ülkeler ekonomik geriliği, bilgisizliği ortadan kaldırmaya, sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarını düzeltmeye çalışmaktadır. Hemen hemen her ülkede tarımsal, ticari karakterli toplumdaki, sanayi toplumuna doğru bir geçiş vardır.

Sanayi sistemi işçilerin yüksek vasıf ve mesleki bilgi sahibi olmalarını gerektirmekte, işgücünün sürekli olarak eğitimi zorunlu hale gelmektedir. Sanayi toplumu genellikle açık bir toplumdur ve bu tür toplumlarda geniş aile tipine artık yer kalmamaktadır. Geniş aile tipi hareketliliğe mani olmaktadır ve sanayi toplumlarında aile fonksiyonunu kaybetmektedir.¹¹

Sanayi toplumunun yüksek eğitim sistemi, devamlı olarak yeni disiplinler ve uzmanlık kolları ortaya çıkarmaktadır. Sanayi toplumunda, ilmi gelişmenin esasını teşkil etmesi ve sosyal hareketliliğin bir vasıtası olması sebebiyle eğitimin önemi büyüktür.

Endüstri sistemi, tarım hayatının çalışma saatlerini de değiştirmiş, geceleri de çalışılır hale gelmiştir. Sanayi toplumlarında teknik ve uzmanlaşma dolayısı ile zorunlu olarak büyük örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yönetenlerle, yönetilenler arasında koordinasyon gereği değişik kural ve normlara ihtiyaç doğmaktadır. Her ne kadar kentleşme sanayileşmeden önce ortaya çıkmış ve büyük şehirler ilk defa ticaret merkezlerinde ve dini merkezler olarak gelişmişse de, kentleşme bütün sanayi toplumuna artık damgasını vurmuştur.¹²

Sanayi toplumu ayrıca devletin geniş çapta faaliyet göstermesini gerektirmekte; yolların, limanların, meydanların, radyo istasyonlarının kurulmasını

---

¹¹ Gündoğan, Esin, Kültür ve Sanayileşme, Nehir Yayınları, İstanbul, 1987, s. 25.

¹² Özkul, Metin, Çalışma Sosyolojisi İşgücünün Sosyolojik Özellikleri, Isparta, 1997, s. 241.

sağlamaktadır. Sanayi toplumunda gelirler arttıkça, devlet ve kamu kuruluşları tarafından görülen hizmetlere talep de artmaktadır.¹³

Geleneksel kültür sanayileşmeyi sınırlandırmakla beraber, tamamen belirleyici bir faktör rolü de oynayamamaktadır. Geleneksel kültür, toplumun sanayileşmeye geçişinde önderlik edenlerin özelliklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Böylece sanayileşme, önceki kültür üzerine neredeyse kendi kültürünü empoze etmektedir. Eğer sanayi öncesi kültür, aşağıdaki özellikleri taşıyorsa sanayi toplumuna geçiş daha hızlı olabilmektedir.¹⁴

- a- Bireyleri çalışmaya yönelten nüfus ve aile tipi,
- b- Açık bir sosyal sınıf ve kabiliyete göre yükselme olanakları,
- c- Yeniliğe, ekonomiye ve değişikliğe açıklığı benimseyen dini ve ahlaki değerler,
- d- Ekonomik gelişmeyi hızlandıran hukuki sistem,
- e- Kuvvetli bir devlet örgütü.

Toplumlar saymış olduğumuz bu özellikleri bünyelerinde bulundurlarsa sanayileşme süreci daha hızlı işleyebilecektir. Bununla birlikte sanayileşmenin ilerlemesine engel teşkil eden faktörlerde bulunmaktadır. Bunlar;

- a- Çalışma, tasarruf ve yatırımı zayıflatan büyük aile tipi,
- b- Ekonomik faktörlerden ziyade, geleneksel statüye dayanan sınıf yapısı,
- c- İlim, teknik ve yeniliğe direnen dini ve moral değerlerin varlığı,
- d- Toplumda kuvvetli bir milli devletin kurulmasını engelleyen çatışmalardır.

1.3.2. İşgücünde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler

18. asrın ikinci yarısından bu yana teknolojik, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişmelerle ortaya çıkan gelişme sürecinin en önemli özelliğini “kendi içine kapalı” geleneksel tarım sektöründen, “piyasa ekonomisinin” yaygın olduğu modern sektöre

---

¹³ Gökçe, Birsen, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996, s. 52.

¹⁴ Ekin, Nusret, a.g.e., s. 20-21.

çok hızlı bir geçiş olarak belirlemek mümkündür. Böylece ortaya çıkan modern sosyal meselenin birçok sorunları görülebilir ve ölçülebilir hale gelmiştir. Örneğın geniş aile sistemi içinde geleneksel sektörde “iş’te işsiz” olarak eksik istihdama tabi olan işgücü fazlası, bu geçiş içinde modern sektörde istihdam sorunlarının daha belirli ve açık bir şekilde görülmesine imkan sağladığı gibi, ayrıca çalışanlar ücretsiz aile yardımcılığından çıkıp, ücret ve maaşla istihdam edildikleri zaman, emek gelirinin ölçülebilir olanakları da belirmiştir.¹⁵

Modern endüstri toplumunda, sanayileşme sürecinin doğal bir sonucu olarak, işçi-işveren ilişkileri önem kazanmıştır. Sendikaların toplu pazarlık düzeninin tayin edici vazgeçilmez müesseseler olarak yerini aldığı görülmektedir.

Birey başına milli gelirin yükselmesi ile tarım mallarına olan talep nisbi olarak düşmekte ve imalat sanayi mallarına talep artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işgücü tarım alanında az, endüstri alanında fazladır. Örnek olarak İngiltere’de işgücünün %3’ü tarım sektöründe, Nepal’de işgücünün %94’ü tarımda faal bulunmaktadır.¹⁶

Sanayileşmenin işgücü yapısına etkileri bilhassa, işgücünün statü (mesleki mevki) dağılışında kendini ortaya koymaktadır. Ekonomik gelişme ve endüstrileşme her ülkede aynı modele uygun olarak ortaya çıkmayacağı gibi, bu gelişmenin hızı da aynı olmayacaktır.

Sanayileşen teknolojik yapı içinde mühendislik, yöneticilik, satış personeli, reklam ve ilan işlerinde çalışanlar, telefon operatörleri, her çeşit büro personeli, kısacası fikir işçileri hızla artmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte işgücünde meydana gelen değışmeleri kısaca şöyle sıralayabiliriz;

- a. İşçiler şahıs başına çok daha yeni teknoloji ile çalışmaktadırlar,
- b. İşçi başına üretim yüksekliğı, daha yüksek ücret ve yaşama standardı sağlamaktadır,

---

¹⁵ A.g.e., s. 21.

¹⁶ Deane, Phyllis, a.g.e., s. 21-22

c. Küçük zanaat ve küçük çiftçilik hayatından ücretli istihdama geçilmekte ve ortaya yeni bir dünya çıkmaktadır,

d. Üretim metodları, istihdam koşulları, işten çıkma, yükselme vb. hususlar kurallara bağlanmıştır,

e. Sanayi toplumunda, sendikal örgütler, işletme yönetimi ve devlet ilişkilerinin düzenlenmesi suretiyle çalışma hayatından doğan sorunların endüstri sistemleri içerisinde çözülmesi devri başlamıştır.

f. Kölelik ve feodal sistem içinde işçilerin ihtiyaç bulunan yerlerde çalışması ona emredilmektedir. Fakat karmaşık bir endüstri ekonomisinde onun bireysel karar verme serbestisi vardır.

Yeni teknolojik gelişmeler maddi araçlar çerçevesinde belirgin olduğu kadar, örgütlenme alanıyla ve işletmelerin çağdaş ekonominin kalbi durumuna gelmesi nedeniyle, işletmelerin iç örgütlenmesi ile de yakından ilgilidir.

İşletmenin sahibi; yönetim, ticaret, personel vb. temel işleri bizzat kendisi yerine getirmekte, işyerini doğrudan doğruya kendi denetimi altında yürütmekteydi. Buna karşılık, 19. yüzyılın ikinci yarısında, üretim miktarlarındaki büyümeye ve işletmelerin giderek dev boyutlar kazanmasına bağlı olarak ortaya çıkan daha yüksek maliyetli teknik araçların arz ettiği nitelikler; işletmeler ve ülkeler arasında fiili bir hal alan rekabet, kısaca bu devirdeki sınai gelişmeler, işletmeyle ilgili verilerde değişikliklere neden olmuştur.

19. yy.'ın sonunda başlayan bu değişiklikler, II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve dört biçimde ortaya çıkmıştır. Bunlar; Taylorizm, Fayolizm, Fordizm ve Rasyonelleşme.¹⁷

a) Taylorizm: Taylorizm, işin bilimsel bir şekilde yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. 19. yüzyıl boyunca, atölyelerdeki çalışma şekilleri, hiç özel eğitimden geçmemiş ustabaşlarının denetimi altında, tümüyle deneysel ve kendiliğinden ortaya çıkan haliyle belirlenmiştir. Verim çok düşüktü, hammadde için bekleniyordu, aletlerin getirilmesi vakit alıyordu, kötü konumlarda çalışmak yorgunluk yaratıyor, işçi alımında işin gereklerine uygun işçi alınmıyor, işçiler

---

¹⁷ Maillat Jean, 18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s.63.

rastgele işlerde çalıştırılıyordu. Kısacası, fabrikalardaki işlerde makineleşme dikkate alınmadan işler yapılıyordu.¹⁸

Taylor adındaki bir Amerikalı mühendis, 1880’lerde gözlemlerle çalışanları, işçileri çalışmalarını sırasında izleyerek bir dizi sonuçlara ulaşır ve bu sonuçları “çalışmanın bilimsel düzenlenmesi” diye nitelendirerek bir örgütlenme sistemine dönüştürür. Bu görüşleri iki noktada incelemek mümkündür:

1- İşçinin kişisel yargı, alışkanlık ya da tecrübeleri yerini bilimsel kriterlere bırakmalı, çalışma tarzı bundan böyle rasyonel bir şekilde tanımlanmalıdır.

2- Ücret değişiklikleri yaparak işçilerin bireysel çabası teşvik edilmelidir.

b) Fayolizm: Taylor atölyelerdeki çalışma şartlarını yeniden düzenlemişti. Rekabet ve şirketlerin ölçeklerindeki büyüme, bu alanda da daha rasyonel bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. Bu sorunu 1900 yılından itibaren Fransız sanayici Fayol, daha önce üretim faaliyetleri içine girmiş bulunan uzmanlaşma ve işbölümü ilkelerini, işletme yönetiminin örgütlenmesi konusuna uygulayarak çözümlenmiştir.¹⁹

c) Fordizm: Ford tarafından 20. yüzyıl başında otomobil sanayinde uygulanmaya başlanan bu sistem, düzenli bir tarzda makineleşmeden yararlanmak, yani bütün üretim faaliyetlerinde seri üretimi gerçekleştirmek amacıyla büyük kapasitelere sahip makinelerin kullanılması ilkesinden hareket etmektedir. İleri derecelere varan işbölümü dolayısıyla basit üretken faaliyetlerin sayısı çok artacak ve makineleşme, büyük ölçüde makine kullanımına yol açacaktır. Üretim faaliyetlerinin tamamen mekanik bir hale gelişi, insanı da hizmetinde bulunduğu makinenin temposuna uyduracaktır.

d) Rasyonelleşme: Rasyonelleşme çalışmanın bilimsel gereklere uygun olarak örgütlenmesinin yaygınlık kazanmasıdır ve artık sadece işletmenin belirli yönlerini değil, tümünün ve hatta bütün iktisadi faaliyet dalları veya kesimlerinin daha rasyonel bir örgütlenişini amaçlamaktadır.

1.4. Türkiye’de Sanayileşme

Ülkemizde sanayileşme olgusunu;

---

¹⁸ A.g.e., s.63-64.

¹⁹ Aynı eser, s.65.

- a. Devletçi ve yabancı sermayenin tekelinde oluşan Osmanlı dönemi sanayisi,
- b. Sanayileşmemizdeki dönüm noktalarından biri olan İzmir İktisat Kongresi ile başlayan Cumhuriyet dönemi sanayileşmesi,
- c. Planlı dönem (II. Dünya Savaşı) sonrası sanayileşme şeklinde üç bölümde ele almak konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

1.4.1. Osmanlı Dönemi Sanayileşmeye Geçiş Dönemi ve Osmanlı'da Sanayileşme Hareketleri

Eski Türklerde toprağa yerleşmeden önceki dönemi kapalı ev ekonomisi (ev içi üretim), çerçevesi içinde düşündüğümüz taktirde 15. yüzyıla kadar geçen süreyi geniş anlamda köy ekonomisi içinde düşünmek gerekir.

List'in milletlerin evrimini inceleyen beş aşamalı şeması Türk toplum yapısını açıklamada kullanılabilir. List'e göre toplumların ekonomik gelişimi;

- 1- İlkel vahşilik
- 2- Çobanlık
- 3- Tarım
- 4- Tarım ve hayvancılık
- 5- Tarım, imalat ve ticaret olmak üzere beş aşamadır.

Gökalp, "Türk Medeniyet Tarihi" adlı eserinde, Eski Türklerin ekonomik hayatlarını özellikle üretim açısından dört tipe ayırmaktadır. Bunlar;

- 1- Avcı Türkler
- 2- Sürü Sahibi Türkler
- 3- Çiftçi Türkler
- 4- Zanaatkar Türkler.

Türk tarihi, süreklilik içinde düşünülürse, tarım ve imalat ilkesine dayanan karma model, yaklaşık olarak 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eder. Bu tarihten sonra List'in tarım-imalat-ticaret adını verdiği beşinci aşamaya geçilmiş olur.²⁰

Osmanlı'da sanayinin kendini gösterdiği devir olarak XVI. ve XVII. Yüzyıl bir çok araştırmacı tarafından saptanmıştır. Hatta bu dönemde Osmanlı sanayisinin batıya göre bir üstünlüğünden de söz edilmektedir.²¹

İslam dininin üç mühim prensibi Osmanlı sanayisinin gelişeceği istikametinde belirlenmesinde rol oynamıştır. Bu prensiplerden birincisi yeryüzünde ne varsa bunların hepsinin bütün kullar için yaratılmış olduğu esasıdır. İkinci prensip lüks ve ihtişamı önleyen prensiptir. Son olarak üçüncü prensip her türlü ilim ve bilgileri öğrenmek ve başkalarına öğretmek gerektiğini ve bunları gizlemenin haram olduğu hususundaki prensiptir. Bu üçüncü prensip sayesinde toplumdaki maddi ve manevi kaynaklar belli bir sınıfın hakimiyetine bırakılmamış böylece toplumdaki tüm tabakalar mevcut kaynaklardan yararlanmışlardır.²²

Osmanlı'da el sanatları seviyesinde olan sanayi kolları daha çok, tarım, dokuma, deri, dericilik, seramik gibi hafif sanayi dallarında yoğunlaşmıştı. Buralarda ufak işletmeler hakimdi. Osmanlı sanayi kesiminin asli işyerlerinde %27,7 ile birinci sırayı gıda sanayi almıştır. Osmanlı ekonomisi buğday, ırmık, sebze, tütün gibi ilgili oldukları sanayi ile hammaddeleri sağlayan tarımsal bir topluluktur. İkinci sırayı alan dokuma sanayinin hammaddesinin de tarımsal ürünler olduğu düşünülürse (ki ikisinin toplamı %55,4'dür) Osmanlı sanayi kesiminin tarıma dayalı bir görünümünde olduğu kolayca görülebilir.²³ XVI. asırda kendini gösteren Osmanlı sanayi XVII. ve XVIII. Asırda en güçlü dönemlerini yaşamıştır. Ancak bu sanayinin doğuşu ve gelişmesinde sosyal, coğrafi şartlar önemli ölçüde rol oynamıştır. Özellikle İslam Dini, Türk gelenek ve adetleri bireylere etki etmiş ve bireylerde belirli bir kalıp içinde tutum sergileyerek sanayileşmede etkili olmuşlardır. Ancak şu nokta unutulmamalıdır ki Osmanlı Devleti, Batılı anlamda sanayileşmeyi yakalayamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

²⁰ Erkal, Mustafa E., Sosyoloji (Toplumbilim), Trabzon, K.T.Ü. İ.İ.B.F. Yayınları, 1982, s. 11.

²¹ DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı (1923-1973), Yayın No:683, DİE Matbaası, Ankara, 1973, s. 138.

²² Bilgiseven, Amiran Kurtkan, Eğitim Sosyolojisi, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 177.

²³ DİE, a.g.e., s. 142.

Osmanlı, ekonomik düzenin temel nitelikleri, çağın maddi koşullarının, toplumun ihtiyaçlarını öncelikle, gözeten bir devlet anlayışının, aynı ihtiyaçlar ışığında yorumlanmış İslam kültürünün ve göçebe Türkmen geleneklerinin ortak bir ürünü şeklinde belirlemektedir.

- Her alanı kapsayan güçlü bir devletçilik uygulaması,
- Tek büyük üretim aracı olan toprakta devlet mülkiyetinin kaide, özel mülkiyetin istisna olması.

Osmanlı ekonomisinin bu iki özelliği toplumun yapısını ve kurumları biçimlendirmektedir. Bu devletçi düzende bireysel ekonomik zamanda davranışlar son derece sınırlıdır. Toplumun güvenliğini tehlikeye atabilecek başıboş eğilimler dizginlenmiş, kurulu düzen korunmuştur.²⁴ Osmanlının sanayileşmesini daha iyi anlayabilmek için ekonomik yapı ve devlet düzenine ordu, toplum ve birey bazında bakmakta yarar vardır.

Yaygın bir devletçiliğe ve devlet mülkiyetine dayanan Osmanlı ekonomik düzeniyle, Osmanlı Devleti'ni niteliği ve işlevi arasında çok yanlı bir uyum göze çarpmaktadır. Bu, Osmanlıları yücelten temel dengelerden biridir. Devlet, ancak kurduğu ekonomik düzenin görevlerini yerine getirmesiyle, ekonomik düzen ise devlet görevlerini yerine getirdiği sürece ayakta kalabilmektedir. Aralarında karşılıklı bir sebep-sonuç ilişkisi vardır.²⁵ Yani devletin işleyişi ve varlığı ile ekonomik sistem bir bütünün iki ayrı parçası gibidirler.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk temel dengesi; tarımsal düzenin nitelikleriyle ordunun yapısı arasında belirlemektedir. Mülkiyetin devlete, tasarrufun köylüye, yönetimin ve gelirin memur, askerlere ait olduğu bu toprak düzeni orduyu biçimlendirmektedir. Kesin olarak söylenebilir ki toprak düzeni belirginliğini koruduğu müddetçe ordu güçlü kalmış, bu düzenin bozulmasıyla eski zaferler tarihe karışmıştır.²⁶

Ayrıca Osmanlı insanın ve dolayısıyla toplumun cemaatçi bireylerden oluşması, para kazanma hırsının olmaması (bir lokma, bir hırka anlayışı) maceracı

---

²⁴ Cem, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 12. Basım, Can Yayınları, İstanbul, 1997, s. 59.

²⁵ Aynı eser, s. 73.

²⁶ Aynı eser, s. 70.

olmaması, fertlerin kendi çıkarlarından toplumun menfaatleri uğruna vazgeçebilir olmaları, vs. gibi özellikler XII. Yüzyıla kadar ki gelişmenin mesnetleri olmuş, ancak XII. Yüzyıldan sonraki uluslararası fikri konjüktüre ayak uyduramamıştır.

Osmanlı toplum düzeninin feodal bir sisteme müsait olmadığı gibi tersine, onun tasfiyesi şeklinde bir gelişimi ortaya koymaktadır. Devlet bu süre içinde, ne soylular sınıfının, ne de toprak sahibi beylerin karşısında rakip bir güç haline dönüşmesine imkan vermemektedir.²⁷

Devlet düzeni, toplumsal düzen, kültür gibi sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve psikolojik nedenler, Osmanlı insanını bireysel faaliyetlerden, müteşebbislik ruhundan yoksun bırakmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İspanya'dan Katolik teessubundan kaçan Yahudilerin Osmanlıya göçlerini teşvik edişi sebepsiz değildir. Bu göç politikası sayesinde yeni ticaret merkezleri kurulmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Doğu'da ve Mısır'da yaptığı seferlerden sonra Kahire ve Tebriz'den 1500 tüccar ve sanatkarı İstanbul'da iskan ettiği bilinmektedir. 15. yüzyılda iktisadi düzenin yabancı zümrenin eline geçmesi ve büyük kentlerde esnaf sınıfının çöküşü ekonomik faktörlerin dışında yönetimin Türk olmayanların eline geçmesi ve devletin kozmopolit bir görünüm kazanması Osmanlı'da görüle önemli bir değişikliktir.²⁸

Osmanlı'da 15. yüzyıla kadar güdülen devlet politikasının giderek imparatorluk yapısında "Milli Türk Bilincinin" temelinden sarsılması bir "Türk Devleti" yerine "Osmanlı" denilen sosyal olguyu ortaya çıkardığı görülmektedir.

1839-1870 dönemi, Osmanlılarda endüstri ve işçi meseleleri açısından yeni bir dönem sayılabilir. Bu dönemde, sınıai gelişimin tabii akışından, iç ve dış unsurların etkisiyle saptığı, eski üretim biçimlerinin yer yer yıkıldığı, yeni sınıai biçimlerinin, ülkeye zorla yerleştirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu dönemde devlet sanayi yanında, özel fabrikalarda 1839'dan sonra kurulmaya başlanmıştır. Bu fabrikaları kuranların hemen hemen hepsi, yabancı kapitalistler, bir kısmı da azınlıklardır. Yabancıların bu türlü fabrikalar açmaları 1830 Serbest Ticaret Antlaşmasının tanıdığı ayrıcalıklar ve 1853 Arazi Kanunnamesine 1839'da eklenen,

²⁷ Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 82.

²⁸ Barkan, Ömer Lütfi, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Türkiye İktisat Semineri, İstanbul, 1975, s. 53.

yabancıların Anadolu’da mülk ve toprak edinebilmelerini mümkün kılan hükümlerle, kar sağlayan bir iş haline gelmiştir. Özel fabrikalarda ilk kez rastlanan endüstri kolu dokuma, özel olarak da ipek ipliği yapımıdır.²⁹

1.4.1.1. Osmanlı Döneminde İlk Sendikacılık Faaliyetleri

1865 yıllarında büyük kentlerde, limanlarda ve stratejik sektörlerin bulunduğu bazı alanlarda işçilerin dernekleşmesi ve sendika faaliyetlerine tanık olmaktadır. Türkiye’de bir işçi hareketi olarak kabul edilen sosyalizm başlangıcı ile ilk işçi hareketlerinin başladığı tarih hemen hemen aynıdır. Aclan Sayılğan’a göre 1870’li yıllarda Avrupa’da başlayan işçi hareketleriyle Osmanlı İmparatorluğunda kurulan “Ameleperver Cemiyeti” arasındaki süre 20-25 yıldır. 1871’de kurulan Ameleperver Cemiyeti, 1872’de kapatılmıştır. Bu defa 1899’da siyasi ve mesleki bir cemiyet olan “Osmanlı Ameli Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyet gizli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Ameleperverler Cemiyeti Komünist manifestosunun esasına uygun ihtilalci ve Marxist bir teşekküldü.³⁰

Bazı Marxist yazarlar, Osmanlı işçi sınıfının çekirdek halinde 1870 tarihlerinden sonra değiştiğine vurgu yapmışlardır. Ancak 1870-1908 döneminin, Osmanlı işçi sınıfının artık bir sınıf niteliği kazandığı ve ekonomik amaçlı sınıfsal hareketlere girişildiği fikri yaygınlık kazanmıştır. 1870’lerden sonra bünyesinde işçi çalıştıran tesislerin giderek güçlendiği bir gerçektir. 1870-1908 döneminde, ekonomik yönlü işçi hareketlerinin ve gerçek anlamda grev olaylarının ortaya çıktığı dönemdir.³¹

İmparatorluk devrinde çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi ile ilgili ilk yasalar 1863 tarihli Maden Nizamnamesi ile 1865 yılında çıkarılan fakat uygulama olanağı bulunmayan “Dilaverpaşa Nizamnamesi”dir. 1869 yılında ise, daha ziyade zorunlu çalışmayı öngören uygulamaları kaldıran ve maden ocaklarında işçi sağlığı ve güvenliğini sağlamaya yönelik, 1869 tarihli Maadin Nizamnamesini görüyoruz. I. Meşrutiyet (1876) ve bunu izleyen dönemde sınırlı ve dolaylı bazı yasalastırma girişimleri yapılmıştır. Böylece 2. Meşrutiyet’e kadar (1908) kadar olan dönemde

²⁹ Türkdoğan, Orhan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 126.

³⁰ Sencer, Oya, Türkiye’de Sanayi Polikası (1923-73), Cilt: 30, Habora Yayınları, İstanbul, 1969, s. 74.

³¹ Boratov, Korkut, Türkiye’de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 119.

esas itibariyle maden işçilerini korumaya yönelik sınırlı ve oldukça ilkel yasalaştırma faaliyetleri dışında, bir devlet müdahalesine rastlanmamaktadır. Balkanlar'dan gelen fikir akımları içinde oluşan bazı sendikacılık ve grev hareketleri de görülmektedir. I.Meşrutiyetin ilanından sonra, çeşitli işçi grupları tarafından protesto raketleri, gösteriler ve grevler meydana gelmiştir.³²

İlk grev hareketleri 1872 yılında başlamıştır. Bu tarihten sonra grevlerin yoğunluk ve yaygınlık kazandığı görülmüştür. 1908 yılında 27 grevin meydana geldiği görülmektedir. Bu grevlerde iş saatlerinin kutlanması, ücretlerin artırılması veya uzun süre ücretlerini alamama sorunları dile getirilmemiştir. Ancak bu dönemde meslek sendikalarının emekli sendikaları, yardımlaşma kurumları, eğitim büroları gibi organlar kurulmuş işçilere yardımcı olma gibi faaliyetler yaygınlaşmıştır.

1915 sanayi sayımı sonuçlarına göre İstanbul-Bursa-Bandırma-İzmir-İzmit-Uşak ve Manisa illerindeki 264 kuruluşun 22'si devlete, 28'i anonim şirketlere 214'ü ise şahıslara aittir. İşçilerin en yoğun olduğu yer %48 ile dokuma ve %27 ile gıda endüstrisi alanlarıdır.³³

17. yüzyıla kadar tarım sektörü dışında kalan hemen hemen her faaliyet alanına hakim olan esnaf teşkilatları devletin denetimi altında idi. Bunun yanında, bazı yabancı kaynaklara göre önemli ölçüde devlet sanayi tesislerine de rastlanmaktadır.

1.4.1.1.1. Loncaların Çöküşü ve İlk İşçi Hareketleri

Loncalar bir ekonomik ve sosyal sistem olarak asırlar boyu üretim ve çalışma ilişkilerini düzenlemiştir. Batı Avrupa'da ve Osmanlı-Türk toplumunda usta, kalfa ve çırak ilişkilerinin kendi iç yapısı içinde düzenlendiği bu sistem, ülkelerin bir çoğunda 19. yüzyıla kadar canlılığını sürdürmüştür. Günümüzde de üretim ve istihdamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Batı Avrupa'da endüstri devrimiyle iktisadi şanslarını kaybederek çöken bu sistem ve kalfaları, yeni ortaya çıkan fabrika sanayiinin vasıflı işgücünü oluştururken Osmanlı toplumuna batının fabrika sanayi ürünlerinin kapitülasyonların yarattığı olanaklarla rahatlıkla girebilmesi, küçük zanaat hayatının ağır bir darbe yemesine yol açarken, bu çöküş bir sanayileşme

³² Dereli, Toker, Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1986, s. 285.

³³ Ökçün, A.Gündüz, Osmanlı Sanayisi, IX. Baskı, A.Ü.S. B.F. Yayınları, Ankara, 1970, s. 182.

hareketi ile tamamlanamadığı için zanaat hayatının işsiz kalan usta ve kalfalara sanayi işçisi haline dönüşmemiş ve “meslek sendikacılığı” ortaya çıkmamıştır. Böylece Batı’daki organik zanaat hayatından fabrika sanayiine geçiş modeli Osmanlı toplumunda aynı biçimde gerçekleşmemiştir.³⁴

Asırlar boyu egemen olan küçük zanaat hayatı yanında, özellikle ordunun ve devlet örgütünün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet sermayesi ile kurulan askeri görünümdeki fabrikalar ile, yerli özel kesim ve giderek dışarıya bağlilaşma sürecinde gelişen tekelci yabancı girişimler dikkati çekmiştir. Diğer bir düzenleme ile Osmanlı sanayini, kömür ve maden istihracı, tersane işleri, savaş sanayi, dokuma sanayi vb. gibi ara kategoriler içinde görmekteyiz.

Batının endüstri devrimi sadece küçük zanaat hayatını olumsuz yönde etkilemekle kalmamış, 16. yüzyıldan bu yana gelişme çabaları içinde bulunan sanayileşme hareketlerine de köklü bir şekilde tesir etmiştir. Böylece imparatorluğun son yıllarda tarım dışı sektörlerde, üretim biçimi aynı anda dört farklı aşamada bulunmaktadır. Üretimin büyük bir çoğunluğu hala küçük üretim adı verilen zanaatkarlık aşamasındadır. Ayrıca “bağımsız küçük üretimin yanı sıra ticaret sermayesinin küçük üreticileri yavaş yavaş egemenliği altına aldığını da görmekteyiz. Parça başına iş gördürme sistemi yanında, imalathane sisteminin de Osmanlı devletinin son yıllarında var olduğunu görmekteyiz. Tarım dışı alanlarda Osmanlı üretiminin oldukça küçük bir kısmı yanlarında işçi çalıştıran fabrikalarda gerçekleşmektedir. Böylece Cumhuriyet öncesi dönemde “temel sanayi” kurulamamış, sanayi yakın pazar için tüketim malları üretecek şekilde oluşum göstermiş ve tarımsal üretimle sıhhatli bir bütünleşme gösterememiştir.³⁵

1913 ve 1915 yılları Osmanlı sanayi istatistiklerine göre 1915 yılında 282 işyerinde esas itibariyle gıda, dokuma ve kırtasiye sanayiinin egemen olduğu bu kuruluşların %81’inin özel şahıs şirketi halinde %10’unun anonim şirketi olarak sadece %8’inin ise hükümete ait olduğu anlaşılmaktadır. 1913’de 16.975, 1915’te ise 14.060 kişinin tarım dışı kesimlerde çalıştığı görülmektedir.³⁶

---

³⁴ Ekin, Nusret, a.g.e., s. 5.

³⁵ Ökçün, A.Gündüz, a.g.e., s. 74.

³⁶ Şevki, M.Ali, Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, Elif Yayınları, İstanbul, 1968, s. 242.

19. yüzyılın ikinci yarısında çalışma hayatı ile ilgili yasaların esas itibariyle tek yönlü nitelikte ortaya çıktığı görülmektedir. 1876 Mecelle'nin kabulü, loncaların çöküşünü hızlandırırken, Mecelle tıpkı Batıda olduğu gibi liberal ekonomik düşüncenin etkisiyle, işçi, işveren ilişkilerini her türlü müdahaleden uzak, bireysel akit sistemi içinde düzenlenmek istenmiştir. Mecelle Tanzimat Devresinde (1839) pozitif hukuk düzeninin kurulması yolunda olumlu bir adım olmakla beraber çalışma ilişkilerini adam kirası başlığı altında düzenlemesi ve Roma Hukukunda olduğu gibi insan çalışmasını kira akdi içinde ele alması ve işçiyi “nefsini kiraya veren kimse” olarak tanımlaması çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinde oldukça ilkeli, bireyci ve liberal bir görüş getirmiştir.³⁷

1870'leri takip eden devre II.Meşrutiyete kadar canlı fikir hareketlerine tanıklık etmiş, Fransız Devrimi'yle 1789'da gelen siyasi akımlar, zaman zaman sosyal hareketlerle de birleşerek bu devrin işçi hareketlerini oluşturmuşlardır. Bu dönemlerde devletin kömür ihtiyacını daha etkin bir şekilde karşılamak için araştırmaya yönelik ve çalışma koşullarını sınırlı olsa da düzeltme amacıyla maden işçileri için yasalastırma faaliyetlerine girişirken bu hareketlerin ekonomik karakterleri olduğunu ve zamanın çok kötü istihdam koşullarına bir direnme olarak doğduğunu ileri sürenler de vardır.³⁸

1.4.1.2. Cumhuriyet Öncesi Endüstri Faaliyetlerinin Özellikleri

Cumhuriyet dönemine kadar olan sanayi faaliyetlerinin ana özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz;³⁹

1- İşçi hareketleri sanayileşmeden soyutlanamayacağına göre, imparatorluğun sınırlı sanayileşmesi içinde, işçi hareketleri de gerek nitelik, gerek nicelik bakımından sınırlı kalmıştır.

2- Devlet müdahalesi, esas itibariyle üretimi arttırmaya yönelik sınırlı bir yasalastırmadan öteye gidememiştir.

---

³⁷ Gündoğan, Esin, a.g.e., s. 152.

³⁸ Sencer, Oya, a.g.e., s. 97.

³⁹ Ekin, Nusret, a.g.e., s. 228-229.

3- Devletin gerek kamu, gerekse özel ve yabancı şirketlerdeki istihdam koşullarına uzak kalışı, bireysel hizmet ilişkisinin esas itibariyle çalışanlar aleyhine sonuçlar vermesine yol açmıştır.

4- Bu koşullar esas itibariyle kötü istihdam koşullarından doğan işçi direnişlerine, dernek, cemiyet vb. şekildeki işçi örgütlenmelerine neden olmuştur.

5- Siyasi rejimdeki nisbi hürriyet havasının etkisiyle işçi hareketleri, sistematik bir iş yasasının amme müdahalesi yoluyla çalışanlar lehine hazırlanıp çıkarılması yerine, sendika yasaklarına dönük bir yasa düzenlemesine yol açmıştır.

6- İşçi hareketlerinde mesleki araçlar yerine siyasi eğilimler nisbi kuvvet kazanmıştır.

7- Bu özellikleriyle işçi hareketleri Batı'daki örneklerine, ilk kuruluş yılları itibariyle benzerlik göstermektedir.

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sanayi Hareketleri

Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin kurucusu olan Türk milleti, Kuva-i Milliye ruhu ile Türkiye Cumhuriyeti Devletini de kurmuştur. Tamamiyle milliyetçilik ruhuna ve milli felsefeye dayanarak kurulan devlet, Türk milletini saadete götürecektir. Çareleri aramaya çalışmıştır. Bir yandan öğretim ve eğitim seferberliği açılırken, diğer yandan sanayileşme için kararlar alınmıştır. Örnek olarak Bolşevik usulü benimsenmemiş, kapitalist yola da gidilmemiş, karma ekonomi modeli benimsenmiştir.

1923 yılında kurulan Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğundan geride kalmış bir tarım ülkesi devralmıştır. Osmanlı İmparatorluğu birbiri ardı sıra meydana gelen savaşlardan yıpranmış, parçalanmış olarak çıkmış ve ekonomisi, maliyesi tamamen yabancı ülkelerin eline geçmişti. Kurtuluş savaşından sonra durum, harp sanayii hariç daha da kötüledi. 1923 yılında milli denebilecek nitelikte, birkaç fabrika hariç, hiçbir sanayi kolu yoktu.⁴⁰

Sanayileşme için gerekli sermayeyi, yanmış, yıkılmış bir Anadolu'da ancak devlet sağlayabilirdi. Bu yüzden 1929-30'lardan itibaren, Sümerbank ve Etibank eliyle dokuma sanayiine, madencilığa hız verildi ve yeni yatırımlara gidildi.

---

⁴⁰ DİE, a.g.e., s. 147.

1930'dan günümüze kadar olan devreyi bir takım kalkınma merhalelerine ayırmak konunun daha anlaşılır hale gelmesini sağlayacaktır. Devletçiliğin ağır bastığı 1930-39 dönemi; dış yardımlara açık, dış ticarete liberasyon sisteminin uygulandığı, liberal zihniyetli 1950-55 dönemi iki ayrı görünüş arz eder. 1960'dan sonraki planlı kalkınma devresi daha sonraki başlıklarda ele alınacaktır.⁴¹

Yeni Cumhuriyet izleyeceği yöntem bir yandan İzmir İktisat Kongresinde, diğer yandan da Mustafa Kemal'in söylev ve davranışlarında şekillenecektir. Yeni Cumhuriyetin izleyeceği yönetimin adı, milli iktisattır, devletçilik görünümündeki liberal politika. Amacı kişilerin zenginleşmesiyle memleketi kalkındırmak, yabancı müteşebbisin yerine, yerli özel teşebbüsü koymaktır.⁴²

Milli sanayinin kurulması için özel tedbirler alınacak Sanayi Teşvik Kanunu ve Gümrük Kanunu özel sanayinin geliştirilmesi yönünde kuvvetlendirilecek ve yerli mallar kara ve deniz ulaştırmasında ucuza taşınacak, sanayicilere devlet kredi verecek ve devlet ancak özel sektörün yapamayacağı yatırımları yapacaktı.

Cumhuriyet döneminin bilindiği üzere en önemli hareketi "Türkiye İktisat Kongresi"dir (1923). Kongre ulusal iktisadi politikanın belirlenmesini amaçlamış, özellikle iktisadi politikanın devletçiliğe veya özel kesime dayalı olarak geliştirilmesini açıklığa çıkarmayı öngörüyordu. Kongrenin 1923-1933 döneminde Türk ekonomisine liberal bir politikanın egemen olmasına olanak hazırladığı görülmektedir.

Türk İktisat Kongresine katılan işçiler, çalışanlar hayatına ilişkin önemli isteklerde bulunmuşlardır. Çalışanlara amele yerine işçi denmesi, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sendika kurma hakkının tanınması, çalışma süresinin 8 saat olarak kabulü, gece çalışmasının düzenlenmesi, çocukların çalışma yaşı, doğum ve hamilelik izinleri, asgari ücret, hafta tatili, resmi ve hafta tatillerinde ücret ödenmesi, hastalık izni, yıllık ücretli izin vs. gibi konularda istekte bulunmuşlardır. Ancak bu isteklerin yasalarda yer alabilmesi uzun bir sürenin geçmesini gerektirmektedir.⁴³

---

⁴¹ Eröz, Mehmet, İktisat Sosyolojisine Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 410.

⁴² Cem, İsmail, a.g.e., s. 261.

⁴³ Ekin, Nusret, a.g.e., s. 230.

Bu dönemin önemli iktisadi kanunu, özel sanayi işletmelerine ve maden işletmelerine geniş çapta muafiyet ve imtiyazlar veren Teşvik-i Sanayi Kanunudur. Bu kanun 1913 yılına kadar kabul edilmiş olan geçici kanunun genişletilmiş halidir. 1927 yılından 1942 yılına kadar uygulamada kalmak üzere kabul edilmiştir. Bu kanuna göre bazı “önemli” sanayi firmalarına fabrika toprağı verme, vergi muafiyetleri sağlama, taşıma indirimleri, üretim primleri, devlet kurumlarını zorunlu alıcı kılma gibi teşvik tedbirleri vardır.⁴⁴ İktisat Kongresi ve Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi ülkenin sanayileşmesindeki önemli adımlara bakılacak olursa, diğer taraftan manevi tarafı temellendirilmeye çalışılmıştır. Yani bir tarafa yeni sanayi sektörlerinin önu açılmaya çalışılırken, diğer taraftan sosyal güvenlik alanında adımlar atılmıştır.

Atalay’a göre Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında, birazda siyasi güçlenmenin kaynağı olarak görülen sanayileşmeye ağırlık verilmek istenmiştir. Ulusal sanayinin korunması için tedbirler düşünülmüş 1927’de Teşvik-i Sanayi yasası çıkartılmıştır. Özel teşebbüsü koruyucu ve teşvik edici tedbirler alınmıştır. Bu dönemde özel teşebbüs yanlısı bir politika izlenmiştir.⁴⁵

Yeni Cumhuriyetin ne sosyalist, ne liberal, ne de devletçi olan bu iktisat zihniyeti istenen başarıyı elde edememiştir. Cumhuriyet idaresi 1930’lardan itibaren ekonomide, teşebbüslerde devletçi yanı ağır basan bir zihniyeti benimsemeye başlamıştır. Bu zihniyet II.Dünya savaşı yıllarına kadar sürmüştür.

Devletçiliğın başlıca nedeni, 1929 dünya bunalımından ötürü ekonomideki başıboşluğa son vermektir. Devlet uluslararası düzeydeki ekonomik çöküşün etkisinden korunmak için ekonominin dizginlerini eline almaktadır.⁴⁶ Böylece 1932’lerden itibaren birbiri peşi sıra alınan tedbirlerle devletçilik uygulaması süratle genişlemiş altyapı yatırımları ve sanayileşme hızla büyümüştür. Böylelikle devleti bir yandan işletmeci olarak öte yandan da iktisadi hayatı düzenleyen güç olarak görüyoruz. Bu sayede devlet, endüstri ilişkilerini oluşturan, işçi-işveren devlet aktörlerinin ikisini benimsemiştir. Devlet hem müdahaleci hem de işveren haline gelmiştir.

---

⁴⁴ DİE, a.g.e., s. 148-149.

⁴⁵ Atalay, Beşir, Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), DPT Yayınları, Yayın No: 1917, Ankara, 1983, s. 40.

⁴⁶ Cem, İsmail, a.g.e., s. 269.

Mustafa Kemal Atatürk bu durumu, Türkiye'nin bir an evvel yapmak istediği şeyleri yaptığını ve bunun liberalizmden farklı bir sistem olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Atatürk bağıllık ve tesanütçülük (dayanışmacılık) ilkesiyle fert-devlet dengesine dayanan bir modeli benimsemektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal'in modeli, Eski Türk kültür sistemi ve değerlerini yeni bir kimlik içinde sürdürmektir. 1930 yılında yaptığı konuşmada “milli servetin dağılımında daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, milli birliğin muhafazası için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak milli birliğin temsilcisi olan devletin vazifesidir.”⁴⁸ diyerek devletin üzerine düşen ekonomik görevden bahsetmiştir.

Ziya Gökalp'te de tesanütçülük ilkesine göre “fert-toplum dengesi” söz konusudur. Türkler hürriyet ve istiklalini sevdikleri için komünist olamazlar, fakat eşitliği sevdiklerinden dolayı ferdiyetçi de kalamazlar, Türk kültürüne en uygun sistem “tesanütçülük” demektir. sosyalistlerin ve komünistlerin ferdi mülkiyeti kaldırmaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. sosyal tesanüte yaramayan ferdi mülkiyetler meşru sayılamazlar.⁴⁹

1.4.2.1. İzmir İktisat Kongresi (1923)

1923 yılında hükümet İzmir'de bir iktisat kongresinin toplanmasına karar verir. Kongreye katılan 1300 delege tüccar, işçi ve köylü sınıfına mensuptur. Yapılan görüşmeler sonunda kongre bir “Ekonomi Politikası” tespit edip, bunun ışığında hükümete bir rapor sunmuştur.⁵⁰

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları şu şekilde sıralayabiliriz:⁵¹

1- “Esnaf Cemiyet ve Loncaların tesisi” kararı, Eski Türk geleneğinde olduğu kadar Osmanlı düzeninde de önemli bir yer tutan ahilik veya esnaf cemiyetinin yeniden kurulması öngörülmüştür.

---

⁴⁷ Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 464.

⁴⁸ Mardin, Şerif, Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma, İletişim Yayınları, İstanbul, 1972, s. 167-168.

⁴⁹ Yetkin, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-45, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 82.

⁵⁰ Güner, Agah Oktay, Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1978, s. 33.

⁵¹ Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 452-453; Boratov, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), Gerçek Yayınevi, 1993, s. 34-35.

2- Osmanlı döneminde yabancı mallar gümrükten muaf tutulmaktaydı. Bu kongre ile bu muafiyete son verilmiştir.

3- Muafiyet yalnızca Türk uyruklulara tanınacak, yabancıların elinden bu haklar alınacak ve ayrıca Türk sanayi şirketlerinde şirket sermayesinin en az %75'inin Türklerin elinde bulundurulması kararı da yabancı sermayeye tanınan imtiyazları ortadan kaldırmıştır.

4- Demiryollarından yabancı sermayenin tasviyesi doğrultusunda temel bir karar alınmıştır.

5- 1926 yılında ise kabotaj (yani Türk limanları arasında deniz ulaşımı yapma) hakkı yabancı sermayeye yasaklanmıştır.

6- Tarım alanına dönük en önemli yenilik, yarı-feodal bir ortaçağ vergisi olan aşarın 1925'te kaldırılmasıdır.

7- Amele namıyla hitap edilmekte olan kadın ve erkeklere bundan sonra "işçi" denilecektir. İlk defa kadın ve erkek çalışanlar işçi başlığı altında toplanmıştır.

8- İşçilere sendika hakkı tanınmış, grev kanunu yeniden işçilerin hakkını tanımak amacıyla düzenlenmiştir.

9- İşçileri hastalıklardan korumak ve hastane masraflarına karşılık olmak üzere "sıhhat vergisi" adıyla yeni bir vergi getirilmiştir.

Böylece bu kongre ile, çalışma süresinin 8 saat olarak kabulü, onsekiz yaşından küçük olanlarla kadınların madenlerde çalıştırılmaması kararlaştırılmış, bir yıl görev yapan işçilere yılda bir ay izin verilmesi, işçilerin kaza ve ihtiyarlık halleri dahil olmak üzere hayat sigortasına bağlanmaları, işçilere her yıl ikramiye verilmesi İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen başlıca sosyo-politik kararlardır.

1.4.2.2. Sanayii Teşvik Kanunu (1927)

Sanayii Teşvik Kanununun amacı, milli sanayii teşvik etmek, yeni sanayi kuruluşlarının açılmasını sağlamak, yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması ile henüz parasını işletmeye alışmamış olan Türk halkını birleştirerek toplu girişimlerde bulunmasını sağlamaktır.

1927 yılındaki Sanayii Teşvik Kanunu üç amaç etrafında girişimcilere ayrıcalıklar tanımaktaydı. Bunlardan ilk ayrıcalıklar, yatırımın ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklardır. Parasız arazi temin edilmesi, hammadde ve makine teçizatı sağlanmasındaki gümrük muafiyetleri birinci gruptaki ayrıcalıklardır. İkinci grup ayrıcalıklar ise girişimcinin gelirini arttırıcı yönündeki ayrıcalıklardır. Kazanç vergisinden muafiyet, yıllık üretim değerinin %10'una kadar varan primler ve işletmelerin yurt içinde üretilen malı kullanmaya zorlanması bu ikinci grup ayrıcalıklar arasındadır. Üçüncü olarak ise yerli sermayenin sanayi kurması özendirilmeye çalışılmaktadır.⁵²

Sanayii Teşvik Kanunu ile birlikte Ziraat Bankası'na geniş kredi imkanı sağlanmış ve devlet yatırımlarını finanse ve idare etmek üzere Sanayi ve Yatırım Bankası kurulmuştur.

Bu yıllarda çıkarılan kanunlarında etkisiyle birkaç sanayi teşebbüsü kurulmuştur. Yani sanayileşme için başlangıç niteliği taşıyan yatırımlar gerçekleşmeye başlamıştır. Örneğin 1927 yılında Sanayii Teşvik Kanunu'ndan faydalanan şirketlerin sayısı 342 iken, 1932 yılında 1473'e ulaşmıştır. Bu yıllarda işçi sayısı 17.000'den 62.000'e kadar yükselmiştir.⁵³

1.4.2.3. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929)

Cumhuriyetin bu döneminde halkı milli bir iktisat ve tasarruf düşüncesi etrafında toplama eğiliminin de giderek önem kazandığı görülmektedir.

Halkı israfla mücadeleye çağırma, hesaplı ve tutumlu yaşamaya alıştırmaya ve toplumda var olan değerleri canlandırmak suretiyle tasarruf ideolojisi aşılama bu tür girişimlerin arasında sayılabilir. Bu açıdan düşünüldüğü takdirde, 1929 yılında kurulan "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" bunlar arasındadır.⁵⁴

Bu cemiyetin görünürdeki en açık amacı, mevcut tüketim normunu değiştirmek istemesidir. İthal mallardan yerli malların üretimine geçişin sağlanması, ticaret dengesi açığının kapatılması ve Türk parasının dünya paraları karşısında değer kaybetmesinin engellenmesi Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin amaçları

⁵² Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 459-460.

⁵³ Güner, Agah Oktay, a.g.e., s. 34.

⁵⁴ Türkdoğan, Orhan, 1981, s. 461.

arasındadır. Ayrıca lüks malların ithalatının engellenmesi de cemiyetin istekleri doğrultusundadır.

Bütün bunlarla beraber Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinden beklenen birtakım görevler de vardır. Bunlar,⁵⁵

- Cemiyetten millete ufak milli tasarruflarından milli sermayenin nasıl birikebileceğini öğretmesi,

- Cemiyetten, yine millete, milli iktisat ve milli teşkilatlanmanın gerekliliği konusunda, yayın ve propaganda da bulunması konusunda beklentiler bulunmaktadır.

Cemiyet sonradan kurulacak olan kurumlara (Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi) öncülük etmiş ve geleneksel Türk Toplumunda mevcut bulunan kültür değerleri ve inançlar sisteminden hareket ederek halkı devletçe girişilen iktisadi eylem karşısında yeni bir milli göreve çağırması bakımından önemli bir yere sahiptir.

1.5. Planlı Dönemde Sanayileşme Hareketleri

Bu dönemde sanayi hareketi sistemli bir hale sokulmaya çalışılmıştır. 1934'te I. Sanayi Planı yapılmış, yine bu dönemde fabrikalaşmaya teknolojiye ağırlık verilmeye başlanmıştır. Etibank bu dönemin göze batan öreğidir.

Burada amaç, ülke ihtiyaçlarını karşılayacak hammaddeleri ülkemizde işleyecek sanayi kollarını kurmaktır. Bu nedenle ülkenin hangi kesimlerinde hangi sanayi kollarının kurulmasının gerektiği üzerinde çalışmak için pek çok yabancı uzman ve grupları Türkiye'ye davet edilmiş, bu uzmanlara sanayi mıntıkları incelenmiş, teklifler incelenerek uygun görülen teklifler uyarınca uygulamaya geçilmiştir. Örneğin bu dönemde kurulan Karabük tesisleri, ayrı ayrı Sovyet, Alman, ABD ve İngiliz heyetlerine incelenmiştir.⁵⁶

Birinci Sanayi Planı doğrultusunda hammaddesi ülkemizde olan sanayi sektörlerinde, fabrikalar kurulmaya başlandı. Sümerbank, Etibank, İş Bankasının kurulmasıyla yatırım yönünde olumlu ilerlemeler olmuştur. Birinci Sanayi Planı kısmen de olsa başarılı sayılmıştır.

---

⁵⁵ A.g.e., s. 462.

⁵⁶ DİE, a.g.e., s. 155.

1939-43 yıllarında uygulanmak üzere ikinci beş yıllık planı hazırlanmıştır. Bu planda tarım ve madencilik önem verilmiştir.

Çeşitli tedbirler alınmaya çalışılsa da, İkinci dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz şartlar istenilen hareketliliği önlemiş, sanayileşme büyük bir gelişme göstermemiştir. Bununla birlikte belirtilen devrede sanayii körükleyecek nüfus patlaması da görülmemiş, geniş sosyal hareketlilik doğuracak türde bir fabrikalaşma gelişmemiştir.⁵⁷

1950-1960 yıllarında genellikle İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle harp sanayii gelişmiş, tarımda makineleşme bu dönemde başlamıştır. Özellikle bu dönemde devletçilikten hızla uzaklaşmış, özel sektör yönündeki girişimler için keskin bir dönüş yapılmıştır.

Genellikle siyasi niteliği ağır basan liberalleşme hareketine paralel olarak savaş sonrası devrede iktisat politikasında da önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir. Dış ülkelerden yardım alabilme olanakları da böyle bir gelişim için gerekli görülmüştür. Ancak ne var ki, yılların geçişiyle gittikçe artan ekonomik baskılar, ülkenin topyekün ekonomik ve sosyal gelişmesini öngören genel bir plan, bir kalkınma özlem ve tartışmalarını gittikçe yoğunlaştırmıştır. Bu devrin liberal iktisat siyaseti yanında en belirgin diğer bir özelliğini, yabancı sermayenin teşvik edilmesi oluşturmaktadır.⁵⁸

Bu bağlamda Türk sanayii özellikle bu dönemden sonra, yapısal sonuçlar doğurabilecek bir eğilimde şekillenmektedir. Bu eğilim tüketim malları sanayisine önem verme olarak belirlenmektedir. Öte yandan yol, elektrifikasyon vb. alt-yapı tesislerinin gelişmesi ve dışsal tasarrufları sağlayacak ilkel yan endüstrilerin kurulmasından sonra tüketim sanayiinin diğer kolları da "montaj sanayii" biçiminde ülkemize gelmeye başladı. Böylece sanayi artık 1958'den önceki önemini yitirmiştir.⁵⁹

1960'lı yıllara kadar bir alt yapı oluşturma çabasına giren Türk sanayii 1961Li yıllardan sonra sanayileşmenin niteliğini değiştirmeye yönelik çabalar sarf etmeye başlamıştır.

---

⁵⁷ Atalay, Beşir, a.g.e., s. 41.

⁵⁸ Ekin, Nusret, a.g.e., s.229-230.

⁵⁹ DİE, a.g.e., s.156.

Bununla birlikte sanayi sisteminin yapısal gelişiminde ikinci adım, 1961 Anayasa hareketiyle gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası'nda, grev ve sendika hususiyeti gibi Batılı anlamda hür demokratik baskı müesseselerinin kurulmasının ön görülmesi bu gelişimin ilk merhalesini teşkil eder. Anayasadaki hükümlere uyan Türk kanun koyucusu, 1963 tarihli sendikalar kanununu kabul etmiş, bunun gibi sendikaların toplu pazarlık ve grev-lokavt hakları da aynı tarih ve 275 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Gelişen sanayi sistemi içinde yeni bir gelişmede 1965'te yürürlüğe giren Sosyal Sigortalar Kanunudur.⁶⁰

İş Kanunu'ndan sonra Sendikalar Kanununun da kabulüyle iş görenlerin bizzat kendi örgütlerini kurmaları yönünde ilk yasal adımlar atılmıştır. Sınıf esasına dayalı cemiyet yasağının kaldırılmasıyla, meslek içi örgütlerin kurulmasına özen gösterilmiş, hatta bizzat devletçe desteklenmiştir. Bu noktada Türkiye'deki sendika hareketleri batıdakilere nazaran daha militarist bir zihniyetle ortaya çıkmıştır. Batıdaki sendikalar tabandan gelen bir mücadeleyle kurulmuştur.

Türkiye'de sendikacılık hareketlerinin oldukça sınırlı bir alanda etkinlik göstermesi, güçlü ve etkin bir rol oynayan sendikacılığın yaratılması engellendiği gibi, sendikalar arasındaki ideolojik bölünmelerde sendikacılık hareketlerinin etkinliğini sınırlamıştır.⁶¹

Bu bağlamda sosyal politika alanında belirlenen çeşitli yasalarla çalışma ilişkileri düzenlenmiştir. Çalışma yaşamının iyileştirilmesi yönünde çabalar görülmekte, iş görenlerin yönetime katılması uygulaması, kar paylaşımı uygulamaları bu konularda örnek teşkil etmektedir.

Çalışma ilişkileri açısından Türkiye'de devletin belirleyici rol oynadığı görülmektedir.⁶² Genel olarak bugün Türkiye'de sanayi birikimi vardır. Temelde büyük kent merkezli olsa da, Anadolu'ya yayılmaktadır. Büyük işçi kitlesi istihdam eden sanayi kuruluşları mevcut bulunmaktadır.⁶³

---

⁶⁰ Türkdoğan, Orhan, 1981, s.495.

⁶¹ Koray, Meryem, Topçuoğlu Alper, Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi, 3. Baskı, Bursa, 1995, s.73.

⁶² Aynı eser, s. 71.

⁶³ Cem, İsmail, a.g.e., s.421.

Bugün belirli bir seviyeye ulaşan sanayileşme olgusu ülkemizde ekonomik ve sosyal karakterli birçok gelişme ve değişmeye sebep olmuştur. Bu gelişme ve değişmeler daha sonraki başlıklar altında ele alınacaktır.

Türkiye’de burjuvazi sanayiciliği uzun süre ikinci sınıf iş kabul edilmiştir. Sanayi kuruluşlarının montajcı-ithalatçı, aracı yanı ağır absan nitelik taşıması, Türkiye’nin sanayileşme temposu olumsuz yönde etkilemiştir.

Sanayileşmemiz teknik sahaya, ilimin öncülüğü ile kol atmakta, hatta bazı hallerde başlı başına teknik bir mesele teşkil ettiği belirtilmektedir.⁶⁴

1.6. Cumhuriyet Dönemi Sendikalaşma Hareketleri

Cumhuriyet dönemi sendikalaşma hareketlerinden söz etmeden önce, sendikacılığın tarihsel gelişimine ve tanımına değinmek konuyu anlamak açısından uygun olacaktır.

Sendikacılık günümüz dünyasında sosyalist ülkelerden gelişme halindeki ülkelere, otoriter siyasi sistemlerden çoğulcu demokrasilere kadar hemen hemen bütün ülkelerde varlığını sürdüren bir müessesedir. Değişik ülkelerde, ekonomik ve siyasi rejimlere göre, sendikaların temelde ayrılıklar gösteren farklı karakteristikleri yanında, birtakım ortak özellikleri de bulunmaktadır. Endüstri ilişkileri sistemlerini sanayileşme sürecinden ayıramadığımız gibi, sendikaları da iktisadi gelişme ve endüstrileşmeden ayrı düşünemeyiz. Sendikalar en uzun tarihi gelişmelerini Batı’nın sanayi toplumlarında geçirmişler ve günümüzde bu ülkelerde artık vazgeçilmez müesseseler haline gelmişlerdir.

Sendikacılığa bu şekilde kısa bir giriş yaptıktan sonra sendikanın bir tanımını yapmak yerinde olacaktır.

Bu bağlamda genel bir sendika tanımını; işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal alanlardaki hak ve çıkarlarını savunan, yaşam ve çalışma koşullarını geliştirmeyi amaçlayan mesleki örgütler şeklinde yapabiliriz. Sendikalar bu tanımda belirtilen amaçlarına, toplu sözleşmeler yolu ile siyasal iktidarlar karşısında emeği temsil eden etkili bir baskı grubu olarak ulaşmaya çalışırlar.⁶⁵

⁶⁴ Elmalı, Mustafa, Sanayileşmemiz İçin Bir İktisat Projesi, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1947, s.16.

⁶⁵ Güven, Sami, Sosyal Politikanın Temelleri, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995, s.90.

Sendikaları, endüstri devrimi ve endüstrileşmenin yarattığı sorunların ortaya çıkardığı bir gerçektir. Endüstrileşmenin başlarında liberal ekonomi anlayışı içinde çalışma yaşamının ve çalışma koşullarının, işçi sağlığı, işçi güvenliği, ücret ve geçim düzeyi açısından yarattığı kötü, sağlıksız koşullar ortaya çıkmıştır. Makinenin üretimde kullanılması ile yoğun emek ve sermaye kullanımı gerekmiş, sermayenin güçlü konumu emeğin sömürü düzeninde çalıştırılması sonucunu doğurmuştur.

Sendikaların kurulmasının temelinde ana malın emeği sömürmesi olgusu yatmaktadır. Bu özelliği ile sendikalar, işçileri yaşama haklarının bir uzantısı oluşturmakta ve sosyal barışın sağlanmasında en önde gelen sivil toplum örgütlerini belirlemektedir.

Sendikalizm 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni bir sosyal tepki ve protesto hareketi olarak doğmuştur. Bu yeni sosyal akımın kurucuları anarşizmin halkı kendisine çekmek bakımından öldürücü zayıflıkta olduğunu anlamış ve bütün ümitlerini yitirmiş olan Fransız anarşistleridir. Anarşizm fikir adamlarını kendisine çekebilmişti ama nüfusun çoğunluğunu meydana getiren işçi sınıfı arasında hiç ilgi uyandırmamıştı. Oysa işçiler katılmadan hiçbir ihtilalci hareket tek başına başarıya ulaşamazdı. Bu gerçeği anlayan Fransız anarşistleri işçi birlikleri etrafında kümelenerek yepyeni bir ihtilalci hareketi örgütlemek için hazırlanmışlardır.⁶⁶

Endüstrileşmenin ilk başladığı ülke olan İngiltere’de ilk örgütlenme hareketleri de görülmüştür. İlk işçi örgütü 1792’de bir ayakkabıcının başlattığı ve “Londra Yazışma Derneği” adını taşıyan dernektir. Bu derneğin yayılma eğilimi göstermesi 1799’da derneğin kapatılması ile sonuçlanmış ve 1800 yılında da her türlü örgütlenme yasağı getiren “Birleşme Yasası” çıkarılmıştır. Ancak yasal olmasa da örgütlenmeler ve işi bırakma eylemleri biçiminde işçi hareketleri bu dönem içerisinde sürüp gitmiş ve 1824 yılında İngiltere’de sendikalaşma serbest bırakılmıştır. ABD’de 1842, Fransa’da 1884, Almanya’da 1869 yıllarında sendikaların yasal olarak tanınması gerçekleşmiştir.⁶⁷

---

⁶⁶ Çeçen, Anıl, Sendikalizm, Şafak Matbaası, Ankara, s.16-17.

⁶⁷ Koray, Meryem, Topçuoğlu Alper, a.g.e., s. 41-42.

Sendikacılığa bir giriş yapıp genel olarak anlatılmasının ve dünyada sendikacılık hareketlerinin vurgulanmasının ardından şimdi de Türkiye’deki sendikacılık hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Türkiye’nin siyasal tarihinde “çok partili demokrasi” döneminin açılışına tekabül eden 1946 yılı, işçi sınıfı tarihi bakımından da yeni bir dönemi işaret etmektedir. “Sınıf esasına müstenit” cemiyet kurma hakkının kaldırıldığı 10 Haziran 1946 tarihini takip eden altı aylık zaman dilimi içinde, sosyalist siyasal partilerin öncülük ettiği ya da kendiliğindenci yanın ağır bastığı hızlı bir sendikalaşma hareketine tanık olunmuştur. Ne var ki, bu oluşuma aynı yılın 21 Aralığında sıkıyönetim kararıyla son verilmiş; sosyalist partilerin ve “tehlikeli” sayılan sendikal örgütlerin kapatılmasıyla başlayan uygulamaların yasal çerçevesi, 1947 başında yürürlüğe konulan ve “devletle beraber/milli sendikacılık” koşulunu arayan Sendikalar Yasası ile tamamlanmıştır. 1947-1960 arası dönem, siyasal iktidarların, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketini güdümlü “demokratik” rejime uyarlama çabası içine geçmiştir.⁶⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında sendikalar düzen dışı, savaştı örgütlenmeler olarak göze çarparken uzun ve zorlu mücadeleler sonucunda burjuvazi sendikaları yasal, uzlaşıcı ve bürokratik bir yapıya sokularak düzen içi örgütler durumuna getirilmiş ve sendikalar burjuvazi ile işçi sınıfı arasında bir konsensüs sağlamanın önemli araçlarından biri olmuştur.⁶⁹

Türkiye tarihine “1946 Sendikacılığı” olarak geçen hareketten sonra önemli diğer bir harekette 7 Nisan 1952’de kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş)’dur. Türkiye’de işçi hareketini denetim altında tutan ve doğrudan düzene bağlayan geleneksel sendikacılığın tipik bir temsilcisidir. İşçi sınıfını ayrı ve bağımsız bir toplumsal sınıf olarak ele almayan Türk-İş, Türk milletinin ekonomik ve sosyal sorunlarını bir bütün olarak görür. Türkiye’nin hızlı, dengeli ve adil bir şekilde kalkınmasını işçilerin refah, huzur ve güvenliği için şart sayan Türk-İş, sınıf ayrılıklarının derinleşmesine ve sınıf çatışmalarına yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmayı amaç alır ve sınıflar arasında denge, barış ve

---

⁶⁸ Işıklı, Alpaslan, Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s.131.

⁶⁹ Öngider, Seyfi, Kriz ve Sendikal Hareket, Devinim Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.52.

kaynaşma sağlayıcı bir politika izler.⁷⁰ Bu saydıklarımız Türk-İş'in genel amaçları arasında yer almaktadır.

Geleneksel sendikacılığın temsilcisi olan Türk-İş'e gün geçtikçe alternatifler aranmaya başlanmıştır. 60'lı yıllarda Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme içine girmişti ve ortaya büyük bir pasta çıkmıştı. İşçilerde böylesine büyüyen pastadan pay almak istemişlerdir. Bunların karşısında da geleneksel sendikacılığın sıkıntıya girmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Geleneksel sendikacılığın bunu bastırmaya çalışması bir takım bölünmelere sebep olmuştur.

Bu bağlamda 13 Şubat 1967'de Türk-İş'ten kopan sendikalar tarafından Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur. Geleneksel sendikacılığın temel özelliklerine alternatif olarak emperyalizme karşı, devletten bağımsız, açıkça sol ve sosyalist bir kimliği benimseyen ve sendikal demokrasiye yer veren bir sendikal anlayışın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç içerisinde sendikal anlayışını "sınıf ve kitle sendikacılığı" olarak resmen ifade etmiş olan DİSK, işçi hareketlerinin taleplerine hızla yanıt vermesi ölçüsünde hızla büyümüştür.⁷¹

Sonuç olarak sendikalar, sendikal örgütlenmeler aracılığı ile işçi-işveren ve devlet organları arasında gerçekleşen kurumsal bir nitelik kazanmış, bireysel ilişkilerden ziyade toplu ilişkiler söz konusu olmaya başlamıştır. Diğer yandan yönelmiş olduğu sosyal ve örgütsel amaçlar ile üyelerine ekonomik ve sosyal faydalar sağlamışlardır.

1.6.1. Grevler

Grev, tarihi bakımdan sendika ile birlikte, dolayısıyla bütün diğer sosyal haklardan önce ortaya çıkmıştır. Bu onun sosyal talepleri kabul ettirebilme mücadelesinde ne kadar büyük bir önem taşıdığını gösterir. Ayrıca grev ve toplu sözleşme olmadan sendikaların hiçbir anlam taşımayacağı açık olarak gözükmektedir.⁷²

---

⁷⁰ A.g.e., s.65.

⁷¹ Aynı eser, s.75-76.

⁷² Akartürk, A. Ekrem, Memurların Sendikal Hakları, Aklın Yayınları, İstanbul, 1998, s.19.

Grev, tutarlı ve adil bir anlaşmaya yanaşmayan, uyumsuzluk içinde bulunan işverenin toplu pazarlığa ve anlaşmaya götüren ekonomik bir yaptırımdır. Çünkü böyle bir yaptırım uygulamadan işvereni uyuşmaya yöneltmek olası görünmemektedir. Grev, hizmet sözleşmesini işçi-işveren ilişkilerini sona erdirmemekte, ancak geçici bir süre için askıya almaktadır. Nitekim grevin sona ermesi ile birlikte, işçiler hizmet sözleşmesinin hükümleri uyarınca çalışmalarını sürdürmektedir.⁷³

Grevler genellikle ya sendikaların işverene çalışma yaşı ile ilgili bir şeyler kabul ettirmek için, örneğin ücretleri arttırmak gibi, ya da işvereni bir uygulamadan caydırmak amacıyla, örneğin özelleştirme nedeni ile, işten çıkarmalardan caydırmak için yapılır. Anlaşılacağı gibi grevin özünde sosyal adalete daha çok yaklaşma istemi vardır.⁷⁴

Grev hakkının pek çok ülkelerde yasal düzenlemelere konu edilmesinin ana nedeni, çalışma ilişkilerindeki uyuşmazlıkların kamu yararını da yakından ilgilendirilmesi ve yapılacak düzenlemelerin çalışma barışının kurulmasında ve sürdürülmesinde yardımcı olacağı düşüncesindedir. Diğer yandan grevler çalışma hayatında işçi-işveren ilişkilerindeki huzursuzlukların ve tatminsizliklerin bir belirtisi olarak kabul edilmektedir.

Grev nedenleri çok değişik olabilmektedir. Bazı durumlarda taraflardan herhangi biri her koşul altında uyuşmazlığın iş mücadelesi safhasına geçmesini arzu etmektedir. Örneğin bir işveren sendikaların mali güçlerinin zayıflatılması ve toplu iş sözleşmesinin daha güçsüz bir sendika ile yürütülmesi konusunda grevi bir vasıta olarak düşünülebilir. İkinci olarak bir sendika lideri, kendi siyasi amaçlarının gerçekleşmesi için iş mücadelesinden bir ekonomik çıkar ümit etse bile grevi bir vasıta olarak kullanabilir. Her ne kadar grevlerin sendikalar tarafından organize edildiği kabul edilse bile, bazı durumlarda işverenler hiçbir hareket yapmamak sureti ile greve sebep olabilir.⁷⁵

---

⁷³ Güven, Sami, a.g.e., s.106.

⁷⁴ Aynı eser, s.106.

⁷⁵ Kolukıncık, Suat, Endüstri İlişkilerinin Sosyolojik Boyutu, S. D.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1998, s.37.

Ülkelerin çoğunda yasa, işçilerin grev hakkını kullanmalarına sınırlamalar koymuştur. Bu tür sınırlamaların çoğunun amacı, doğal olarak, müzakereleri özendirmek ve uyuşmazlıkların çözümlenmesini kolaylaştırmaktır.⁷⁶

Türkiye’de bilinen ilk grev 1872 yılında meydana gelen Kasımpaşa Tersanesi işçilerinin grevidir ve ondan bu yana yüzyılı aşan bir zaman geçmiştir ve işçi sınıfının, yüzlerce grev ve direnişinde içinde yer aldığı küçümsenmeyecek bir mücadele tarihi bulunmaktadır.⁷⁷

1.6.2. Toplu Pazarlık

Toplu pazarlık, işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesinde bir pazarlık mekanizmasıdır. Toplu pazarlık, işverenlerle sendika temsilcileri arasında çalışma koşulları üzerine bir anlaşma sağlamak amacıyla yapılan görüşmelerdir. Toplu pazarlık üyelerin çalışma koşullarını geliştirmek için sendikaların baş vurduğu ve iş görenle giriştiği kurumsal dinamik ve barışçıl bir diyalogdur. Bu diyalogun ana konusu ücretler, çalışma süresi, sosyal yardımlar vb. gibi unsurları içeren çalışma koşullarının geliştirilerek, işçilere daha iyi ve daha adil bir yaşam düzeyinin sağlanması hedef oluşturmaktadır.⁷⁸

Toplu pazarlık kavramı ilk kez Beatrice Webb tarafından 1891 tarihli bir çalışmada kullanılmıştır. Kavramın yaygınlık kazanması ise 20. yüzyıl sonrasında olmuştur. Toplu pazarlık bugün en geniş anlamıyla kullanılmakta ve ekonomik olduğu kadar sosyal konuları da içeren, bir işletme düzeyinde olduğu gibi daha üst düzeydeki görüşmeleri de kapsayan bir kavram olarak benimsenmektedir.⁷⁹

Toplu pazarlık görüşmeleri sonunda işveren ve işçi kuruluşları arasında sözlü veya yazılı, uzun ya da kısa, yalın veya çok ayrıntılı birçok türde anlaşma yapmak olasıdır. Tarafların görecelide olsa, eşitliğine dayalı olarak yapılan anlaşmaların, işçiler için bir anlamda da kendi çıkarlarını koruma ve kabul ettirme yolu olduğu açıktır. İşverenler açısından ise iş yerindeki verimlilik, barış ve sürekliliğin

---

⁷⁶ Taşçıoğlu, Muharrem, Sendika Hürriyeti ve İşçi-İşveren İlişkileri, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1997, s.176-177.

⁷⁷ Öngider, Seyfi, a.g.e., s.51.

⁷⁸ Güven, Sami, a.g.e., s. 98.

⁷⁹ Koray, Meryem, Değişen Koşullarda Sendikacılık, Tüses Yayınları, İstanbul, 1994, s.59.

sağlanmasında toplu pazarlıklar sonucu ulaşılan uzlaşmanın öneminin büyük olduğunu söyleyebiliriz.

Toplu pazarlık endüstri ilişkilerindeki emek-sermaye çatışmasını kurumlaştıran bir özellik taşımaktadır. Toplu pazarlığın özelliklerini kısaca şu başlıklar altında toplayabiliriz;⁸⁰

1- Toplu pazarlık, toplumsal bir nitelik taşıyan işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesini içeren bir araçtır.

2- Toplu pazarlık sisteminde pazarlığın oluşabilmesinin en önemli koşulu, tarafların güçleri arasında bir dengenin bulunmasıdır.

3- Toplu pazarlık, işçi-işveren ilişkilerinde ortaya çıkan sorunların çözümünü amaçlayan dinamik bir süreçtir.

4- Toplu pazarlığın temelinde serbestlik vardır.

5- Toplu pazarlık düzeni, endüstriyel barışın sağlanmasında en önemli araçtır.

6- Toplu pazarlık ve görüşmelerinin temelinde karşılıklı iyi niyet vardır.

7- Toplu pazarlık giderek karmaşık bir yapıya bürünen ve uzmanlaşan bir kurumsal sisteme dönüşmektedir.

8- Geleneksel olarak, ücret, çalışma koşulları, sosyal yardımlarla sınırlı kalan toplu pazarlık sistemi, endüstri toplumlarında ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında ve endüstriyel ilişkiler sisteminin giderek daha karmaşık bir yapıya dönüşmesi nedeni ile daha geniş bağlamdaki konuları ve sorunları da kapsamına almak durumundadır.

Toplu pazarlık düzeni, işçilerin ücretlerinde, çalışma koşullarında refah ve yaşam düzeylerinde hem niteliksel hem de niceliksel iyileştirmeler getirmiştir. Endüstrinin yönetiminde geleneksel olarak işverenin tekelci gücü sendikaların gücü ile dengelenmiş ve ekonominin demokratlaştırılması, yönetime katılma, çalışmanın insancillaştırılması vb. gibi yöntemlerle emeğin moral ve ruhsal yönlerden doyumu

---

⁸⁰ Güven, Sami, a.g.e., s. 99-100.

sağlanmıştır. İşçi sınıfı toplu pazarlık düzeni sayesinde geleneksel olarak taşıdığı sömürülme korkusunu ve yaşamını sürdürmedeki güvensizliği aşmıştır.⁸¹

Netice olarak endüstriyel demokrasinin hakim olduğu ülkelerde işçiler kendilerine tanınan koalisyon, toplu pazarlık ve toplu iş mücadelesi haklarını kullanarak çalışma koşullarının belirlenmesinde işverenlerle birlikte söz sahibi olmaktadır.

1.7. Dünya’da ve Türkiye’de Sanayileşmenin Sosyal Sonuçları

Belirli teknik buluşlarla birlikte Batı Avrupa’da sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır. Fabrikaların kurulması ve yeni iş sahasının açılması ile birlikte insanlar feodaliteden kurtulup hürriyete kavuşmuşlar ve böylece sosyal hareketlilik artmıştır. Nüfus hareketleri Avrupa’da sanayileşmenin ilk devresindeki en belirgin olaydır. Köylerden şehir merkezlerine insanlar kitleler halinde göç etmişlerdir. Böylece sanayi kentleri oluşmuş, varolan kentler büyürken bazı yeni kentler ortaya çıkmıştır. Sadece köylüler buralara işçi olarak gitmemiş, lonca sistemi çöküp, el sanatları önemini yitirince esnaflarda bu fabrikalarda işçi olmuşlardır. Tarımda çalışan nüfus oranı düşmüş sanayide çalışan nüfus oranı artmıştır. Halbuki sanayi devrimine kadar nüfusun ve işgücünün büyük kesimini köylüler oluşturmuşlardır.

Sanayileşme ile birlikte nüfus artış hızında da büyük fark oluşmuştur. Nüfus artışına sebep olan en önemli faktör ölüm oranındaki düşüşlerdir. Salgın halinde olan ölümler ortadan kalkmış, özellikle çocuk ölüm oranları düşmüştür. Nüfusun artışının sebepleri arasında; tıp sahasındaki yeni buluşlar, bilimdeki gelişmeler, ulaşım kolaylığı, sağlık alanındaki gelişmeler, kıtlık ve salgın hastalıklar için alınan tedbirler, iyi beslenme gibi faktörler sayılabilir.⁸²

Sanayileşme ile meydana gelen nüfus artışı ve göç olayı diğer gelişmelere de temel olmuştur. Çünkü sanayileşme kentleşmeyi o da sosyal değişmeyi doğurmuştur. Daha önce ticaret ve idare merkezi durumundaki kentlere sanayi kentleri de eklenmiştir. Göçler ve kentleşme sosyal tabakalaşmanın da temeli olmuşlardır. Bu iç göçlerle yeni sınıflar doğmuştur. İşçi sınıfının endüstride doğuşu bu çağdaki en yeni olaydır.

---

⁸¹ A.g.e., s.110.

⁸² Atalay, Beşir, a.g.e., s. 26.

Bu bağlamda her yönü ile toplum farklılaşmakta “cemaat” hayatı yerine “cemiyet” hayatı gelmektedir. Cemaat hayatındaki samimi, yüzyüze, içten ilişkiler yerini cemiyet hayatında resmi yazılı kuralların olduğu ikincil ilişkilere bırakmıştır.

Teknolojinin ve sanayileşmenin başlattığı değişim toplumda ve fertlerde kendini göstermiş, ideolojilerin ve sistemlerin ortaya çıkışını ve ferdiyetçilik gibi sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 18. yüzyılda Avrupa’da toplum bütününde, sosyal kurumlarda ve fertlerde başlayan değişimler 20. yüzyılda evrensellik kazanmış, farklı boyutlarda da olsa bütün toplumlarda görülmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında sanayileşmenin bütün toplumlarda yaygınlık göstermesi ve toplumsal etkilerinin de evrensellik göstermesi II.Dünya Savaşı’ndan sonra belirginleşmiştir.⁸³

Avrupa’da sanayileşmenin başladığı 18. ve 19. yüzyılda eski aristokrasi ve feodaliteye dayalı tabakalaşma yıkılmış, yeni bir sanayi burjuvazisi ve büyük bir işçi sınıfının doğuşu sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan diğer bir yenilik ise, köylülerin vasıfsız işçi olması ve küçük esnafında yarı vasıflı işçi olarak fabrikalarda çalışmaya başlamasıdır. Eski kapalı toplumlarda Kast’a benzer katı yapılar varken, sanayi toplumunda ise sosyal hareketlilik esastır yani sınıflararası geçişler mümkündür.⁸⁴

Genel olarak dünyada sanayileşmenin sonuçlarına değindikten sonra özel anlamda Türkiye’de sanayileşmenin sonuçlarına göz atmak yerinde olacaktır.

Türkiye’de milli sanayiinin korunması için tedbirler alınmış, 1927’de Sanayii Teşvik yasası çıkarılmıştır, özel teşebbüsü koruyucu ve teşvik edici kararlar alınmıştır. Bu dönemde özel teşebbüs yanlısı bir politika izlenmiştir. 1933’te devletçilik politikası ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde devletin sanayii geliştirmesi için Sümerbank, Maden Bankası gibi bazı kuruluşlar ortaya çıkmıştır.

Teknolojiye ağırlık verme anlamında sanayileşme 1934 yıllarından başlatılabilir. II. Beş Yıllık sanayi planında madencilığe ağırlık verilmiş, bu yıllarda yurt içi kaynakları değerlendirmeye yönelik tarım ve maden sanayii gelişmiştir. Çeşitli tedbirler alınmaya çalışılsa da İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği olumsuz

---

⁸³ Bottomore, Tom, Toplum Bilim, Çev: Ünsal Oskay, Beta Yayınları, İstanbul, 1984, s.74.

⁸⁴ Atalay, Beşir, a.g.e., s.38.

şartlar istenilen hareketliliği önlemiş, sanayileşme büyük bir gelişme gösterememiştir.

Sanayileşmenin çok yönlü sonuçlar doğurması 1950'lerden sonra yaygınlık kazanmıştır. Savaş sonrasının sıkıntıları azalmış, nüfus artışı hızlanmış, alt yapı, ulaşım gelişmiş, köyler dışa açılmaya başlamıştır.

1950'den sonra büyük oranda dış yardım ve borçlanmaya dayalı hızlı bir alt yapı geliştirme çabaları başlamıştır. Esas hareketliliği alt yapı, yol, haberleşme, ulaşım gibi faktörler sağlamıştır. Kentlerde iş imkanı doğmuş, köyden kente göç olayı başlamıştır. Tarımda makineleşme oranı artmıştır. Traktör sayısı 1948'de 1750 iken, 1960'ta 40000'ini bulmuştur. 1950-60 arası dönem köyün kente açıldığı, kentlerde yüksek ücretle iş bulunduğu, göçlerin yaygınlaştığı dönemdir.

Bu toplumsal hareketlilik döneminde batının yoğun bir yardımı başlamıştır. 1947 tarihinde Amerika Birleşik Devleti, Yunanistan ve Türkiye başta olmak üzere Sovyet tehdidinde olan ülkelerin ekonomik olarak güçlü olabilmeleri için bir yardım programı başlatılmıştır. Bunun sonucunda 1950'li yılların sonuna dek ekonomik bakımdan bir rahatlık dönemi olmuştur.

Bu sosyal hareketlilik 1960 sonrası da devam etmiştir. Planlı dönemle birlikte bütün planlarda sanayileşmeye öncelik verilmiştir. Çünkü, nüfus artışı ve göçler sonucu istihdam sorunu ilk sırayı almıştır.

Kırdan kente göçler sonucu tarım alanında çalışan nüfus 1960-70 arası dönemde %10 azalmıştır ve istenilen seviyede de sanayileşme gerçekleşmemiştir.⁸⁵

Bütün bu süreç içinde belirli seviyede bir sanayileşme gerçekleşmiş, büyük kentlerde yoğun sanayi birikimi olmuş, yeni bazı kentleri de meydana getirmiştir. Sanayileşme göçü geliştirirken, nüfus artışı ve göç sanayileşmenin temel dinamikleri olmuştur.⁸⁶

Bugün Türkiye'de özellikle büyük kentlerin kentleşme açısından önemli sorunları vardır. Gecekondulaşma bu sorunların en başta gelenlerindedir. Genç sanayi kentlerinde gecekondulaşma büyük boyutlarda değildir. çünkü, göçü

---

⁸⁵ Türkdoğan, Orhan, 1981, s.224.

⁸⁶ Atalay, Beşir, a.g.e., s.43.

karşılacak istihdam imkanı mevcuttur. Ancak büyük kentlerde hem istihdam, hem de konut sorunu henüz çözülemeyen önemli bir problemdir.

Sanayileşme ile birlikte meydana gelen kentleşme ve göç olaylarından en fazla etkilenen sosyal kurum ailedir. İlk önce göç, köyden ayrılış, sonra kent toplumunun özellikleri ve sonra da zihniyet değişimleri ailedeki değişimde etkin faktörlerdir. Kentlere önce erkeğin çalışmaya gitmesi, sonra yanına eşini ve çocuklarını almasıyla geniş aile parçalanmıştır.

Geleneksel ailenin ekonomik bir birim olma özelliği azaldıkça parçalanması artmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen kırsal kesimde aile tipi halen geniş aile olarak göze çarpmaktadır. Orta Anadolu köylerinde geniş aile oranı %93 iken, Ege bölgesinde bir köyde bu oran %12 olarak belirtilmektedir.⁸⁷

Türkiye’de sanayileşmenin etkisiyle meydana gelen genel toplumsal değişimler eğitimin önemini arttırmıştır. Köylerde dahi resmi eğitime katılma oranı artış göstermiştir. Ücretli olarak iş bulmanın belirli bir resmi eğitimi gerektirmesi eğitimde itici bir etken olmaktadır. Sanayileşme teknik eğitimi geliştirmiştir.

Sanayileşme sosyo-kültürel bağlamda kentleşme, aile ve eğitim haricinde diğer alanlarda da değişime neden olmuştur. Bunlar arasında insanlar arası ilişkilere etkisi, işgücüne etkisi, dine etkisi, iletişim-ulaşıma etkisi sayılabilir. Bu değişimler bir sonraki bölüm içerisinde ele alınacaktır.

---

⁸⁷ A.g.e., s.47.

II.BÖLÜM: SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME OLGUSU VE SANAYİLEŞMENİN SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞMEYE ETKİSİ

Çalışmamızın bu bölümünde sosyo-kültürel değişme olgusunu ayrıntılı olarak ele alacak ve sanayileşmenin sosyo-kültürel değişmeye etkisine açıklık getirmeye çalışacağız.

Bu bağlamda kültür kavramı, sosyo-kültürel değişme kavramı, sosyal değişimin kaynakları, sosyal değişme tipleri derinlenmesine incelenecek ve bölümün sonunda sanayileşmenin değişmeye etkisi farklı başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı sosyolojinin temel kavramlarından birisidir ve üzerinde anlaşmaya varılmış olan bir tanımı bulunmamakta, bunlara rağmen sonuçları hemen hemen aynı yönü göstermektedir. Şimdi bu tanımlardan birkaçını vermeye çalışacağız.

Sosyoloji ve sosyal antropoloji kitaplarında genellikle bulunan Tylor'un tarifine göre kültür; bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adeti ve insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.⁸⁸

Kültürün doğuştan değil, eğitim ve öğretim ile kazanıldığını ve sosyal miras olarak nakledildiğini ve devredildiğini belirten Bronislaw Malinowski de bir kültür tanımı yapmıştır. Ona göre kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütüncül bir toplamdır.⁸⁹

Amiran Kurtkan'a göre kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade etmektedir.⁹⁰ Aynı zamanda kültürün maddi ve manevi olmak üzere iki ögesinin olduğunu söylemektedir. Bu konuyu bir sonraki başlık altında açıklamaya çalışacağız.

---

⁸⁸ Erkal, Mustafa E., a.g.e., s.125.

⁸⁹ Sezal, İhsan, a.g.e., s.111.

⁹⁰ Bilgiseven, Kurtkan Amiran, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1995, s.15.

Kültür, bir insan topluluğunun sadece belirli bir dönemiyle sınırlandırılmayıp, insan topluluğunun varlığı ile kendi varlığını devam ettirmektedir. İnsan topluluğu siyasi bağımsızlığını kaybetse dahi, kültürel varlığı devam edebilir. Bu bağlamda eğer kültür yaratıcı ve zengin ise, yabancılaşmamış ise, bağımsızlıklarını kaybeden toplumlar tekrar bağımsızlıklarına kavuşacaklardır.

Bunlarla beraber kültür, bir insan topluluğunun kendi tarihi gelişmesi hususunda sahip olduğu şüurdur. Burada Ziya Gökalp'in kültür tanımını vermek yerinde olacaktır. Ziya Gökalp'e göre kültür (hars), halkın ananelerinden, eğilimlerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinin toplamıdır.⁹¹ Bu aynı zamanda “milli kültür”dür ve “milli kültür” kavramını ilk defa kullanan Ziya Gökalp olmuştur.

Kültür kavramının tanımlarını verdikten sonra kültürün maddi ve manevi öğelerini incelemek konunun daha iyi kavranması bakımından faydalı olacaktır.

2.1.1. Kültürün Maddi ve Manevi Öğeleri

Kültürü kendi içinde maddi ve manevi kültür unsurları olarak el almak mümkündür. Bu ayırmadaki amaç ikisinin birbiriyle ilişkisini çözümlenmek ve niteliklerini açığa çıkarmaktır.

Maddi kültür, bir kültürel sistem içindeki teknolojiyi, üretim araçlarını, kullanılan araç ve gereçleri, kısacası görünür alandaki her türlü insan ürününü kapsar. Manevi kültür ise, kültürel sistem içindeki dini hayatın inançlarını, ahlaki değerlerini, hukuk sistemini, insan ilişkilerini düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları, toplumsal anlama sahip sembolleri, davranışların gerisindeki her tür düşünce ve duygu hallerini, egemen ya da muhalif zihni referansları belirtmektedir.⁹²

Manevi kültür, bir milleti diğer bir millettten ayırabilme imkanı veren örf ve adetlerdir. Kısacası bir milleti millet yapan öğelerdir. Dil, din, tarih, bayrak, millet... vs. manevi kültür öğeleridir. Manevi kültür maddi kültüre oranla daha karmaşık ve soyuttur. Maddi kültür manevi kültüre göre daha hızlı değişmektedir. Kılık kıyafet, araç ve gereçlerdeki bu hızlı değişim hemen görülebilir.

---

⁹¹ Sezal, İhsan, a.g.e., s. 111.

⁹² Aynı eser, s. 111-112.

Maddi ve manevi kültür öğelerine örnek vermeye çalışırsak; bir televizyon vericisi maddi bir kültür unsurudur. Ancak o vericiden yayımlanan programlar bize manevi kültürü verebilmektedir. Aynı şekilde maddi öge olan bir baskı makinesi tarafından basılan eserler manevi kültürün üyesidir.

Manevi kültürlerini koruyan, geliştiren ve canlılığını muhafaza eden milletlerin maddi kültürde de gelişme sağlamaları normaldir. Medeniyetin ve maddi kültürün alıcısı olan milletlerin kültürü, yeteri derecede güçlü ve yaratıcı ise, yabancı maddi kültür unsurlarını bir hammadde gibi işleyebilir. Maddi kültür beynelminel olduğu için bütün insanlığın emrindedir, buna karşılık manevi kültür milli olduğu için o dışarıdan ithal edilemez.⁹³

2.2. Sosyo-Kültürel Değişme Olgusu

Sosyolojinin en önemli ilgi alanlarından birini toplumsal yapıların değişimi sorunu oluşturmaktadır. Toplumsal yapıda gözlenen farklılıklar, yalnızca gelişmekte olan toplumlarla sınırlı kalmamıştır ve gelişmiş toplumlarda bir farklılaşma süreci içerisindedir. Değişmenin olmadığı bir insan topluluğunu düşünmek mümkün değildir. yani toplumsal değişme, farklı hız ve boyutlar da olsa da her toplumda gözlenen ve toplumun bütün kurumlarını etkileyen bir süreçtir.

Bu bağlamda değişme, kelime anlamı ile bir durumdan başka bir duruma geçiştir. Toplumsal değişme ise genel olarak bakıldığında, toplumsal durumun farklılaşmasını, dönüşmesini ifade etmektedir.

Sosyal bilimler için önemli bir olgu olan sosyal değişme, birçok bilim adamı tarafından incelenmiş ve anlamlı olarak değişik tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan birkaç tanesine değinmekte fayda vardır.

Berelson ve Steiner şöyle bir tanım vermişlerdir; “Her ne kadar hayatta her şey değişmekte ise de, toplumsal değişme yalnızca toplumun yapısındaki temel ve geniş değişimleri belirtir. Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojiadaki değişimler örnek gösterilebilir. Toplumsal değişme, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları belirlemektedir. Moore da, Berelson ve

---

⁹³ Erkal, Mustafa E., a.g.e., s.132-133.

Steiner'a benzer olarak toplumsal değişmeyi, toplumsal eylem ve etkileşim kalıpları olan, toplumsal yapının değişmesi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴

Sorokin de konuyu ele almış ve fizyolojide kan dolaşımı ne ise sosyolojide de değişme odur demiştir. Günümüzde sosyal değişme, toplum yapısındaki farklılaşma veya başkalaşma olarak tanımlanmaktadır. Her toplum belirli derecede bir değişme süreci içindedir. Bu yüzden geçmişte olduğu gibi günümüzde de değişmeyen, statik bir toplum düşünmek mümkün değildir.⁹⁵

Toplumsal değişme, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi olarak tanımlanabilir.⁹⁶ Farklı tanımlar yapılmakla birlikte bu tanım daha geneldir ve kabullenilmiştir.

Toplumsal değişme olgusundan bahsedilirken genel olarak üç tür değişmeden bahsedilir. Sosyo-ekonomik değişim ile kastedilen şey, kaynakların üretimi, dağıtımı ve farklı çıkar grupları arasındaki paylaşım gibi konulardır. Siyasal değişim, iktidarın ve otoritenin dağıtımı ve dağılımı, politikaların formüle edilişi ve iktidarın kurumsallaşması gibi olayları kapsamaktadır. Kültürel değişim ise her tarafa yayılan bir alan olup, bilgi, teknik, edebiyat ve sanat gibi birimleri içermektedir.⁹⁷

2.2.1. Sosyal Değişmenin Bazı Kaynakları

Değişim tüm kültürlerin ortak özelliğidir. Bununla birlikte değişimin hızı ise geleneksel ve gelişmiş toplumlara göre farklı olabilir. Geleneksel olanda değişim çok daha yavaş gerçekleşmektedir. Antropologlar ilkel kültürlerde gözlenmesi son derece zor değişikliklerin olduğunu kabul etmişlerdir. Oysaki günümüz toplumlarında değişim çok hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Toplumsal değişmenin kaynakları, değişmeyi harekete geçirirler. Bunlar bütün toplumlar için geçerli, evrensel niteliktedir. Sosyolojide, diğer konularda olduğu gibi değişme için de bir tek neden göstermek yeterli olmayacaktır. Bu yüzden

---

⁹⁴ Kongar, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2002, s. 55.

⁹⁵ Türkoğan, Orhan, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, s. 46.

⁹⁶ Tezcan, Mahmut, Toplumsal ve Kültürel Değişme, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:164, 2. Basım, Ankara, 1991, s. 2.

⁹⁷ Türkkahraman, Mimar, "Sosyal Değişme, Kurumlar ve Toplumsal Uzlaş", Bilim Yolu K.Ü. sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, s. 294.

değişime neden olan etmenler birden çoktur ve etki dereceleri birbiriyle aynı değildir. şimdi bu etmenlerin neler olduğunu açıklamaya çalışalım.

2.2.1.1. Doğal Çevre

Doğal çevre, bir toplumun kültürel ve sosyal yapısı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. İklim olarak soğuk bölgelerde yaşayan insanların yapısal özellikleri kurak çöllerde ya da tropikal bölgelerde yaşayan insanlarınkinden daha farklıdır. Örnek olarak Avusturyalı aborjinler evcilleştirilmesi uygun olmayan hayvanların ve sistematik tarım yapmaya uygun olmayan bir doğada yaşamaktadırlar. Bu yüzden onların avcı ve toplayıcılıkla uğraşmaları, tarım toplumu olmamaları son derece doğaldır. Buna karşılık Asya steplerinde ya da Anadolu'da yaşayan toplulukların ise tarım kültürlerini geliştirmeleri son derece normaldir, çünkü doğal çevre olanakları sağlamaktadır. Doğal çevre üzerinde önemli değişiklikler yapabilen endüstri toplumlarında bile çevre, bazı durumlarda yaşam biçimlerini sınırlandırmaktadır. Örneğin çevre kirliliğinin doğal yaşamı tehdit etmesi gelecekte endüstriyel büyümeyi kısıtlayabilir.

Madenlerin (demir, bakır, petrol) ve doğal kaynakların azalışı ya da kıtlığı da toplumsal değişmeye oldukça etki etmektedir. Özellikle petrol sıkıntısı tüm dünya ülkelerini toplumsal olarak etkilemekte ve farklı sorunlara yol açmaktadır.⁹⁸

2.2.1.2. Nüfus

Nüfus ya da büyüme oranındaki ciddi artış ya da azalışlar sosyal hayatı olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Örnek olarak aşırı nüfus artışını ifade eden nüfus patlamaları o ülkedeki nüfus başına düşen geliri azaltmakta, iç ve dış göçleri sıkıştırmaktadır.⁹⁹

Nüfus büyüklüğü toplumsal ilişkiler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Az nüfuslu yerleşim yerlerinde ilişkiler birincildir, çok nüfuslu yerlerde ise ilişkiler çoğunlukla ikincildir. Aynı zamanda yeni sosyal kontrol mekanizmaları, yeni kurumlar ortaya çıkar. Bu yüzden nüfus büyüklüğü, sosyal hayat üzerinde önemli etkilere sahiptir.

---

⁹⁸ Tezcan, Mahmut, 1991, a.g.e., s.12.

⁹⁹ Aynı eser, s.12-13.

2.2.1.3. Din

Toplumsal değişimde düşüncelerin, özellikle inanç sistemleri ya da ideolojilerin rolü değişmenin nedenleri arasında sayılmaktadır.¹⁰⁰

Toplumun temel kurumlarından aile, siyaset ve ekonomik yaşam dinin etkisiyle çeşitli değişimlere uğramaktadır. Buna örnek olarak, Hint toplumunda dinin toplumsal sistemi, toplumsal tabakalaşmayı belirleyen bir değişken oluşu gösterebilir. Hinduizm inancı kast sisteminin temelini oluşturmaktadır.

Din bununla birlikte din adamlarının elinde bir silah olmuş, kendi çıkarları için dini alet edinen din adamları toplumsal değişmeleri engellemişlerdir.

2.2.1.4. Keşifler, Buluşlar ve Teknoloji

Kültürün maddi ve manevi taraflarındaki bütün buluşlar toplumsal değişmelere yol açmıştır. Aynı biçimde keşifler de toplumsal değişmelerde önemli rol oynamaktadır. Yeni bir keşif eğer toplum içinde benimsenirse toplumun kültürüne eklenir. Bununla birlikte ancak kullanıldığı zaman toplumsal değişmenin kaynağı haline gelir. Örneğin buhar gücü yüzyıllar önce bilinmesine rağmen, uygulaması kolay olmamıştır. Yaklaşık 1700 yıllarında keşfedilmesinden sonra sanayi devriminin itici gücünü oluşturmuştur.

Teknolojiye baktığımızda ise, teknolojinin gelişmesi sanayileşmeyi ve büyük toplumsal değişmeleri meydana getirmiştir. Tarımda makineleşme, tarımsal nüfusun bir kısmının kentlere göç etmesini sağlamış, kentleşmeyi hızlandırmıştır. Böylece aileler küçülmüş, kadın çalışma hayatına girmiş, gelenek görenekler değişmiş, eğitim ve siyaset kurumları etkinlik kazanmıştır.

2.2.1.5. Liderler ve Toplumsal Hareketler

Toplumsal değişmenin diğer bir kaynağı da, toplumsal değişmeleri planlayan ve bir şekilde ortaya koyabilen insan eylemleridir. İnsan eyleminin iki türü dikkat çekmektedir. Bunlar; güçlü liderlerin önderlik ettiği hareketler ve geniş halk kitlelerinin kolektif davranışlarıdır.¹⁰¹ Tarihçiler, tarihsel ve toplumsal değişimi “büyük adam” teorisi ile açıklamaya çalışırken, sosyologlar, genel olarak bunu

---

¹⁰⁰ Sezal, İhsan, a.g.e., s.567.

¹⁰¹ Aynı eser, s.570.

reddederler ve tarihi bireylerin değil toplumsal koşulların bireyleri ortaya çıkardığını söylemektedirler.

Toplumsal hareketlerde toplumsal değişimin önemli itici güçleridir. İngiliz ve Fransız devrimleri toplumsal hareketlerin en önemli örnekleri olarak sayılabilir. Büyük önderler farkı toplumlarda bilinçli toplumsal değişmeler, kalkınma ve modernleşme gibi çabalarda toplumsal değişme yönünden önemli rol oynamışlardır. Atatürk, Gandhi, Hitler bunlar arasında sayılabilir.

2.3. Sosyal Değişme Tipleri

Sosyal değişimin konuları ve sorunları dışında kuramsal görünümüleri de sosyolojide önemli bir yere sahiptir. Bu başlık altında sosyal değişme kuramlarını ve bu kuramların belli başlı temsilcilerinin bu konudaki görüşleri yansıtılacaktır.

Bu bağlamda sosyal değişme modellerini 3'e ayırarak şu başlıklar altında ele alacağız.

1- Evrim Modeli

2- Yapısal-Fonksiyonel Model

3- Çatışma Modeli.

2.3.1. Evrim Modeli

Sosyal değişimin yönü açısından ortaya konan değişme modellerinden birisi evrim modelidir. Sosyal değişimin belirli safhalar içinde oluştuğunu ileri süren bu model, sosyal bilimciler tarafından fazla kabul görmemektedir.

19. yüzyılda birçok düşünür sosyal düzensizliği ve değişmeyi evrimsel bir gelişmeye bağlı olarak açıklamaktaydı. Bu kuramcılar insanlığın gelişme çizgisini izleyerek, onun gelecekte alacağı şekli de ortaya koymaya çalışmaktadırlar.¹⁰²

Evrimci modelin “doğrusal teorisi” bir doğru üzerinde sosyal değişmeyi hapsedmekte ve sınırlandırmaya çalışmaktadır. Fazla kabul görmeyişinin temel sebebi budur. Sosyal değişmeyi etkileyen sosyal kuvvetlerin aynı doğrultuda bir

---

¹⁰² Özkalp, Enver, Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:86, 8. Baskı, Eskişehir, 1995, s.276.

değişme modeli yaratacağı belki belli bir süre kabul edilebilir, ama bunun medeniyet tarihi ile devam edeceği beklenemez.¹⁰³

Bununla birlikte sadece doğrusal teori ile sınırlandırılmayan evrim modelinde “çoklu doğrusal teori” doğrusal teorinin eksik yönlerini tamamlamaya çalışmaktadır. Biraz da olsa muhtemelciliğe kayan bu geliştirilmiş teori, tek bir doğru üzerinde cemiyetteki sosyal değişmelerin izlenmesini yetersiz saymaktadır.¹⁰⁴

Toplumun sosyal yapısındaki her müessesenin ve sosyal kuvvetin belirleyeceği ayrı ayrı doğrusallara rastlanabilir. Böylece değişmeyi birden fazla doğrusalda izlemek daha doğru bir yaklaşımdır görüşü benimsenmiştir.

Toplumsal değişmeyi bir yanda diyalektik ve maddeci yaklaşımlarla açıklayanlar varken; Comte, Durkheim, Spencer ve Morhan gibi düşünürler toplumsal evrimi düz-çizgisel bir ilerleme diye açıklamaya çalışmışlardır.

2.3.1.1. Auguste Comte

Comte toplumsal evrimi, daha çok insanlığın düşünce biçimine bağlı olarak gelişen bir süreç olarak ele almıştır. Comte, toplumsal değişmeyi genel olarak, yani tüm insanlık için geçerli olan düz çizgisel bir ilerleme olarak incelemiştir. Ona göre insanlık sırasıyla teolojik, metafizik ve pozitivist aşamaya ulaşmıştır.¹⁰⁵

Teolojik aşamada tüm kuramsal kavramlar doğaüstü niteliktedirler. Hayal gücü hayata egemen durumdadır. İnsanlar bu aşamada her şeyi üstün yetenekli kişilerin (din adamlarının), tanrıların işi olarak açıklarlar.

İkinci aşama olan metafizik aşamada, insan düşüncesi, bütün olayların soyut güçlerin etkisiyle gerçekleştiğine inanır ya da herşeyi soyut güçlere göre açıklar. Bu aşama geçiş aşaması niteliği taşımaktadır.

Üçüncü ve son aşama olan pozitif aşamada ise, insan düşüncesi salt gerçeği aramadan vazgeçer, olaylar hakkında bilgi edinir. Yani kendine görünen gerçek hakkında bilgi edinmeye çalışır. Bu dönemde gözlem, hayal gücüne egemen olmuştur.

---

¹⁰³ Erkal, Mustafa E., a.g.e., s.226.

¹⁰⁴ Aynı eser, s.226-227.

¹⁰⁵ Tezcan, Mahmut, Toplumsal Değişme, Feryal Mat., 3. Baskı, Ankara, 1995, s.2.

Comte'a göre bütün toplumlar bu aşamalardan geçerek pozitif aşamaya ulaşacaklardır. Çünkü insan aklı mükemmele ulaşmak için çalışmaktadır.

Auguste Comte yukarıda söylediğimiz düşüncelerinden dolayı kuvvetli eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü o, toplumsal değişimin dinamiğini, insan aklının mükemmele ulaşma yetisi gibi toplumsal düzeyde gerçekliği olmayan bir nedenle açıklamıştır. Toplumsal değişimdeki dinamikleri, süreçleri, mekanizmaları ve nedensel ilişkileri aramadığı için eleştirilmiştir.¹⁰⁶

Comte sosyolojiyi, sosyal statik ve sosyal dinamik olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre sosyoloji, hem belirli toplumları hem de insan türünün tarihsel gelişmesini incelemelidir. Bu nedenle sosyolojiyi statik ve dinamik olarak ikiye ayırmıştır.¹⁰⁷

Toplumsal statik belirli toplumlardaki düzeni inceleyeceği için “düzen kuramı”dır. Toplumsal dinamik ise, toplumlardaki ilerlemeyi inceleyeceği için Comte onu “ilerleme kuramı” olarak belirtmiştir.

Ona göre toplumsal yapı ya da toplumsal düzen sosyal statik olarak kullanılır ve toplumun organik bir bütün olduğunu ileri sürmüştür. Auguste Comte'a göre, toplumsal dinamik, insan düşüncesinin ve toplumların ard arda gelen ve zorunlu evrelerini ifade eder. Toplumsal değişim gücünü buradan almaktadır. Evrim ve ilerleme onda insanlığın bir çeşit kaderidir, er ya da geç yaşanacaktır.¹⁰⁸

Toplumsal düzen ve ilerleme, toplumun statik ve dinamik yönleridir. Toplumsal düzen, daha çok uyumu ve dayanışmayı belirler. İlerleme ise doğal yasalara göre toplum düzenini bir şekilde toplumun gelişimini anlatır, toplumsal ilerleme önceki toplumla çatışarak değil, onun bir devamı olarak yaşanır. Daha önceki toplumun gelmiş olduğu düşünsel ve toplumsal seviyeye bir şeyler ekleyip onu aşarak yaşanır.

Comte'a göre toplumu, birey ve aile meydana getirir. En küçük toplumsal birim, birey değil ailedir. Çünkü birey ve toplum farklı niteliktedir. Bireyde kişisel içgüdü egemenken ailede, sempati içgüdü vardır. Bu içgüdü, bireydeki egoizmi dengeler, aile içinde birey bencillik yerine elcil içgüdülerini öğrenir. Bunlar eşler

---

¹⁰⁶ A.g.e., s.2.

¹⁰⁷ Özkalp, Enver, a.g.e., s.48.

¹⁰⁸ Kızılcık, Sezgin, Sosyoloji Teorileri I, Emre Matbaası, Konya, 1994, s.47.

arasındaki bağıllık, büyüklere saygı ve küçüklere sevgidir. Bununla birlikte toplumsal hayata ise zihinsel melekeler egemendir. Aile, birey ile toplum arasındaki bir köprüdür. Comte tam bir toplumcudur. Ona göre toplum bireyden soyutlanmış bir nesne değildir, tam tersine, birey toplumdan yapılmış bir soyutlamadır.¹⁰⁹

2.3.1.2. Herbert Spencer

Evrim modelinin bir diğer temsilcisi de Herbert Spencer'dır. O toplumu bir organizmaya benzetmesinden dolayı, toplumsal gelişmeyi de organik evrimle karşılaştırarak açıklamaya yönelmiştir. Evrimi genel olarak ilerleme ile nitelendirdiği için, sosyal evrimi de ilerlemeci olarak nitelendirmiştir. İnsan toplumunun ağır ağır da olsa daha iyi bir duruma doğru ilerlediğini ileri sürmektedir.

Spencer, Comte'dan farklı olarak insan düşüncesini toplumsal evrimleşmenin bir ölçütü olarak almaya karşı çıkararak ve toplumsal örgütlenme düzeyinde gözlem ve araştırmalar yoluyla bir toplumsal değişme kuramı geliştirmeye çalışmaktadır.

Toplumun gelişmesi, endüstriyel toplum haline gelmesi ona göre bir evrim sürecinde oluşur. Toplum bu evrim sırasında gittikçe karmaşık hale gelir ve toplumu meydana getiren parçaların fonksiyonlarında farklılaşmalar başlar. Bu evrim sonunda toplum endüstriyel bir düzene kavuşur.¹¹⁰

Spencer bu süreçte nüfus artışına büyük bir önem vermektedir. Toplum ona göre bir organizmaya benzer. Organizmalar hücrelerin çoğalması, farklılaşması ve yeni dokular ve organlar olarak nasıl örgütlenerek büyüyor ise toplum da öyle büyür ve evrimleşerek gelişir.

Spencer, Darwin'in evrim sürecindeki doğal ayıklanma görüşünün önemine değinir ve bununla birlikte, Lamark'ın edinilmiş karakteristik özelliklerinin miras kaldığı görüşünü de benimser. Böylece evrim teorisi daha çok bu yönde, biyolojik bir çizgide gelişir.¹¹¹

Spencer, biyolojide meydana gelen son gelişmelerle A. Comte'dan daha ileri bir aşamaya gitmiştir. Kuram daha tabiatçı bir yöne doğru kaymıştır. Spencer'ın

---

¹⁰⁹ Kongar, Emre, Toplumsal Değişme, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 75.

¹¹⁰ Özkalp, Enver, a.g.e., s.277.

¹¹¹ Swingewood, Alan, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev: Osman Akınhay, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.71.

sosyal organizmi, Comte'un kabul ettiğinden daha geniş ölçüde biyolojik organizmle karşılaştırmanın mümkün olacağı görüşüne varmaktadır.¹¹²

Spencer'da evrim süreklidir. Bu evrim en basit halden en karmaşık duruma ilerleyen, gelişen ve devamlılık arz eden bir süreçtir. Evrimle beraber toplumun karmaşıklığı artar, kurumların da birbirlerine olan bağımlılığı artar. Gelişmiş olan bütün toplumlarda, merkezde yer alan bölümlerin yıkıma uğraması toplumsal yaşamın sürdürülmesini engeller.

Herbert Spencer, toplumları organizmaya benzetmesini şu şekilde açıklar: "Toplum, yaşayan bir organizma gibi sürekli olarak bir büyüme içindedir. Yaşayan vücutlar gibi büyüdükçe kendisini meydana getiren parçalar farklılaşır ve böylece toplumların yapıları da büyür. Birbirlerine benzeyen parçalar, farklı nitelikte olan etkinliklere sahip olurlar. Bu etkinlikler, sadece birbirlerinden farklı olmakla kalmayıp, birinin varlığı ötekini varlığını olanaklı kılar. Böylece karşılıklı yardım, parçaların birbirlerine olan bağımlılıklarını anlamlı kılar, sonunda da, beraber ve birbiri için yaşayan bu parçalar aynen bireysel organizmalardaki genel ilkeye uygun olarak bir bütün meydana getirirler."¹¹³

2.3.1.3. Emile Durkheim

Durkheim da toplumsal değişme konusunda diğer evrimciler gibi düşünmektedir. Ancak Durkheim, Comte ve Spencer'dan farklı olarak sosyolojisini tamamen toplumsal olgular üzerine kurmuştur. Durkheim, bütün toplumsal olguların nedenini başka toplumsal olgularda aramaktadır. Ona göre, bir toplumsal olgunun belirleyici nedeni, bireysel bilinçte değil, ondan önce gelen toplumsal olgularda aranmalıdır.¹¹⁴ Eğer bir toplumda değişme varsa bunun nedeni yine bir başka toplumsal olgudur. Durkheim'a göre toplumsal olgular bireylerin üzerindedir, bu nedenle bireyler üzerinde baskı yaparlar.

Durkheim, çözümlerinin sonucunda toplumsal farklılaşmayı ve dolayısıyla değişmeyi işbölümünün gelişmesine bağlamaktadır. İşbölümünün gelişmesi ile nüfus artışı doğru orantılıdır. Nüfus azken ve işbölümü yokken

---

¹¹² Freyer, Hans, İçtimai Nazariyeler Tarihi, Çev: Nermin Abadan, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, s.146.

¹¹³ Kongar, Emre, 1972, s.72.

¹¹⁴ Aynı eser, s. 81.

toplumda mekanik dayanışma egemendir. Böyle toplumda bireyler benzeşiktir. Toplumda gelenekler egemendir ve bireycilik görülmez. Nüfusun artmaya başlaması ile beraber işbölümü ortaya çıkar. İşbölümünün ortaya çıkması ise toplumları mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya götürür. Organik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda, bireycilik gelişmiştir. İhtisaslaşma artar, din evrenselleşir, yerel bağlar zayıflar ve evrensel değerler gelişir.

Durkheim'a göre, toplumsal bilinç, bireysel bilinçten farklıdır ve onun üzerinde onu etkileyen bir kavramdır. Bireysel zihinlerin birbirlerinden yalıtılması yerine, birbirleriyle daha yakın ilişki içerisine daha farklı duygu ve davranışlar ortaya çıkmaya başlar. Bu duygu ve davranışlar birey halinde iken olmayan davranışlardır. Toplum peşinden giden birey kendi kişiliğini ortak bir amaç peşinde unuttur. Artık davranışları, kendi dışındaki başka kişiler tarafından şekillenmektedir. İşte bu nedenle Durkheim, toplumsal bilinç ile bireysel bilinci birbirinden ayırmıştır.

Toplumsal olgular, şeyler gibi incelenmelidir. Toplumsal olgu ancak başka bir toplumsal olguyla açıklanabilir, gibi önermeler sosyolojinin, doğa bilimlerin de olduğu gibi aynı anlaşılabilirlikte yasalar kurmaya çalışması gerektiğini söyler.¹¹⁵

Durkheim toplumsal işbölümünü iki biçimde ele almıştır. Bunlardan ilki “mekanik dayanışma”, ikincisi ise “organik dayanışma”dır. Mekanik dayanışma küçük ve gelişmemiş toplumlarda görülürken, organik dayanışma büyük ve gelişmiş toplumlarda görülmektedir.

Durkheim'a göre işbölümü, modern toplum için çok önemli, hem ahlaki hem de bilimsel prensipler haline gelmiştir.¹¹⁶ İşbölümünü modern bir toplumun ayakta kalabilmesinin en temel şartı haline getirmiştir.

Toplumsal dayanışmanın farklı türleri vardır, tıpkı farklı toplum tipleri olduğu gibi. Geçmişteki toplumlar siyasi örgütlenmeden yoksun olan biçimsiz toplumlardır ve oradan oraya gezinen akraba topluluklarından kentlerde yaşayan gruplara kadar uzanırlar; ikinci tip ise siyasi örgütlenme veya devlet ile tanımlanmaktadır ve bu toplum tipi kentlerde ortaya çıkıp son nokta olan büyük çağdaş uluslara kadar uzanır. Her iki toplum tipinde de; Durkheim'e göre farklı bir

¹¹⁵ Ergun, Doğan, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, Gerçek Yayınevi, 1979, s.85.

¹¹⁶ Bottomore, Tom, Robert, Nisbet, Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi, Çev: Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.204.

toplumsal dayanışma tipi görülür. biri zihinlerin benzerliğine ve fikirler ile duygular birliğine, öbürü ise işlevlerin farklılaşmasına ve işbölümüne dayanır. İlkini etkisindeki bireyler neredeyse kitlelerin içerisinde erirler, öbüründe ise her bireyin bütün refahı için başkalarının yaptığı özel katkılara bağımlı olan alan vardır.¹¹⁷

Durkheim'e göre toplumsal işbölümü geliştikçe, diğer bir deyişle işbölümü ile birlikte mekanik dayanışmanın egemen olduğu farklılaşmamış toplum tipinden, organik dayanışmanın yaygın olduğu farklılaşmış toplum tipine geçilmektedir. Bu hususta Durkheim, işbölümünün gelişmesinde temel unsur olarak nüfus yoğunluğunu görür. İşbölümünün sonucu organik dayanışmanın egemen olduğu toplum tipi yaygınlaşır. Bu toplum tipinde bireyler heterojendir, mekanik dayanışmada egemen olan ortak duygu, düşünce ve ahlaki benzerlik kaybolmuştur.

Bireycilik ve uzmanlaşma ön plana çıkmıştır. Diğer bir deyişle, organik dayanışmada bireyler farklı görevler üstlendikleri için farklılaşırlar. Buna koşut olarak, bireysel irade bağımsızlaşıp gelişirken, toplu irade o ölçüde etkinliğini kaybeder. Ayrıca nüfus yoğunluğu, toplum içindeki sosyal kontrolü güçleştirir. Burada etkili olan faktör kolektif bilincin kaybolmasıdır.¹¹⁸ Durkheim'da toplumsal yapı ve biçimler, önceki ilkel yapılardan doğmaktadır. Bir önceki yapı, bir sonraki yapıyı belirlemektedir. Şimdikini anlayabilmek için önceki yapılara bakmak gerekir.

Toplum ne kadar küçük olursa, benzerlikler farklılıklardan daha fazla olur ve bireylerin zihni daha fazla birbirlerine benzer. Aynı şekilde (hem nüfus hem de toplumsal bağlar bakımından) toplum genişledikçe bireyler arasındaki kıt kaynaklar uğruna rekabet artar, hayatta kalmak için önemli olan toplumsal farklılaşma da oranda gerekli olur ve böylece "işbölümünün toplumsal dengenin en temel koşulu haline gelir." Toplumsal dayanışmanın, dönüşümlerinin ve tüm tarihin arkasında yatan temel faktör, toplumların hacim ve yoğunluklarının aynı anda büyümesidir.¹¹⁹

Toplum, toplumsal olguların basit bir toplamı değil, tam tersine, toplumun çeşitli öğelerini, kimyasal olarak (mekanik olarak değil), basit, bireysel bir deneyime dönüştürmekten ziyade, daha üst, dinamik bir gerçeklik düzeyinde birleştiren bir organizmadır. Tarihsel ve nesnel bir nitelik taşıyan toplum yapısı, yeni ortaya çıkan

---

¹¹⁷ A.g.e., s.209.

¹¹⁸ Kızılcılık, Sezgin, a.g.e., s. 62.

¹¹⁹ Bottomore, Tom, Robert, Nisbet, a.g.e., s.209.

ilkelerle şekillenmiştir ve gerek mekansal, gerekse zamansal olarak bireyi aşan, kendine özgü bir gerçekliktir.

İşbölümü, toplumların, yapısını doğal olarak işbölümünün belirlediği bir süreçle, mekanik dayanışma durumundan organik dayanışma durumuna geçtiği bir tarihsel evrim teorisi geliştirmektedir. İnsan aynı anda hem daha birey haline gelirken, hem de daha fazla toplumsal olmaktadır.¹²⁰ İşbölümü sonrasında birey bir meslek ya da bir işte uzmanlaşarak daha bireysel olmaktadır; ancak aynı birey başka ihtiyaçları için ise diğer insanlara muhtaç olduğu için onlarla birlikte yaşamak zorunda kalacaktır. Bu da sonuçta bireyin daha toplumsal olması anlamına gelmektedir.

Mekanik dayanışma, insanlar arasındaki benzerlik üzerine kurulmuştur. Farklılaşmanın en az olduğu küçük gruplarda her türlü davranış, duygu benzerliği olan gruplarda mekanik dayanışma söz konusudur. Bu benzerlik bireyleri bir arada yaşamaya sevk eder. Bu nedenle mekanik dayanışma benzerliklerin bir araya getirdiği dayanışmadır.

Durkheim'e göre mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda, bireyler, düşünce ve ahlaksal homojendirler, uzmanlaşma yoktur. Bunlarla birlikte, ortak düşünce ve inançların toplamı anlamına gelen kolektif bilincin varlığı ve egemenliği ön plandadır.

Toplum üyeleri "ortak hedef" yönünden birbirlerine benzemektedirler. Bu tür toplumlarda üyeler arası bağlar kuvvetlidir. Bireyler, birbirleriyle uyum ve harmoni içerisinde olup, bireysel kimliklerini kaybederek kolektif bilincin parçası haline gelirler. Bu kolektif bilinç düşüncesinde temel olan unsur, ortak inanç ve temel değerlerdir. Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın yaygın olduğu farklılaşmamış toplumlarda sosyal aksiyon paylaşılan ortak değerler ve inançlar yoluyla kontrol edilir ve toplum geliştikçe değerler özel aksiyonlardan ayrılır ve genel prensipler şeklini alırlar. Aslında Durkheim'a göre paylaşılan ahlaki değerler kompleks toplumların gelişmesinde önemli rol oynarlar ve bundan dolayı sadece alışkanlıklar zorunluluk halini alır ve sosyal yaşamı düzenler.¹²¹

---

¹²⁰ Swingewood, Alan, a.g.e., s. 139.

¹²¹ Kızılcılık, Sezgin, a.g.e., s. 61.

Organik ve mekanik dayanışma arasında ilişkilerin oluşmasında da fark vardır. Mekanik dayanışmadaki kendiliğinden yani bir dış etkiye bağlı olmaksızın oluşan ilişkilerin yerine, organik dayanışmada sözleşmeye dayalı ilişkiler egemendir. Kısacası, canlı organizmadaki türlü organların birbirlerini destekleyen fonksiyonları sayesinde bütünü yaşamını sürdürmesine benzeyen organik dayanışmada, uzmanlaşma sonucu bireyler arası farklılaşma ortaya çıkmıştır.¹²²

Böylece insanlar birbirlerini tamamlar durumdadır. Her bireyin bir başkasından farklı olması ile toplumsal görevini yerine getirmesi mekanik dayanışmadan farklı bir şekilde ama daha güçlü bir dayanışmayı ortaya çıkarmaktadır.

Mekanik dayanışma, bireyi doğrudan ve uyumlu biçimde topluma bağlayan bir benzerlik yapısı olarak açıklamakta, böylece bireysel eylem daima kendiliğinden, insiyatifsiz ve kollektif bir kimliğe bürünmektedir. Buna karşılık, organik dayanışmanın temeli işbölümü ve toplumsal farklılaşmadır. Toplumsal yapı ileri düzeyde bir karşılıklı bağımlılık, sanayi gelişmesi, yüksek nüfus oranı, ahlaki ve maddi yoğunlukla karakterize edilmiştir. Toplumsal benzerlik aracılığı ile sağlanan dayanışmanın yerine, farklılıklar ve toplumsal bağların kuvvetlendirilmesiyle sağlanan dayanışma alır. Birey artık bütünüyle kollektif bilincin kısılcığında değildir, daha fazla bireysellik ve kişisellik sergilenmektedir.¹²³

Buna karşılık, toplumsal işbölümü geliştikçe bireyler arasındaki farklılaşma çoğalır. İhtisaslaşma bireyler arasındaki farklılaşmayı doğurur. Bu farklılaşma sonunda, mekanik dayanışmadan farklı bir dayanışma ortaya çıkar. Bu şekilde farklılaşan insanlar arasındaki etkileşim, basit bir etkileşim değildir. İşbölümü sonunda, artık başkaları bizi tamamlar hale gelir. Böylece insan ve toplum birbirinin ayrılmaz parçası haline gelir. Bu dayanışmanın nedeni mekanik dayanışmanın tam tersine, insanlar arasındaki benzerlikler değil farklılıklardır.

Toplumsal bilinç, bireysel bilinci bazı konularda serbest bırakır. İnsan kendisini başkalarından ayıran bireysel etkinliğe sahiptir. Bireysel bilincin serbestliği genişlediği oranda, dayanışma sonucu ortaya çıkan birlik ve beraberlik daha yüksek

---

¹²² A.g.e., s. 62.

¹²³ Swingewood, Alan, a.g.e., s.141.

olur. Çünkü bireysel etkinlikler sonunda, kişi, başkalarından ayrıldığı oranda onlara bağımlı olur. Sonunda, birbirlerinden farklı ve birbirleriyle dayanışma halinde olan bireylerin meydana getirdiği topluma bağlılık daha yüksek olur. Bu dayanışma gelişmiş hayvanların organları arasındaki ilişkiyi hatırlattığı için Durkheim buna organik dayanışma adını veriyor.

Toplumsal dayanışma, toplumsal sistemin iç işleyişinin kendiliğinden bir sonucu değildir.¹²⁴ Toplumsal dayanışma toplumsal hayatın zorunlu bir sonucudur. Bu dayanışma da bireylerin iradesi değil, toplumsal olguların bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Mekanik dayanışmada bilinçlerin benzerliği, bastırıcı kanunların herkese aynı inanç ve davranışı empoze etmesine yol açar.¹²⁵ Bastırıcı kanunlar, tüm bireylerin bu ortak değerler etrafında ayrılmadan yaşamalarını sağlar. Yani kendi iç düzenini devam ettirmeye çalışır. Çünkü mekanik dayanışma benzerlik üzerine kurulmuştur. Bu benzerliğin ortadan kalkması o toplumun da bir anlamda bir anomi yaşammasına neden olur.

İşbölümünün artması ile farklılaşmış fonksiyonların bünye ve ilişkileri saptayan eski haline getirici kanunları çıkarır. Bu ilişkiler, aykırı davranışlar sadece, eski hale getirici tedbirlerin alınmasına neden olur.¹²⁶ Bu kanunlar bireylerin davranışlar saptamalarını önlemeye yönelik cezalar içerir. Tüm bunlarla birlikte Durkheim, mekanik dayanışma ve organik dayanışmanın ölçütlerini somut olarak gösterebilmek için cezalandırıcı hukuku, organik dayanışmada ise iade edici hukuku yaratır.¹²⁷ Mekanik dayanışmanın aksine organik dayanışmada işbölümü yani bir anlamda ekonomi ön planda olduğu için sapan davranışlarda cezalandırmak yerine bir anlamda verilen zararın tazmini yoluna gidilmektedir.

2.3.2. Yapısal-Fonksiyonel Model

Yapısal-fonksiyonel değişme kuramı, kendisinden önceki bütün insanlığı kapsayan değişme modellerini eleştirerek işe başlar. Buna göre değişme analizler tüm insanlık düzeyinde değil, daha alt düzeyde, tek tek toplumlar ve o toplumların alt

---

¹²⁴ A.g.e., s.126.

¹²⁵ Kongar, Emre, 1972, s. 82.

¹²⁶ Aynı eser, s. 83.

¹²⁷ Kızılcılık, Sezgin, a.g.e., s. 63.

sistemleri düzeyinde yapılması gerektiğine savunurlar. Bu yaklaşıma göre her yapının bir fonksiyonu vardır. Fonksiyonlar, yapılardan önce gelir. Yapılar fonksiyonları değil, fonksiyonlar yapıları meydana getirir.

1930'lar ve 1960'lar arası Amerikan sosyolojisine hakim olan bu yaklaşım kendi kendini dengeleyen bir sistem olan toplum anlayışıyla temel analizleri yapıyor. Yani toplum sahip olduğu tüm alt sistemler arası ilişkiler yoluyla en iyi düzeni sağlayacak biçimde işlemektedir. Tüm öğeler birbirleriyle uyumlu ve bütünlük içerisinde çalıştığı sürece düzen vardır.

İlk bakışta mevcut düzenin devamlılığını meşrulaştırıcı, statükonun devamını sağlayıcı bir kuram gibi gözüken yapısal-fonksiyonel model aslında değişime ilişkin önemli görüşlerde sunuyor. Buna ilişkin olarak işlevlerin evrimsel farklılaşması kavramsallaştırması çerçevesinde değişim açıklanmaya çalışıyor. Yapısal farklılaşma esas olarak, aynı yapı tarafından yerine getirilen fonksiyonların zamanla, çoğalmaları ve ihtisaslaşmaları neticesinde, birbirinden ayrılarak, kendilerini yerine getirecek yeni yapılar yaratmaları demektir.¹²⁸ Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse aile kurumunu ve fonksiyonlarını ele alabiliriz. Önceleri aile üretim, eğitim, çocuk büyütme gibi pek çok fonksiyonu yerine getiren bir yapı iken, modern kent toplumlarında üretimin fonksiyonunu fabrikalar ve işyerleri, eğitim fonksiyonunu okullar, kısmen de olsa çocuk büyütme fonksiyonunu da kreşler almıştır. Yani bir yapının veya kurumun üstlendiği fonksiyonlar farklılaştıkça ve ihtisaslaştıkça yeni yapılar ortaya çıkıyor ve toplumsal değişme bu şekilde uyum ve bütünleşme içerisinde gerçekleşiyor.

Yapısal-fonksiyonel model toplumun alt sistemlerini incelerken bireye kadar iner. Bireyi belli bir toplumsal rol içinde ele alır. Linton rol kavramını yapısal-fonksiyonel model içerisine yerleştirmiştir. Ona göre toplumların fonksiyonlarını yerine getirmesi bireylerin ya da grupların karşılıklı olarak davranış kalıplarına (rollere) sahip olmalarına bağlıdır. Bu davranış kalıpları bireyin sahip olduğu statüler tarafından biçimlendirilir. Rol statünün dinamik tarafını ifade eder. Rol ve statü birbirinden ayrılamaz.

---

¹²⁸ Kongar, Emre, 2002, s.145-146.

2.3.2.1. T. Parsons ve M. Merton

Bu model içerisinde önemli bir yer tutan Talcot Parsons, bireylerin (aktörlerin) toplumsal eylemlerinin toplumsal kurumlar tarafından belirlendiğini söyler. Din, ahlak, ekonomi gibi toplumsal kurumlar, bireylerin belli toplumsal kişiliklerinde sahip oldukları rollerin yerine getirilmesini düzenler.¹²⁹ Parsons kısacası toplumsal değişmeyi bir denge içerisinde basitten karmaşığa doğru giden bir toplumun normal evrimi olarak görür.

Yapısal-fonksiyonel kuram içinde diğer bir düşünür Robert Merton ise toplumsal değişmeyi “anomi” kavramı ile açıklamaya çalışır. Merton anomiyi şöyle açıklamaktadır; kişinin çevresi toplumsal yapı ve kültürel yapı olarak ikiye ayrılır. Kültürel yapı belli bir toplum ya da grup üyelerinin ortak davranışlarını yöneten örgütlenmiş bir seri normatif değerlerdir. Toplumsal yapı ise bir toplumun ya da grubun üyelerinin çeşitli şekillerde içinde buldukları örgütlenmiş bir seri toplumsal ilişkilerdir.¹³⁰ İşte anomiyi kültürel norm ve amaçlar ile toplumsal ilişkiler arasında kopma olduğu zaman ortaya çıkan kültürel yapının yıkılması durumudur. Kısacası, toplumsal çevre ile kültürel çevre arasında uyumsuzluk olduğu zaman gerilimler ortaya çıkar, bu gerilimler giderilemez ise anomiyi meydana gelir. Anominin baş gösterdiği toplumlarda şiddetli huzursuzluklar doğar ki, bu da toplumun çözülmesiyle neticelenebilir.

Sonuç olarak Merton toplumsal değişmeyi toplumun kendi iç işleyiş mekanizmaları ile açıklamaya çalışmaktadır. O, toplumda gerekli denetim mekanizmaları bulunduğu sürece toplumun iç ahengini ve huzurunu devam ettireceğini ve sadece toplumsal sistemin farklılaşma yoluyla değişeceğini, anomiyi büyüdüğü ve sürekli hale dönüştüğünde ise değişimin köklü ve şiddetli olacağını belirtir.

2.3.2.2. P. Sorokin

Sorokin’in değişme modeli kültür sistemlerine dayanır. Her toplum, belli kültür sistemlerinin altında belli yapıya sahiptir. Toplumların yapılarını belirleyen kültür üst sistemlerinin temeli ise dış gerçeklerin algılama şekilleridir.

---

¹²⁹ A.g.e., s.152.

¹³⁰ Aynı eser, s.154.

Sorokin'e göre, üç tür kültür sistemi vardır. Duyumsal, düşünsel ve ülküsel. Bu kültürleri belirleyen temel nitelik, algılanan gerçeklerdir. Duyumsal kültürün temeli gerçeğin duyu organları ile algılandığı ve bunu dışında başka gerçek olmadığıdır. Düşünsel kültürde, gerçek, duyum ve madde dışı gerçektir. Ülküsel kültüre hakim olan gerçek ise yukarıdaki iki tip gerçeğin akıl yolu ile yapılmış bileşimidir.¹³¹

Sorokin, insanın fiziksel olarak A'dan B'ye ya da B'den A'ya hareket ettiği gibi, kültürel obje ve değerlerin de aynı hız ve güçlkle bu şekilde karşılıklı hareketliliğinin söz konusu olup olmadığını tartışır. Aynı kültürel obje ya da değer uygar toplumdan uygarlaşmamış topluma, kent toplumundan kır toplumuna hareket ettiği gibi acaba aynı hız ve güçlkle alt tabakadan üst tabakalara, kırsal alandan kentsel alanlara hareket etmekte midir?

Sorokin'e göre bir sosyal gerçeklikten diğerine hareket ya da etki çok nadiren tek taraflıdır. Her kültürel hareketin bir de karşı hareketi vardır. Ancak bu güçlü ve rafine kültürlerde bu karşı hareket zayıftır. Hareketin yönü güçlü kültürlerden aşağıdaki zayıf kültürlerle doğrudur. Ancak, kültürler arasında bir derece farkı yoksa o zaman da fiziksel açıdan güçlü olan kültür zayıf olanı etkilemektedir. Burada Sorokin, fetihlerin, işgallerin ve sömürgeciliğin kültür yayılmasında etkili olduğunu ifade eder.

Dolayısıyla Sorokin'e göre kültürel temas geçişte, üstteki kültür daha avantajlı olmaktadır. Bu ister bir kültürün diğerinden derece olarak daha üste ve gelişmiş olsun, isterse gelişmişlik bakımından aynı olmasına rağmen fiziksel kuvvet bakımından üstün olsun.

Sorokin sürekli değişen bu sistemlerle (ya da sistemlerin bir araya gelmesi sonunda ortaya çıkan üst sistemlerle) ilgili olarak iki genel ilke beraberinde getirdiği esaslar şunlardır;

1- Birinci ilke sistem ve üst sistemlerin kendi içlerinde değişme eğilimleri olduğudur. Bir sosyo-kültürel sistemin değişmesi için ilave bir neden, bu sistemin, esas olarak, değişme olan başka sistem ve güçlerden meydana gelmiş olmasıdır. Bir sosyo-kültürel sistem içinde değişme bulunması, onun nasıl bir gelişme göstereceği

---

¹³¹ Yozgat, Fazıl, Sosyal Değişme Faktörleri, Fırat Ofset, Ankara, 1997, s.30.

bir sonuç doğurur.¹³² Her sistem sürekli değişme içinde bulunur ve her sistem gerek dış öğelerin gerekse içinde bulunduğu üst sistemlerin etkisi altında bulunur, hiçbir zaman ilk duruma geri dönmez. Ve kendini mutlak anlamda hiçbir zaman tekrarlamaz.¹³³

2- Sorokin'in ikinci ilkesi değişmenin sınırları ilkesidir. Sorokin'e göre iki değişken arasında ilişkinin belirli sınırları vardır. Bu sınırlar dışında ilişki yok olur ya da temelli değişmeye uğrar.

Sorokin de sosyal tabakalaşma önemli bir yer tutar. Sorokin tabakalaşmada iki boyuta bakmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomik boyuttur. Zengin ve fakir aynı tabakada yer alamazlar. İkincisi ise siyasi boyuttur, yöneten ile yönetilenler yine aynı tabakada yer alamazlar. Tüm toplumlarda tabakalaşmanın var olduğunu söyleyen Sorokin, buna neden olarak insanlar arasındaki doğuştan gelen farklılıkları gösterir.

Bunlara ilaveten Sorokin, nüfus arttıkça sosyal tabakalaşmanın da önemini vurgular ve Sorokin nüfus arttıkça sosyal tabakalaşmanın ve de önemli bir şekilde eşitsizliğin artacağını ileri sürer.¹³⁴

Kültürün her bölümünde diğer bölümlerinden ayrı olarak fonksiyon ve değişmelerin sınırlı bağımlılığı mevcuttur, her bölüm içerisinde kültürün bütünündeki veya diğer bölümündeki değişmeler üzerinde gözle görülür bir etki yapmadan ikinci derecede bir sürü değişiklik ortaya çıkabilir.

2.3.3. Çatışma Modeli

Toplumun ahenkli ve bütünleşmiş bir varlık olduğu görüşünün antitezi çatışma modelidir. Çatışma modeline göre toplum, birbirleriyle çatışan birimlerden ve öğelerden kurulur. Toplumun değişmesi bu öğelerin itici gücü ile olmaktadır. Toplumsal bütünlük ise toplumsal öğeler ve birimler arasındaki ahenk ve uyuşmanın sonucu değil, toplumsal birim ve öğeler arasındaki çatışmanın ortaya koyduğu zıt kuvvetlerin dengelenmesi sonucu ortaya çıkar.

Çatışma, yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre genellikle bir toplumsal hastalık gibi görülür. Buna karşılık, çatışma modelleri bunu, toplumun doğal bir niteliği

¹³² Kızıılçelik, Sezgin, a.g.e., s.529.

¹³³ Aynı eser, s.530.

¹³⁴ Aynı eser, s.530.

sayarlar. Örneğin Cooley'e göre herhangi bir şekilde ortaya çıkan çatışma, toplumun hayatıdır. İlerleme, bireyin, sınıfın ya da grubun kendi idealini gerçekleştirmek için yaptığı mücadeleden doğar. Bu çatışma, sağlıklı bir gelişmenin işaretidir. Park ve Burgess de "Nerede bir çatışma varsa, oradaki davranışlar bilinçlidir ve akılcıdır" diyerek, toplumdaki mevcut çatışmaları bir değer yargısı ile toplumsal bilimlere sokmak istemektedirler.¹³⁵

Çatışma modelinin altında yatan çıkar çatışması sonunda ulaşılan denge kararsız bir denge halidir. Mevcut denge, çatışan çıkar arasındaki uzlaşma sonunda ortaya çıkmıştır. Fakat bu uzlaşma, isteyerek ulaşılan bir nokta değil, güçlünün, güçsüze baş eğdirmesi şeklinde ortaya çıkmış bir dengedir. Bu niteliği zorlanmaya dayanır.

İşe zorlama çatışma modelinin iki önemli kavramına yol açar. Bunlardan birincisi orta boy değişimin kaçınılmazlığıdır. Zorlamalar devamlı denge halinde kalamayacağı için değişme kaçınılmazdır ve toplum düzeyindedir. Yani, değişimin nedenleri daha büyük düzeyde insanlıkla ilgili başka bir büyük boy kaynaktan aranmasına gerek yoktur.

Toplumsal değişimin meydana gelmesi, çatışma modeline göre, somut ancak yönetici sınıfta bir değişiklik olması ile olanaklıdır. Ayrıca çatışma fikrinin ekonomik ve toplumsal çıkara bağlanması, siyasi bilimlerde olduğu kadar ekonomi ile de ilişki kurulmasına yol açmıştır.

2.3.3.1. K. Marx

Sosyal değişme görüşü K. Marx sosyolojisinde de yanıtını bulmuş, materyalist eleştiri anlayışına dayanarak temel nedenlerine kadar kanunun araştırılmasına gidilmiştir. Bilindiği üzere Marksizmdeki sosyal değişme olgusu ihtilalci nitelik taşımaktadır. Marx'a göre ihtilaller tarihin lokomotifidir, yani esas taşıyıcı güçleridir.¹³⁶

Çok yaygın bir şekilde bilindiği üzere Marx'ın sosyal değişme anlayışı tarihi maddecilik ve diyalektik üzerine kurulur. İnsanlık tarihini sınıf mücadeleleri tarihi

---

¹³⁵ Kongar, Emre, 1972, s.152.

¹³⁶ İnanç, Hüsamettin, Marx ve Pareto'nun Sosyolojik Açından Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, s.101.

olarak görmesi ve son tahlilde ekonomik determinizm yasaların, toplumların geleceklerinin mutlak belirleyicisi olacakları iddiası onun sosyal değişmeyi hangi zemin üzerine oturttuğunu gösteriyor.

Marx'ta çatışmanın esasını oluşturan ögeler, kapitalizmdeki para ve değişim gücü ile emek arasındaki çelişkiden doğmaktadır. Ve bu çatışma yeni bir toplum tipine geçişin başlangıcı ve motorudur. Ona göre çatışma olmadan ilerleme olamaz, çünkü tarih boyunca sosyal yapı ve değişim hep üretim tarzına bağlı olmuştur. Üretim araçlarını ellerinde tutanlar bunu hiçbir zaman bırakmak istemeyeceklerdir. Bu da çatışmayı zorunlu ve kaçınılmaz hale getirmektedir.

Marx'ın değişme anlayışı, esas itibarıyla, çatışma değişme anlayışının bir versiyonudur. İlk önce, insan doğa arasındaki değişimin başlıca biçimi olarak emek, doğayı değiştirirken insanın onun aracılığıyla kendisini ve toplumu da değiştirdiği tarihsel olarak gelişen bir süreç diye anlaşılmaktadır. Sonra bu anlayış, doğallıkla, farklı tarihsel dönemlere özgül üretim tarzlarının ve onlara karşılık olan toplum biçimlerinin başat olmaları ile nitelenen emeğin ve üretimin gelişmesindeki evreler fikrine götürür. Üstelik bu tarihsel sürecin ilerici bir niteliği vardır; insanlık doğa üstündeki denetimini arttıran art arda evreler aracılığıyla, belli doğal güçlere tam bağımlı güçlerden zamanla uzaklaşır.¹³⁷

Marx, kapitalist toplumu bir sistem olarak, özel ellerdeki ekonomik güçler ile kollektif, toplumsal üretim ilişkileri arasında doğan çelişkilerin ve üretim tarzının egemen olduğu bütünsel bir yapı şeklinde tanımlıyordu. Toplumsal gelişmeyi "temel"/"üstyapı" modelindeki içsel çelişkilere bağlar. Onun iki sınıflı modeli kapitalist üretim yasalarının saf biçimleriyle işlediğini varsaymaktadır.¹³⁸

Marx'ın kapitalist modeli, üstyapı unsurlarının genellemelerin değişmesinde giderek artan bir rol oynadığı, karmaşık bir bütündür. Bunu özellikle yoğun sınıf çatışması ve toplumsal çöküş doğrultusundaki yasaları, tarihsel açıdan kaçınılmaz olarak görür.

Marx, toplumu tek tek bireyler olarak düşünmez. Toplum bireysel bilinçlerden değil toplumsal grup ve sınıfların ortak bilinci olarak düşünür. İlk başta

¹³⁷ Bottomore, Tom, Nisbet, Robert, a.g.e., s.129.

¹³⁸ Swingewood, Alan, a.g.e., s.291.

insan türünün kapasitesinin gelişmesi, bireylerin, hatta sınıfların çoğunluğunun zararına olarak gerçekleşmesine rağmen, sonunda bu çelişki aşılmakta ve bireyin gelişmesiyle çakışmaktadır; bireyselliğin daha üst düzeyde gelişmesi, böylece yalnızca tarihsel süreçle başarılmış olur.

2.3.3.2. W. Pareto

Pareto da toplumsal değişme kavramının temelini “seçkinlerin dolaşımı” kavramı oluşturur. Toplumu çok kaba olarak ikiye ayıran Pareto bunlara, alt tabaka ve üst seçkinler tabakası ismini vermektedir. Seçkinler tabakası çok üstün yeteneğe sahip olan bireylerden oluşmaktadır.

Pareto’da toplumsal mobilitiyi, yani bireylerin toplumsal statüdeki yükseliş ve alçalışları ile toplumsal tabakalar arasındaki iki yönlü geçişler oluşturmaktadır. Pareto’ya göre belirli ölçüde gelişmiş her toplumda, en azından bir alt bir de üst tabaka bulunur. Bireyler alt tabakadan üst tabakaya çıkmak için, sürekli bir istek ve çaba gösterirler. Başka bir anlatımla, her toplumsal düzenin ana verilerinden biri iç hareketliliktir. İşte bu noktada Pareto’nun “seçkinlerin dolaşımı” kuramı devreye girmektedir.¹³⁹

Pareto’ya göre, tarihsel olarak en önemli olgu, yönetici azınlıkların ya da aristokrasinin yaşamı ve ölümü olgusudur. Pareto’nun tanınmış bir formüle göre, “tarih aristokrasilerin mezarıdır.” İnsan toplumlarının tarihi büyük ölçüde aristokrasilerin birbirlerini izlemesi tarihidir. Toplumların tarihi, oluşan, mücadele eden, iktidara gelen, ondan yararlanan, gerileyen ve yerini başkalarına bırakan ayrıcalıklı azınlıkların tarihidir.

Pareto’ya göre sosyal değişmeyi teşvik eden temel etken insan davranışlarındaki farklı eğilimlerdir. Pareto’ya göre toplumsal olayları üç öge etkiler. Bunlardan birincisi doğal ögeler, ikincisi dış toplumlardan gelen ögeleri üçüncüsü de toplumun içindeki ögelerin toplamıdır. Pareto iç ögeleri şu şekilde sıralar: Tortular. Bunlar insanın mantıki bir düşünce ürünü olamayan güdeleri ve insanoğlunun değişmez eğilimleridir. Türevler. Bunlar hareketlerin ideolojik nedenleridir. Ekonomik çıkarlar. Birey ve toplulukların hareketlerinin ekonomik çıkara ilişkin

---

¹³⁹ Tolan, Barlas, Sosyoloji, Adım Yayıncılık, Ankara, 1993, s.33.

güdüleridir. Toplumsal ayrıcinstenlik. Bireylerin birbirlerine göre farklı oluşlarıdır. Toplumsal hareketlilik ve seçkinlerin dolaşımı.

Her sınıfta, o sınıfın niteliklerine uymayan kişiler bulunur. Bu kişiler örneğin alt tabakada ve üstün yetenekte iseler, o zaman bir üste seçkinler tabakasına geçerler, yok eğer, seçkinler tabakasında ancak yetenek bakımından zayıf iseler o halde aşağıya inerler, yani toplumsal mobilite her iki yönlü ve sürekli olarak işlemektedir.

İşte bir sınıfın öteki sınıfa doğru geçişin yarattığı nüfus karışımında sadece seçkinler ve seçkin olmayanlar diye iki sınıf söz konusu olduğu zaman Pareto buna “seçkin dolaşımı” diyor. Pareto, çeşitli sınıflar arasındaki ayrıntılı farkları bir yana bırakarak toplumu, çok kaba olarak yöneten yukarı sınıf ve yönetilen aşağı sınıf olarak ikiye böldüğü zaman bu iki sınıf arasındaki dolaşımın son derece belirgin olarak görüldüğünü söyler.

Aşağı ve yukarı katların tortuları başka başkadır. Aşağı tabakadan yukarı kata çıkan kişi, eski tabakanın tortularını da beraberinde getirir. Böylece yönetici seçkinler, daima aşağıdan gelen taze kuvvet ve yeniliklerle desteklenir. Bu dolaşıma uygun olmayan, yöneticiler aynı insanların tekelinde tutan aristokrasiler çökmeye mahkumdur.

Devrimler, yönetici seçkinler, artık kendilerine uygun tortulara sahip olmadıkları, güçleri azaldığı ve aşağı tabakadan yeni kişiler. Hükümet yönetimine uygun tortulara sahip olarak ortaya çıktığı zaman meydana gelir. Toplumun üst katmanındaki yönetici seçkinler dejenere olurken, toplumun alt katmanında yeni bir seçkinler grubu hazırlamaktadır. İki grup arasında geçiş olmadığı zaman, iktidar savaşı başlar ve yeni seçkinler, yeni bazı türevlerle (sosyalizm, demokrasi) başa geçmeye başlar.¹⁴⁰

2.4. Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi

Sanayileşme ve sosyo-kültürel değişme kavramlarını ele aldıktan sonra bu başlık altında iki kavram arasındaki ilişkiden söz edeceğiz. Bununla birlikte sanayileşmenin insanlar arası ilişkilere etkisi, işgücündeki yapısal değişmelere etkisi, sanayileşmenin aileye etkisi, sanayileşmenin dine etkisi, sanayileşmenin eğitime

---

¹⁴⁰ Kongar, Emre, 1972, s.157.

etkisi, iletişim ve ulaşım etkisi ve sanayileşmenin kentleşmeye olan etkisi ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

2.4.1. Sanayileşmenin İnsanlar Arası İlişkilere Etkisi

Z. F. Fındıkoğlu “Sanayi Müesseslerinde İnsanlar Arası Münasebetler Teorisi ve Felsefi Temelleri” eserinde, herhangi bir iş yerindeki insanlar arasında sempati, antipati, kin, nefret, alt-üst, emir etme, emredilme... gibi karşılıklı ilişkilerin var olduğunu, buradaki insanları birbirinden habersiz olmayacağını bu insanların put, heykel vb. gibi hareketsiz olamayacağını belirtmiştir.¹⁴¹

Bir çalışmanın bulunduğu müesseslerde insani ilişkiler bugünün meselesi değildir. Tarih boyunca birçok düşünür bu ilişkiler üzerinde düşünmüşlerdir. Bu düşünme ilk zamanlar dini kurumların bir fonksiyonu olmuştur. Zamanla bunu filozoflar; ahlakçılar, iktisatçılar, sosyologlar vs. takip etmiştir.

İnsanlar arası münasebet sadece sanat içi ilişkilerle kalmaz sanayi müessesleri ile başka sosyal çevreler arasındaki münasebetlerde ele alınabilir. Okul ve sanayi arasındaki ilişki, kültürün bir parçası olan eğitimin sanayi dalları ile ilişkisine örnek olarak; Karabük Demir-Çelik Lisesi ile iş okulu bu ilişkiye rehberlik etmektedir.

Sanayileşme ile birlikte toplum yapısında değişimler olmuştur. Sanayi devriminden önce, insan-iş ilişkileri bugünkünden çok değişikti. Toplumun yapısı bugünkünden çok daha esnekti, iş, kişinin yaşadığı hayatın diğer yönleri gibi yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. İşin hızı kişilerce belirleniyordu. Örnek olarak bir marangoz eşya yapıp satmanın yanı sıra bütün ham maddeleri sağlardı. Sanayi devriminden sonra ise toplumun sosyal yapısı daha da esnekleşti. Makineler icat edildi. İnsanlar bir arada, insanlar tarafından değil, makineler tarafından yapılan işlerle karşılaştılar.

Bireylerin hızını kendileri değil makineler sağlamaya başladı. Kişinin ihtiyaçları geri plana atıldı. İnsanlar makinelerin emrine girdiler. Yani insanlar

---

¹⁴¹ Fındıkoğlu, Z. Fahri, “*Sanayi Müesseslerinde İnsanlar Arası Münasebetler Teorisi ve Felsefi Temeller*”, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği, İstanbul (tarihsiz) s.6-9

arasındaki ilişkilerde denge, ahenk... vb. bozuldu, insanlar kendilerini yalnız hissetmeye başladı ve kendi şahsi çıkarlarının peşine düştü.¹⁴²

2.4.2. Sanayileşmenin İş Gücüne Olan Etkileri

İş gücü, mal ve hizmetlerin dağıtımını ve üretimi için, insanların kabiliyet, enerji ve zamanın kullanılmasıdır. İş gücünün kalitesi ve başarısı, nüfus yaş kompozisyonu ve hacmine sağlık ve eğitime, çalışmak için sahip olduğu motivasyona bağlıdır. İş gücü çalışabilir yaştaki insanların toplamını oluşturur.¹⁴³

Sanayileşmeden önce nitelikli iş gücüne pek fazla önem verilmemekte idi. Özkul'a göre; "sanayileşme süreci başlangıcında nüfusun büyük bir kısmı tarım kesiminde, tedricen meydana gelen gelişmeler sonucunda, sırasıyla imalat ve hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. İş alanlarının gelişmesi, hizmet alanlarında istihdam ve istihdamı oluşturan iş veren, idareci, profesyonel işçi ve beden gücüne dayalı olmayan iş gücü artışına yol açmıştır".¹⁴⁴ Yani burada sanayileşme ilerledikçe, eğitilmiş insan gücüne duyulan ihtiyaç belirtilmektedir.

Sanayileşmeden önce, vasıfsız işçiler yoğunluktadır. Teknik ilerledikçe, sanayileşme ile bu işçiler ağır ağır yarı vasıflı, vasıflı kişiler, ustabaşı, üretim işçileri (mavi yakalı işçiler) ve büro işçileri gibi çeşitli şekiller aldılar. " Sanayi sistemi, işçilerin yüksek vasıf ve mesleki bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir". Böyle bir iş gücü kaynağı, sanayileşmenin temel unsuru olmaktadır. Buda sanayileşen toplumun önemli sorunlarından.¹⁴⁵ Sanayi İşçilerinin tamamına yakını tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymıştır. Bu kırsal dönüşüm sanayi alanında vasıfsız işçilerin sayısını arttırmıştır.

Ekin'e göre; sanayi toplumlarında ilim ve teknik statik unsurlar değildir. Üretilen mallarda ve üretim metotlarında devamlı değişimler olmakta, bu da iş gücünün iş, vasıf ve sorumluluklarında zamanla farklılaşmalara yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da iş gücünün devamlı olarak eğitimi ve yeniden eğitime zorunlu kılmaktadır.

---

¹⁴² Dake, Richard İ., Peter, J. Smith, Sanayide Davranış Birimleri, Çev: Kemal Tosun, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 56.

¹⁴³ Özkul, Metin, a.g.e., s.32.

¹⁴⁴ Aynı eser, s.33.

¹⁴⁵ Ekin, Nusret, a.g.e., s.17.

2.4.3. Sanayileşmenin Aile Kurumuna Etkisi

Ailenin toplumun en küçük birimi olduğunu, kişiyi sosyalleştirdiğini bilmekteyiz. Birçok aile tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan birkaçını şöyle tanımlayabiliriz:

Z.Fahri Fındıkoğlu aileyi; sosyal normların bir sistemi olan sosyal bir kurum olarak kabul etmiş ve aileyi; “ Sadece duyguların mahsulü olmayıp, onların içine girdiği daha karmaşık ve çözümlemesi zor bir adetler yükünü” olarak tanımlamıştır.¹⁴⁶

Fruyter ise aileyi; “bütün toplumsal hayatın nüvesi olarak vasıflandırmış ve tabiat tarafından yaratılmayan, fakat tabiattan ilham olarak bütün büyük sosyal yapının örneğini teşkil eden en küçük gruptur” diye tanımlamaktadır.¹⁴⁷

Ailenin en eski toplumlardan günümüzün modern sanayi toplumlarına kadar tüm toplumlarda çeşitli görevler yüklenmiş sosyal bir müessesedir. Eski toplumlarda aile bu görevini tamamını kendisi yerine getirirken, günümüzün sanayi toplumlarında aile fonksiyonlarının bir kısmını toplumun diğer kurumlarına ve bürokratik örgütlere bırakmıştır. Eski toplumlarda aile, “ Büyük ölçüde üyelerine ihtiyaçlarını temin eden kendine yetecek kadar üretim yapan bir kurumdur. Modern toplumlarda ise aile daha çok uzmanlaşmış, fonksiyonları azalmıştır. Okullar ve öğretmenler büyük ölçüde formel eğitimden din adamı dini pratiklerden, polis ise sosyal kontrolden sorumludur.¹⁴⁸ Bunun yanında modern ailenin, çocukları sosyalleştirme, cinsel ilişkileri düzenleme ve bilgi verme, ekonomik işbirliği... gibi fonksiyonları halen devam etmektedir.¹⁴⁹

Erkal'a göre; sanayileşmenin aile üzerindeki etkileri doğrudan gözlemlenebilmektedir. Doğrudan etkili olarak çalışma şartları ve belirli mesleki normlar ve davranışlar aile hayatındaki yapıyı değiştirebilmekte ve etkileyebilmektedir. Örneğin bir bürokratin aile içi tutumu ile tüccarın aile içi tutumu ve davranışları farklı olmaktadır. Dolayısıyla çeşitli mesleklerde bulunanlar mensup

---

¹⁴⁶ Merter, Feridun, Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler, Aile Araştırma Kurumları Yayınları, Ankara, 1990, s.3

¹⁴⁷ Aynı eser, s.2

¹⁴⁸ Aynı eser, s.19-20

¹⁴⁹ Bilgiseven, A. Kurtkan, 1992, s.40-42

oldukları sosyal tabakalara özgü davranış şekilleri ve tutumlar gösterecek aile yapısına şekil vermektedir. Geleneksel yapının hakim olduğu yerlerdeki aile içi, kocanın iş hayatı ile aile hayatı iç içedir. Burada kadın kocasına yardım eder ve kadının karar almada ki rolü de sınırlıdır. Annelik ve kadınlık görevini daha geniş imkanlarla yapabilir.

Geleneksel ailenin dışına çıkıldığında çekirdek aile tipi yaygınlaşmaktadır. Burada kadın kocasının iş hayatına atılmakta ve meslekleri farklı olabilmektedir. Eşin çalışması aileye ek gelir olmaktadır. Kadın kendi statüsünü kendi belirleyebilmektedir. Sosyal ve ekonomik sebeplerle çekirdek ailenin sanayileşmiş şehir bölgelerinde çoğalması, aile reisi olan erkeği olduğu kadar kadını da çalışmaya zorluyor.

Sanayileşme aileyi etkilediği gibi ailede sanayileşmeyi etkiler. Bunlar arasında tek yönlü değil karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Örneğin Japon aile yapısı.¹⁵⁰

Sosyal değişme ve aile yapısındaki değişikliklerle ilişkili olarak öne sürülen görüşlerin birleştikleri nokta, ailenin değişmesinde etkisi olan etmenin sanayileşme, kentleşme, köyden kente göç, nüfus artışı ve toprak insan dengesinin bozulması, makineli ve sulu ziraatın yaygınlaştırılması, ulaşım imkanlarının artması sonucunda köy-kent ayrılığının giderilmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim imkanlarının artması ve eğitim seviyesinin yükselmesi gibi faktörler olduğudur.¹⁵¹

Kırsal alanda nüfusun artması, toprak yapısının değişmesi tarımda makineleşmenin olması toplumların geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumu haline gelmeleri şehirleşme faaliyetlerinin yaygınlaşması, köyden kente göçün hızlanması, geleneksel aile bağlarının zayıflamasına ve çekirdek ailenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geniş aile niteliğini kaybetmiştir

Küçük aile gelişmiş toplumlarda özellikle de büyük şehirlerde görülen bir tiptir. Siyasal örgütün hareket kazanması, bürokratik kuruluşlar sanayileşme sürecinin doğal bir sonucu olarak küçük aile tipini oluşturur. Bu tip aileye kent ailesi de denir.

---

¹⁵⁰ Erkal, Mustafa E., a.g.e., s. 97-102.

¹⁵¹ Merter, Feridun, a.g.e., s. 7.

Tom Bottomore “çekirdek ailenin sanayi toplumlarının bir özelliği olduğunu söyler. Bağımsız çekirdek ailenin içindeki dayanışma çocukların aile içinde bulunduğu yıllarda daha canlıdır. Daha sonraki yıllarda arkadaş gruplarının ve coğrafi, toplumsal hareketliliğin etkileri ile çocuklar aileden uzaklaştıkça dayanışma azalmaktadır. Birleşik ailede ilkel toplumlarda sıkça görülür. Bu aile tipi sanayileşmemiş toplumlarda da vardır; demektir.¹⁵²

Türkdoğan aile sayısı ve büyüklüğündeki değişmeyi şehirleşme, sanayileşme ve kitle haberleşme vasıtalarının artması gibi etmenlere bağlıyor.¹⁵³

2.4.4. Sanayileşmenin Din Kurumuna Olan Etkileri

Krishan Kumar’ın “Prophesy and Progress” adlı eserinde sanayileşme ile dindarlaşmanın birbirine paralel gittiğini söyler ve Viktorya çağı İngiltere’sini örnek verir. Dünyevileşme sanayi devrimi yüzyılın belirli bir özelliğidir. Ancak bunun yanında din enerjisinin ve dine dönüş hareketlerinin büyük bir patlaması da yaşanmıştır. Bu kuşkusuz sanayi toplumunun esasen seküler olacağı şeklinde uzun süredir kabul edilmiş olan görüşle paradoks oluşturmaktadır.¹⁵⁴

Tarihçi Ensor’a göre; “Dönemin en gelişmiş, medeni ülkeleri arasında Viktorya İngiltere’si dünyanın bilinen dindar hatta geleneksel toplumlardan bile daha dindar bir toplum olmuştur. Bu gerçeği anlamadan Viktorya İngiltere’sini anlamak mümkün değildir”.

Viktorya İngiltere’sinde dini tarikatlar, sanayileşmenin önündeki ilkel bir tutuculuk ve potansiyel bir engel oluşturmaktan ziyade, sanayileşmenin aktif taşıyıcıları olmuşlardır. Onlar, “ Protestan ahlakın son temsilcisidir ki zaten Protestan ahlakı sanayileşmenin ilk dalgasının arkasındaki itici güçtür. Burada dindarlaşma pozitivist yanılığının aksine, sanayileşmenin önünde bir engel değil; aksine sanayileşmenin aktif taşıyıcıları olarak fonksiyonlarını sürdürmüşlerdir.

Sanayi toplumu, insanlarda daha fazla akli ilimler birikimi ve rasyonel düşünce davranışı getirmektedir ve dünyaya ilgiyi arttırmaktadır. Sanayi geliştikçe dünyevileşme de gelişecek dünyevileşme süreci daha da hızlanacaktır.

¹⁵² Bottomore, Tom, a.g.e., s. 178.

¹⁵³ Türkdoğan Orhan, 1977, s. 225.

¹⁵⁴ Akyol, Taha, “Din ve Sanayileşme Makalesi”, Gazete Pazar Eki, 5 Ekim 1997, s. 7.

“Marx Weber, dinsel anlayışların ekonomik davranışların gerçekten bir belirleyicisi olduğunu ve bu bakımdan toplumların ekonomik değişimlerinin nedenlerinden biri olduğunu göstermeye çalışmıştır.¹⁵⁵

2.4.5. Sanayileşmenin Eğitim Kurumuna Etkisi

“Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır.”¹⁵⁶

Sanayi öncesi Avrupa’ında, çocuğun konumu tamamen aileye ve babaya bağlıydı. Baba ziraatçı ise oğlu da ziraatçı, baba serf ise oğul da serf olurdu. Feodal düzende aile, temel üretim biçimidir ve fertlerine bakmakla yükümlüdür. Çocuk ailenin ayrılmaz parçasıdır. Aile, çocuğa yaşam boyu gereken bilgi ve becerileri sağlar. Onun güvenliğini sağlar.¹⁵⁷

Özkul’a göre; ekonomik hayatta eğitimin önemi, sanayi öncesi toplumundan çok farklıdır. Sanayileşme öncesi toplumlarında eğitime olan talep daha çok üst tabakadan gelmektedir. Bu belirli bir statünün gereği diye düşünülürdü. Geniş halk kitlelerinde ise eğitim ancak görenek yoluyla ailede, tarlada, iş başında edinilen bilgiyi kapsamakta idi.

Tezcan, “sanayi devrimi ile bu durumun farklılaştığını söyler. Üretim aileden fabrikaya kaymıştır. Ailenin üretim birimi, güvenlik işlevi zayıflamıştır. Çocuklar aile dışında meslek öğrenmeye başlamışlardır. İşe ve mesleğe hazırlanmaları ve çalışmayacak duruma gelmeleri halinde bunların bakım ve gözetimleri, toplumsal sorumluluk olmaktadır.” şeklinde ifade etmektedir. 19.yy.’dan sonra Avrupa’da kamusal eğitim düşüncesi gelişmeye başladı. Daha sonra özel ve paralı eğitimler gelişti. Sanayileşmeden sonra eğitimdeki gelişmelerle birlikte çocuklar istediği mesleği seçme şansına kavuştular. Toplumda hareketlilik artmış, statü eğitimle belirlenmeye başlamıştır.

“Sanayileşme her şeyden önce bilgi ürünüdür.”¹⁵⁸ Sanayileşmeyle birlikte, bilimle elde edilen gelişmeler, bilginin üretim amacıyla kullanılmasını sağladı.

---

¹⁵⁵ Aron, Raymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınları, 3.Basım, Ankara,1994, s.367.

¹⁵⁶ Tezcan, Mahmut, 1994, s.3.

¹⁵⁷ Aynı eser, s.103.

¹⁵⁸ Özkul, Metin, a.g.e., s.24.

Dolayısıyla teknolojik araçların üretim yönünde kullanılması sanayide, insan gücünde belirli bir iş açısından eğitilmesi gerekmektedir. Ayrıca sanayide oluşan hızlı değişimler çok kısa sürelerde ortaya çıkabildiği için, belirli bir zaman biriminde öğrenilen bilgiler yetersiz olmaya başladı ve bu insanların nitelik kaybetmesine yol açabilmektedir. Bu sebeple sanayileşme sürecinde eğitim, sadece küçük yaştan itibaren belirli bir çağa yönelik olmayıp hizmet içi eğitim yoluyla iş görenlerin belirli bir işte oluşan değişmelere uyum sağlamasında kullanılmaktadır. Bunun yanında, eğitim bir iş türünde, iş gücüne olan talebin azalmasıyla işsiz kalan iş gücünün yeni meslek ve çalışma alanlarına yönlentmek amacıyla önemli fonksiyonlar da üstlenmiştir.

Eğitimin çalışma hayatında kazanılan statüler açısından da etkisi önemlidir. Düşük eğitilmiş iş gücü mesleğinde kariyer yapma imkanı bulunmamaktadır. Eğitim seviyesinin yükselmesi meslekte ve toplumda dikey mobiliteye sebep olmaktadır.¹⁵⁹

2.4.6. Sanayileşmenin İletişim-Ulaşım Olan Etkileri

Şenyapılı'ya göre iletişim; “bilgi yayma ve yayım” eğilimidir diyebiliriz. İletişim yalnızca yayım değil aynı zamanda “alma” ve “tepki gösterme”yi de içerir.¹⁶⁰ Şenyapılı iletişim araçlarını sözlü, sözsüz, görsel ve dokusal diye dörde ayırıyor. İletişim türlerini de kişisel ve kişisel olmayan diye ikiye ayırır.

Kişisel iletişimi; a- değişen kaynaklı, b- kaynak ağırlıklı diye ikiye ayırır.

Kişisel olmayan iletişimi de; özel iletişim ve yığın iletişimi olarak sınıflandırmıştır.

İletişim, gerekli ve kaçınılmaz toplumsal bir ilişkidir. Bazı yazarlar iletişim olmadan toplum da olmayacağını söylerler. İletişim de buna paralel olarak ulaşımda meydana gelen değişimler ve gelişmeler. Toplumda da önemli değişim ve gelişmelere sebep olmaktadır.

Çağdaş iletişimin gelişmesi öğrenme, anlatma, anlama ve eğitim talebinin daha iyi karşılanmasını sağlamıştır. Uygarlık okuma-yazma üzerine kurulmuştur. Yazı bulunmuş ve yazının bulunmasıyla toplumda çok büyük değişiklikler olmuştur.

---

¹⁵⁹ A.g.e., s. 25.

¹⁶⁰ Şenyapılı, Önder, Toplum ve İletişim, Turhan Kitapevi, Ankara, 1981, s. 40.

Yazı ilkin taşlara vb. sonra ise papürüs... kağıtlara yazılmayan başlanmıştır. Böylece bilgi aktarımı kolaylaşmış ve değişikliklere uğramadan gelecek nesillere aktarılabilmiştir. Yani basılı bilgiler devir etmiştir.

Çeşitli teknolojik ilerlemelerde matbaacılık gelişmiştir. Elde ve uzun sürede yazılan kitaplar, belgeler, tutanaklar vs. artık daha kısa sürede yazılmış ve daha çok çoğaltılma imkanı bulmuştur. Bunun yanı sıra ulaşımda da gelişmeler olmuş yeni yollar yapılmış. Çeşitli ulaşım araçları da geliştirilmiştir. Sonra demir yolu yapılmış hem ulaşım hem de iletişim buna paralel olarak gelişme göstermiştir. Yazılı sözün yolları telgrafın keşfi ile önem kaybetmiştir. Elektrik icadıyla iletişim kavramının içerdiği yol su gibi içerikler yerini yalnız bildirişim devrine bırakmış oldu.

Her yeni ulaşımın artması, iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak insanlar globalleşmeden söz etmeye başlamışlardır.

Aynı şekilde telefon, telgraf, radyo, televizyon, bilgisayar gibi büyük kentlerin boyutları arasında da tutarsızlık oluşturur. Elektriğin icadı ile gece gündüz tanınmaz bir hal aldı.

Şenyapılı'ya göre önceleri müzik dinlemek zenginlerin tekelindeydi. Bugün ise radyolar, tv'ler, plaklar, kasetler, cd'ler tüm insanların yaşamına girmiştir. Matbaanın icadından önce el yazması bir kitabı alıp okuma eşek yükü isteyen görkemli bir lükstü. Şimdi ise milyonlarca basılan gazete, dergi, kitaplar ve bunun yanında herkese açık bedava okuma evleri, salonlar açılmıştır. İletişimdeki buluşlar, sanayiinin gerektirdiği enerji kaynağının bulunması yolunda yapılan araştırmalardan kaynaklandı.

Sanayi devriminden önce hepsi tarımla uğraşan ve kır yerleşmesinde bir arada yaşayan aileler, akraba ve yakınları sanayi devrimi ile birlikte bölünmüş ve dağıtılmıştır. Bunlar ayrı kentlerde veya aynı kentin farklı kısımlarında oturan ve farklı işlerde çalışan insanlardır. Bunlar birbirinden haber almak zorundadırlar. Birbirini çok zaman geçmeden görmek isterler. Bunların sonucunda ulaşım, iletişim, teknik araçları devreye sokulmalıdır. Bu gereksinim ilk olarak söz, işaret mimik ve teknik ilerlemelerle daha sonra mektup, telgraf, telefon, telsiz, radyo gibi araçların gelişmesiyle sağlanmıştır.

Sanayi devrimi ile insanlar arası haberleşmeyi, bilgi sağlayan ilk araç gazete olmuştur. Sonraları dergi gelişti. Bundan sonra ise elektronik iletişim araçları gelişti. Böyle yığın iletişimi doğdu ve yığın topluluğu buna paralel olarak belirdi.

2.4.7. Sanayileşmenin Kentleşme Üzerine Olan Etkileri

Sanayi toplumu her şeyden önce metropolitenlerden sahalarda merkezleşmiş banliyöleri ve bağlı cemaatları olan şehir toplumdur.

Sanayi toplumu öncesinde ticari ve dini merkezler diye çok sayıda şehirlerin ortaya çıktığı görüldüyse de şehir hayatının toplumun her tarafında nüfuz etmesi durumu sadece sanayi toplumlarında belirginleşmiştir. Hızlı ulaştırma imkanları ve kitle haberleşme kolaylıkları sanayileşmeyle gelişmiş ve bu faktörler genelde coğrafi farklılıkları ve köy ile şehir arasındaki tezettan doğan çeşitli alt kültürleri azaltıp hafifletmektedir.

Sanayi toplumlarında tarım bile artık başlı başına bir sanayi dalını oluşturmuştur. Ziraat üretim birimleri, ürün çeşidine göre ihtisaslaşıp ayrılmakta, kendiliğinden çiftçilik yapan çiftçi tipine pek az yer verilmektedir. İktisadi açıdan kalkınmış ülkelerde tarım sektörünün düşük kalkınmamış ülkelerde yüksek olduğu görülmektedir.

Kentleşme, bir toplumun gelişmişlik derecesini, sanayileşmesini, nüfus yapısını belirleyen toplumsal değişmelerinin en çok göze çarpan yönüdür. Kentleşme her şeyden önce nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide karmaşık örgütlerde ve dolayısıyla köyden başka yerlerde, kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları demektir.¹⁶¹

Kentler köy toplumlarına nazaran daha heterojendir. Kentleşme köylülerin sosyo-kültürel yapılarını değiştirmede önemli rol oynar. Kentleşme, kırsal alanların nüfusunu ve tarımla uğraşan kişilerin sayısını azaltmaktadır. Şehirleşmenin artması ve yaygınlaşması ile köyün üretim yapısı ve şeklini değiştirmiştir. Şehirleşme süreci sadece taşradaki fazla nüfusu şehirlere çekmekle kalmamış, kırsal toplumun kapalı aile ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişini de sağlamıştır. Kentleşme, kırsal

---

¹⁶¹ Merter, Feridun, a.g.e., s. 98.

toplumlarda eğitime olan ilgiyi de arttırmakta ve kırdaki iş gücüne katılan kadınların oranının düşmesine neden olmaktadır.

20.yy.'ın ikinci yarısından sonra insanlığın yaşam kabası ve biçiminde köklü değişiklikler olmuştur. Bunlar ikiye ayrılır.

- 1) Sanayileşme
- 2) Kentleşme

Bu iki olgu kentlerde o zamana kadar görülmeyen büyük ve hızlı göçlerin sanayiye girmesi, içten patlamalı motorun keşfi ile sanayileşme ve kentleşme çok daha farklı bir boyut kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda sonra bugün gelişmekte olan şirketlerde sanayileşme ülke düzeyinde bir çok soruna, ekonomik kalkınma hızının artması, yaşam seviyesinin yükseltilmesi çözüm olacağı kanısı yaygınlaştı. Hatta bazı ülkelerin sorunlarına tek çıkış yolu olarak gösterilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerin ki bu sanayi yatırımları ile yeni iş alanlarının açılması, kırsal alanlarda yeterli iş olanaklarının, kamu hizmetlerinin olmayışı kırsal nüfusun büyük kentlere göç etmesine neden oldu. Bu ülkelerde kentleşme, kentlerin ekonomik yapısını değişmeden çok, hızlı bir biçimde geliştirdi. Böylece kırdan kente göç edenler kontrol dışı yerleşim alanlarını oluşturdular.¹⁶²

Türkiye'de hızlı kentleşmenin dinamiklerinden biri de kırsal kesimin iticiliğidir. Şehirlerin gelişmesi, iş gücünün fazlalığı, sağlık, eğitim, kültür... olanaklarının fazlalığı, şehirlerin çekiciliğini oluşturur. Kırsal kesimin iticiliği sonucunda kentlere ekonominin talep ettiği çok nüfusun akması, kentsel alanda konut, altyapı, kamu hizmetleri... sorunlarının yanı sıra, bir çok sosyal ve kültürel sorunlara da neden olmuştur.

1950'lerden itibaren başlayan bu kentleşmenin oluşturduğu en çarpıcı sonuç kentlerdeki gecekondulardır. Kentlerin altyapı vb. eksiklikleri sonucu bu durum oluştu. Bu artan nüfusu karşılayamayan kente, arsa, konut, kent içi ulaşım, yeşil alan yoksulluğu, fakirlik... gibi sorunlar ortaya çıktı.

---

¹⁶² Ayan, Mesut, Sanayileşmenin Kentleşmeye Etkisi (Seydişehir örneği), İzmir, 1982, s.3-4.

III. BÖLÜM: BİR SANAYİ KENTİ OLARAK KAYSERİ

Çalışmamızın bu bölümünde araştırmamızın yapıldığı kent olan Kayseri hakkında geniş bilgi vermeye çalışacağız. Bu bağlamda ilin tarihsel gelişimi, konumu, iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi verilecektir. Kayseri'nin toplumsal yapısı ile ilgili bilgiler verilecek, bölgedeki sanayileşmenin gelişimi ele alınarak geçmişten günümüze kadar ki sanayi gelişmesi açıklanacaktır. Bundan sonraki bölümde de Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde yapmış olduğumuz anket çalışmasına değinilecektir.

3.1. Tarihsel, Coğrafik ve Demografik Açından Kayseri

Tarihinin çok eski ve önemli yerleşme yerlerinden biri olan Kayseri, İslami devirlerde Selçuklulara başkentlik yapmıştır. Osmanlılar zamanında da Celali İsyânlarına sahne olan şehir, Konya'dan alınarak Ankara'ya bağlanmış, Cumhuriyete yakın zamanlarda da Ankara'dan ayrılarak müstakil bir bölge haline gelmiştir.

“Cumhuriyetin ilanıyla birlikte büyük bir atağa kalkarak, imar çalışmalarına girişmiş, sanayi ve ticaretiyle kendisini ispatlamıştır. Son zamanlarda canlanan kış turizmi ile sanayi ve ticaret hayatından sonra turizm de Erciyes dağı ile ön plan çıkmıştır.”¹⁶³

Kayseri İç Anadolu'da, Yukarı Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. İl alanı kuzeybatı ve kuzeyde Yozgat'ın Çayıralan ve Boğazlıyan, kuzey ve kuzeydoğusunda Sivas'ın Gemerek, Şarkışla ve Gürün, güneyden Adana'nın Tufanbeyli, Saimbeyli ve Feke, güneybatıdan Niğde'nin merkez ve Çamardı, güneydoğudan Kahramanmaraş'ın Afşin, batında Nevşehir'in Derinkuyu, Ürgüp ve Avanos ilçeleriyle çevrilidir.¹⁶⁴

Türkiye'nin sönmüş volkanlarından biri olan Erciyes Dağı il sınırları içinde yer almaktadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı olan Kayseri step iklimine sahiptir. Fakat Kayseri iklimi, yükseltiye göre farklılık gösterebilir. Hava sıcaklığı ortalama 10.3⁰C'dir. Ocak ayında sıcaklık -4.0⁰C, Temmuz ayında en yüksek sıcaklık 33,2⁰C'dir. Nispi nem ise, uzun yıllar ortalaması itibariyle %64-65 civarındadır.

¹⁶³ Kayseri İli Yıllığı, 1998, s.69.

¹⁶⁴ Kayseri Valiliği İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2001, s.4.

Bitki örtüsü bakımından Kayseri iline bozkır bitki örtüsü hakimdir. Ormanlık alanlarda da genellikle bozuk orman ve çalılıklar ile kaplıdır. Dağlar arasındaki çöküntülü havzalar ve ovalarda önceleri bozkır örtüsünün egemen olmasına karşılık bu kesimler daha sonraları geniş ölçüde tarım alanı durumuna getirilmiştir. Dağların etek bölümleri ise genellikle bağlık ve bahçeliktir.¹⁶⁵

3.2. Kayseri'nin Toplumsal Yapısı

Türkiye tarım ülkesinden sanayi ülkesine doğru geçiş sürecinde bulunan bir ülkedir. Dolayısıyla, sanayileşme sürecini hala tamamlayamamış bir ülke görünümü arz eder. Ülkemizde sanayileşme sürecinin hız kazandığı yıllar özellikle 1950-1960'lı yıllar olarak görülmektedir. Bunun nedeni, esasen uygulanan planlı kalkınma hedefleri olmakla beraber, o günkü siyasi ortamında elverişliliğini söylemekte yarar vardır.

Türkiye'nin sanayileşme sürecinde başlamasında Cumhuriyet döneminin ilk yılları oldukça önemli gözükmektedir. Fakat 1923 yılındaki durum değerlendirildiğinde, ortamın o kadar da iyi olmadığı görülmektedir. Şöyle ki; o günkü koşullar içinde, Avrupa sanayii anlamında bir sanayiinin, imalat sanayii alanında bulunmadığını görüyoruz. Bir iki istisna dışında, genellikle çok küçük işletmeler şeklinde bulunan bazı tesisler söz konusudur. Küçük işletmeler, imalat sanayiinin esasını meydana getirmektedir.¹⁶⁶

Tarihsel olarak, sanayi alanındaki ilk kıpırdanışların 1927'de az da olsa başladığını yazılı kaynaklardan çıkartabiliriz. Çünkü 1927'de Sanayii Teşvik Kanunu kapsamı genişletilerek uygulanmaya başlanmıştır. Dönemin üretilen temel maddelerini gıda alanı oluşturmaktadır. Daha sonra 1950'ye kadar uygulanan devletçilik politikalarının etkilerini de görmezlikten gelemeyiz. Bu dönemde özellikle Marshall Yardım Planı'nın Türk sanayileşme politikasının değişmesinde etkili olduğu görülmüştür. Çünkü 1950 yılından sonra özel teşebbüse öncelik verilmeye başlanmıştır. Dikkat etmek gerekir ki, Cumhuriyet'in kuruluşundan

---

¹⁶⁵ Kayseri İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 1997, s.5.

¹⁶⁶ Manisalı, Erol, Gelişme Ekonomisi, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, s.213.

itibaren ilk defa 1950'de özel yabancı sermayenin teşviki konusunda mevzuatta değişiklik yapılmış bulunmaktadır.¹⁶⁷

Fakat, Türkiye'de bu dönemlerde, kamu yatırımları daha çok ara malları üzerine olmuştur. Yabancı sermaye yatırımları çok kısıtlıdır. 1970'li yıllardan sonra artık, tüketim ve yatırım malları sanayisinin özel sektör yatırımlarının daha çok gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Tabii bunda Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmesinin büyük etkisi vardır.

1980'li yıllarda ise alınan 24 Ocak kararları ile sanayi alanında özel girişimcilik sınır tanımamıştır. Fakat ekonomi ve sanayi sektörü dışa bağımlı bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzde de hala bu durum etkisini sürdürmektedir. 2002 yılında geçirdiğimiz ekonomik krizler imalat sanayii alanında, özellikle küçük ölçekli işletmelerin kapanmasına neden olmuştur.

Bütün bu gelişme sürecinde bölgesel kalkınma planlarına özen gösteren Türkiye açısından Kayseri ilinin yeri ve önemi büyüktür. Şimdi, ülkemizin görülen toplumsal yapısı içerisinde Kayseri ilinin toplumsal yapısı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.2.1. Ekonomik Yapı

Ekonomik yapı başlığı altında istihdam, tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik, ticaret, enerji başlıkları altında konular ele alınacaktır.

3.2.1.1. İstihdam

Kayseri, Türkiye'de Orta Anadolu'nun sanayi ve ticaret merkezi olarak, ekonomik yönden hızla gelişen ve halen de gelişmekte olan bir ilimizdir. Kayseri Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü'nün raporuna göre; il genelinde halen 80.309 kişi çalışmakta, bunun 6.893'ü kadın, 73.416'sı erkek işçi olup 21.095 kamu, 59.214'ü özel sektör kuruluşlarında görev yapmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2000 verilerine göre nüfusun faaliyet kollarına göre dağılımı verilmektedir.

---

¹⁶⁷ A.g.e., s.225.

Faaliyet kolları	İstihdam	%
Tarım	172.562	47,0
İmalat sanayii	60,334	16,4
İnşaat	20,015	5,4
Ticaret, lokanta ve oteller	25,478	7,5
Hizmet	114,192	31,1
İyi tanımlanmamış faaliyetler	2,091	0,6
Toplam	367,333	100,0

Tablodan da anlaşılacağı üzere istihdam edilen faal nüfusun tarım alanında daha çok olduğu göze çarpar. Hemen arkasından hizmet sektörü gelmektedir. Bu durum, “Kayseri doğasının Türkiye ortalamasına göre daha büyük ölçüde arazisinin elverişlilik göstermesinden ve tarıma elverişlilik göstermesinden, öbür yandan İstanbul, Ankara, İzmir gibi tarım dışı üretim faaliyetlerinden çalışanlar, çalışan nüfusun Türkiye genelinde %25,19’unu oluştururken Kayseri’de %51,55’ine ulaşmıştır. Bu veriler tarım dışı üretim faaliyetlerinin, Kayseri’de Türkiye ortalamasının çok üstünde bir gelişme gösterdiğini kanıtlamaktadır.”

Günümüzde ise Kayseri’de 2001 yılı içerisinde İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürlüğüne kamu sektörüne 1.691, özel sektöre 483 olmak üzere 2174 işçi yerleştirilmiştir. İşe yerleştirme oranında bir önceki yıla göre azalma görülmüştür. Kuruma kayıtlı halen 16.232 vasıflı 1.075 vasıfsız işçi bulunmaktadır. İşsizlerin çalışma çağındaki nüfusa oranı %7 dolayındadır. Kayseri Sanayi ve Ticaret Müdürlüğünden alınan bilgilere göre bu yıl içerisinde işe girmek amacıyla 4989 erkek, 896 kadın olmak üzere 5885 kişi müracaat etmiş olup, bunun 4652’si vasıflı, 1233’ü vasıfsızdır. Bu açıklamalara göre Kayseri’de işsizliği doğuran faktörler arasında şunlar sayılabilir:

- 1- Nüfus artışı,
- 2- Tasarrufların yatırımlara yeterince aktarılmaması,
- 3- Teknolojik gelişmenin hızlı seyretmesi,
- 4- Yatırımların yeterince artırılmaması ve planlanan süre içerisinde tamamlanmaması,
- 5- Nitelikli işgücü yetiştirilmesinde karşılaşılan yaygın ve mesleki eğitim sorunları,
- 6- Kırsal kesimlerden ve komşu illerden göçün önlenmemesi,

7- Yüksek enflasyonun ekonomiyi olumsuz yönde etkileyerek yatırımların gerilemesi,

8- Kurulan işletmelerin teknolojik ağırlıklı olması ve emek yoğun işletmecilikten kaçınması.

Kayseri'deki işsizliği önleyebilmek için sayılan bu faktörler göz önünde bulundurularak kısa ve orta vadesi tedbirlerin alınması gerekmektedir.

3.2.1.2. Tarım

Kayseri'de tarıma elverişlilik gösteren arazi %55 oranındadır. Mevcut nüfusun %40'ı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Genellikle kuru tarım yapılmaktadır. Bunun nedeni iklimin elverişsizliği ve sulamanın yetersiz olmasıdır. Sonuçta, tarıma elverişli arazilerin her yıl %59,6'sı ekilebilmekte, %39,6'sı nadasa terk edilmektedir. Kayseri, Sanayi ve ticaret Müdürlüğünün durum raporuna göre, sulu arazinin az olduğu Kayseri'de son yıllarda tarım araçlarının modernleşmesi ve gübre kullanımının yaygınlaşması ile verimde önemli artış sağlanmıştır.

Bu gelişmeler neticesinde “yıllık ekim ve dikim alanlarının %1,66'sı endüstriyel bitkilere, %0,9'u yağlı tohumlara, %1,2'si yumru bitkilere, %0,5'i sebzeçiliğe, %7,4'ü meyveciliğe %1'i yem bitkilerine ayrılmış bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda üretilen tarla ürünlerinin üretim ve verim durumu verilmiştir.

Bitki Türü	Ekim Alanı (Ha)	Üretim (Ton)
Tahıllar	352,353	600,975
Baklagiller	12,866	13,309
Endüstriyel Bitkiler	14,394	450,281
Yağlı Tohumlar (Yem Bitkileri)	8,659	103,202
Yumru Bitkiler	4,287	140,873
Sebzelikler	1,436	30,657
Meyvelikler	5,899	76,007
Bağlar	4,643	
Nadas	265,847	18,694
Toplam	670,584	1,433,998

(Kaynak: www.kayserito.gov.tr)

Tablodan anlaşılacağı üzere, en çok verim alınan bitki türü tahıllar ve endüstriyel bitkilerdir. Buna göre ilde elde edilen verim neticesinde bitkisel üretim yapan tarımsal işletmeler genellikle küçük ve orta büyüklükteki aile işletmeleri şeklindedir. Bölgede toplam bitkisel üretim yapan 61.042 işletme vardır.

Diğer taraftan, sebze ve meyve üretimi açısından ekonomik olmaktan çok uzak olup teknik idareden yoksun olmasından dolayı düşük seviyededir. İlde üretilen sebze ürünleri genellikle üreticilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olup, bir kısım ürünler yerel pazarlarda satılmaktadır.

Ayrıca, Kayseri Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü tarafından verilen bilgilere göre, ilde meyvecilik amacıyla düzenlenmiş bahçe (toplu meyvelikler) bulunmakla birlikte, gerek kapladığı alan gerekse ağaç sayısı açısından oldukça düşük seviyededir. İl meyve üretiminde, elma ve üzüm dışındaki ürünlerde ürünleri hem ildeki sanayi tesisinde (meyve suyu üretim tesisinde) girdi olarak kullanılmakta hem de il dışına direkt olarak pazarlanmaktadır. Özet olarak, Kayseri tarımında modernizasyonun gerçekleştirildiği, fakat tarımsal verimin genel olarak düşük olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.1.3. Hayvancılık

Hayvancılık, Kayseri ili ekonomisinde eskiden beri önde gelen ekonomik faaliyetlerden biri olmuştur. Tarımsal üretimden elde edilen gelirin yetersizliği yöre çiftçisini kırsal kesimin ekonomik faaliyetlerinden biri olan hayvancılığa itmiştir. “İl ekonomisinde faaliyet gösteren et kombinaları, süt işleyen fabrika ile pastırma ve sucuk imalathanelerinin çokluğu hayvancılığın-besiciliğin önemini artırmaktadır.”¹⁶⁸

Hayvancılık, genelde mera hayvancılığı biçiminde yapılmaktadır. “Besi hayvancılığı, 1970’lerde gelişmeye başlamıştır. Bunda, 1955’te açılan şeker fabrikası ile 1960’larda açılan yem fabrikalarının” etkisi olmuştur.¹⁶⁹

Kayseri’de daha çok küçükbaş hayvan, özellikle koyun yetiştirilmektedir. 2002 yılının verilerine göre küçükbaş hayvan sayısı toplam 438.364’dür. küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde koyundan sonra kıl keçisi gelir. Kıl keçisi dağlık ve engebeli yörelerde yetiştirilir. İlde bunlardan başka büyükbaş hayvancılığında önemi vardır. Çünkü ilde pastırma, sucuk sektörünün gelişmiş olması nedeniyle sığır besiciliği artmış ve ana amacı et arzını artırmaktır. İkinci amacı da süt üretimini artırmaktır.

---

¹⁶⁸ Kayseri Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2001, s.39.

¹⁶⁹ Genç, Ömür, Kayseri Uygun Yatır Alanlarının Araştırılması, Araştırma, Planlama ve Organizasyon Müdürlüğü, Ankara, 1996, s.20.

3.2.1.4. Ormanlık

Kayseri'nin yüzölçümü içerisinde ormanlık alanlar çok az bir yer kaplamaktadır. Dolayısıyla orman yönünden zengin olmayan bir ilimizdir. İl Planlama Müdürlüğü'nün yayınladığı verilere göre, toplam 1.071.575 hektar orman alanı mevcuttur. Orman alanlarının büyük bir bölümü bozuk orman alanıdır.

Ağaç türleri olarak en çok Lübnan Sediri, Karaçam, Toros Göknarı, Sarıçam ve Ardiç'tir. İlde ormanlık alanların oldukça az yer kaplaması, ilin orman ürünleri üretimini de sınırlamaktadır.¹⁷⁰ Bu yüzden Kayseri Yeşil Kuşak Projesi çerçevesinde 8836 hektar alanın ağaçlandırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu proje kapsamında Erciyes Dağı etekleri, Yılanlı Dağı, Ali Dağı ve civarı, Organize Sanayi Bölgesi, Boğaz Köprü Mevkii ve Hisarcık civarının ağaçlandırılmasına çalışılmaktadır.

3.2.1.5. Madencilik

Kayseri ili yer altı kaynakları açısından oldukça zengin bir ilimizdir. İl jeolojik yapı itibarıyla, çeşitli türden maden rezervlerine sahiptir. Bulunan maden rezervlerinin belli başlıları; alüminyum, kurşun-çinko, demir, diatomit, kaolen, pompa, linyit, çimento hammadde ve tuğla-kiremit hammaddesidir.

Kayseri ilinde işletilen madenlerin en önemlilerinden biri çinkodur. Yahyalı ve Bünyan ilçelerine yayılan 800.000 ton toplam, 197.000 ton, jeolojik rezervli çinko, çinko-kurşun izabe Fabrikası'nca (ÇNKUR) işlenmektedir. Kayseri ilinde işletilen bir başka maden ise demirdir. Demir cevheri, Yahyalı, Yeşilhisar, Develi, Felahiye, Pınarbaşı, Bünyan ve Sarız çevresindedir.¹⁷¹

3.2.1.6. Ticaret

Kayseri Selçuklular döneminden itibaren önemli yolların kesişme noktasında olduğu için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Kayseri'nin kara ve demiryollarının kesişme noktasında olması, Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan endüstrileşmenin 1950'den sonra hız kazanması, buna bağlı olarak da nüfusun artması, önceden

---

¹⁷⁰ A.g.e., s.25.

¹⁷¹ Aynı eser, s.25-26.

varolan ticareti daha da önemli hale getirmiştir. Bu niteliğini günümüzde de sürdürmektedir.

Günümüzde, ilde hemen hemen bütün sektörlerde faaliyet gösteren firmalar gerek bölge talebini gerekse ülke talebini dikkate alarak üretimde bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, il ticaretinde tekstil ürünleri başta gelir. Dokuma ve giyim sanayinde faaliyet gösteren firmaların büyük bir kısmı Türkiye'nin önemli firmaları arasındadır. Bu fabrikalardan üretilen ürünlerin pamuk ipliği, halı ipliği ve halı bölümü bölge dışına ve yurt dışına ihracı yapılmaktadır.

Kayseri ticaretinde ikinci olarak sırada mobilya sanayi ürünleri gelir. İstikbal, Yataş gibi firmalar ürettikleri ürünleri hem Türkiye geneline hem de yurtdışına pazarlamaktadır.

Yapılan araştırmalara göre, Kayseri'deki ticari faaliyetleri 3 gruba ayırmak mümkündür.

- 1- Kayseri il merkezi ile il içerisindeki diğer yerleşim birimleri arasındaki ticaret,
- 2- Kayseri il merkezi ile çevre iller ile diğer iller arasındaki ticaret,
- 3- Son olarak, dış ticaret yapılmaktadır.

İl içindeki en küçük idari birim olan köylerden büyük ilçe merkezlerine kadar tüm yerleşim birimlerinde yaşayanların en önemli alışveriş merkezi Kayseri'dir. İl merkezine bağlı yaşayanlar perakende alışverişini rahatlıkla merkezde yapılabilmektedir. Aynı zamanda kırsal kesimlerde üretilen ihtiyaç fazlası, ticari amaçlı tarım ürünleri, Kayseri'de satılmaktadır. Örneğin; Şeker pancarı, şeker fabrikasına satılmaktadır. Çeşitli meyve ve sebzeler meyve suyu fabrikalarına; tahıllar, bakliyat vs. Kayseri'deki tüccarlara, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar Et ve Balık Kurumu Kombinasına ve pastırma-sucuk imalathanelerine satılmaktadır.

İkinci olarak, Kayseri'nin ticari faaliyetlerde bulunduğu çevre iller; Nevşehir, Niğde, Kırşehir, Yozgat ve Sivas'tır. Kayseri bu illere büyük ölçüde, Kayseri'de üretilen mamul ve yan mamul sanayi ürünleri ile Kayseri dışından gelip tüccarın

pazarlamasını yaptığı malları satmaktadır. Buralardan da bir kısım sanayi hammaddesi satın almaktadır.¹⁷²

Kayseri diğer illerden de, pamuk, demir-çelik, petrol ürünleri, cam, orman ürünleri vs. gibi endüstri hammaddesi, makine ve motorlu taşıtlar, bazı dayanıklı tüketim malları, meyve-sebze ve giyim eşyası satın almaktadır.

Kayseri'nin üçüncü olarak ticari faaliyetinin dış ticaret olduğunu belirtelim. Buna göre ihracat bazında en çok endüstri ürünleri vardır. Kayseri valiliğinden alınan bilgilere göre, ilden ağırlıklı olarak makine halısı, pamuklu ham bez, elektrik kablosu, alüminyum profil, çelik ve galvanizli borular, muhtelif gıda maddeleri, kadife, yatak ve yorgan, havlu, saksı, elektrikli fırın, ocak, oto iç ve dış lastiği, akü, büro mobilyaları, meyve konsantreleri, kuru bakliyat vs. Avrupa ülkelerine, Ortadoğu ve Afrika ülkelerine ihraç edilmektedir.

3.2.1.7. Enerji

Kayseri ilinin enerji gereksinimi, belediyenin de katılımıyla 1926'da kurulan Kayseri ve Civarı Elektrik TAŞ.'ca karşılanmaktaydı. 1950'den sonra Dizel Santralin üretime geçmesi ile şehrin artan ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Fakat o yıllarda şehirde üretim yapan fabrikalar kendi enerjilerini kendileri karşılamakta oldukları için il genelinde enerji kullanımı çok azdı. M. Somuncu'nun yapmış olduğu bir araştırmaya göre; 1960'lı yıllardan Şehrin artan ihtiyaçları karşısında, Sızır Kasabası yakınlarındaki Sızır şelalesinin suyunu kullanarak santral tesis edilmiştir.

TEK'in kurulmasıyla birlikte ülke genelindeki tüm üretim, iletim ve dağıtım tesisleri enterkennokte (ulusal enerji ağı) sisteme bağlanmış ve bu sebeple Kayseri için yeni üretim tesislerinin yapılması çabasına girilmemiştir. Fakat her yıl aryan enerji tüketiminin karşılanmasına yönelik enerji üretimini artırmak için son yıllarda Zamantı Nehri üzerinde kurulmaya başlanan çamlıca HES ve Kızılırmak nehri üzerinde yap-işlet-devret modeliyle gerçekleştirilecek olan Yamula ve Bayramhacılı Barajı ve HES projeleri Kayseri'nin gündeminde yer almaktadır.¹⁷³

---

¹⁷² Kayseri İl Yıllığı, 1998, s.112.

¹⁷³ Şeftalici, Haluk, Özaslan Metin, Kayseri İli Gelişme Raporu, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kayseri, 2002, s.121.

3.3. Kayseri’de Demografik Yapı

İlk resmi nüfus sayımı 1927’de yapılmış ve bu sayımın sonuçlarına göre nüfusu 250.490 olarak tespit edilmiştir. Şehirde birbiri ardından büyük sanayi tesislerinin açılması ve ülkede o dönemdeki en önemli ulaşım şekli olan demiryollarının Kayseri’den geçmesi, şehirde nüfus artışına neden olmuştur. Aynı zamanda işgücü ihtiyacının artması ile de köyden şehir merkezine göç de yaşanmıştır. Kayseri gelişme raporuna göre; 1950 yılında 403.861 olan nüfus, 1960 yılında 480.387 olmuş, 1970 yılında ise 598.693’e ulaşmıştır.

1970-1998 yılları arasında Kayseri şehrinde şehirleşme oranı nüfusa bağlı olarak da artmıştır. Nüfus, 1990 sayımına göre 943.484 olmuştur.¹⁷⁴

Günümüzde Kayseri, Türkiye’nin en planlı ve düzenli şehirlerinden biridir. Her ne kadar kırsal alandan şehre göçün ilk başladığı dönemlerde şehrin yakın çevresinde gecekondular olmuşsa da, bugün Kayseri’de bu sorun tümüyle çözümlenmiş durumdadır.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Kayseri’nin toplam nüfusu 1.060.694’tür. Toplam nüfusun 732.014’ü şehirlerde, 328.284’ü ise köylerde yaşamaktadır. Kayseri ili Türkiye toplam nüfusunun (67.803.927) %1.6’lık bir bölümünü oluşturmaktadır. Toplam nüfusun %69’u kentsel alanlarda yaşamaktadır. Türkiye genelinde %65.01 olan şehirleşme oranı, İç Anadolu Bölgesinde %69.22’dir. Bu açıdan Kayseri ilinin şehirleşme oranı ülke ortalamasından yüksek, Bölge ortalaması ile aynıdır.¹⁷⁵

Kayseri ilinde okul öncesi okullaşma oranı %8, ilköğretim okullaşma oranı %89, ortaöğretim okullaşma oranı %45’dir. Kayseri’de genel okur-yazarlık oranı ise %92’dir. Nüfusun eğitim durumu ise, 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına göre 6 yaş ve üzeri nüfusun yüzde 92’si okuma-yazma bilmektedir. Okuma yazma bilenlerin yüzde 52.4’ünü erkek nüfus oluşturmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen yüzde 8’lik nüfusun yüzde 80’ini kadınlar oluşturmaktadır.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ A.g.e., s.53.

¹⁷⁵ www.kayseri.gov.tr (29.07.2006)

¹⁷⁶ Kayseri Valiliği İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2001, s.25.

Tablo 3: Kayseri’de Okuma-Yazma Durumu			
<i>Okuma-Yazma Durumu</i>	<i>Toplam</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>
Okuma-Yazma bilen	829,572	443,193	386,379
Okuma-Yazma bilmeyen	103,606	21,288	82,398
Toplam	933,290	464,487	468,803

(Kaynak: Kayseri Ticaret Odası, 2002, 32)

Kayseri İli Gelişme Raporuna Göre, okur-yazar nüfusun 185,246’sı ilkokul mezunu, 3,071’i ilköğretim mezunu, 35,538’i ortaokul, 57.471’i lise ve dengi ve 32,456’sı yüksek öğretim mezunudur.

Aynı zamanda raporun ortaya koyduğu okul sayılarına ve öğrenci durumlarına baktığımızda; ilde bulunan toplam 695 ilköğretim okulunda (1. ve 2. Kademe) 6701 öğretmen görev yapmakta, toplam 179,972 öğrenci öğrenim görmektedir.

Taşınmalı eğitim kapsamında il genelinde 235 köyde 4357 öğrenci eğitim görmektedir. Taşınmalı eğitim nedeniyle 152 köy okulu kapalı durumdadır.

İlde toplam 111 ortaöğretim okulu bulunmaktadır. 2001-2002 öğretim yılında bu okullarda 42,877 öğrenci öğrenim görmekte, 2.614 öğretmen görev yapmaktadır.

Kayseri ilinde yüksek öğretim alanında da bir üniversite (Erciyes Üniversitesi) eğitim vermektedir. Erciyes Üniversitesinin temelini 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi’ne bağlı olarak Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi oluşturmaktadır. Daha sonra 1977 yılında Kayseri’de yine aynı üniversiteye bağlı olarak İşletme Fakültesi açılmıştır. Bu fakülteler 1978’de kurulan Kayseri Üniversitesini oluşturmuş, 41 Sayılı kanun hükmünde kararname ile de 1982 yılında Kayseri üniversitesi adını Erciyes Üniversitesi şeklinde değiştirmiştir.¹⁷⁷ Üniversitede toplam 21.765 öğrenci öğrenimini sürdürmektedir. Öğrenci işlerinden alınan bilgiye göre, öğrenim gören öğrencilerin 300’e yakın bir bölümü de yabancı uyruklu öğrencidir.

Eğitim alanındaki bu gelişmelerin, Kayseri’nin kentleşmesinde, sanayileşmesinde ve kültüründe de etkisi hissedilmektedir.

¹⁷⁷ Genç, Ömür, a.g.e., s.12.

3.4. Kayseri’de Sanayiinin Gelişimi

3.4.1. Cumhuriyete Kadar Olan Dönemin Sanayi Yapısı

Kayseri’de ticari faaliyetler günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce başlamıştır. 13.yy.’da, Kayseri’de küçük çapta çeşitli imalat işleri ile uğraşıldığı bilinmektedir. Bu dönemde, şehirde demirciler, bakırcılar, dericiler, tuzcular, bezciler, boyacılar, dülgerler, semerciler, sepetçiler vs. bulunmaktaydı.

16.yy. başında gelindiğinde, Kayseri debbağcılıkta (deri işletmeciliği) büyük mesafeler katetmiş ve bu konuda önemli merkezlerden biri durumuna gelmiştir. Şehirde debbağlar, topladıkları ham derileri hanelerde köseleye çevirdikten sonra, deri işleri ile uğraşan esnafa satmaktaydılar. 16.yy. kayıtlarından şehirde boyahane, mumhane, bezirhane gibi küçük imalathanelerin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁸

18.yy’a gelindiğinde şehirdeki deri işletmeciliğinin önemini koruduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde aynı zamanda barut imalatında kullanılan güherçile Kayseri’den çıkartılmaktaydı, buralardan alınıp İstanbul’a sevk ediliyordu.

19.yy’ın sonlarında Kayseri’deki debbağcılığın önemini koruduğunu görmekteyiz. Şehirde 60 debbağhane mevcuttu. Başka bir sanayi faaliyeti dokumacılıktı. Dokumacılık alanında halıcılık çok önemliydi. Hatta evlerde halı dokumacılığı bile yapılmaktaydı. Sanayide bu dönemde diğer bir alanda metal işletmeciliğidir. Kayıtlara ve kaynaklara göre Osmanlı devletinin son dönemlerinde Kayseri’de 30 tenekeci, 50 bakırcı ve 80-100 demirci dükkanı bulunmakta, ayrıca pastırma sucuk imalatı da şehir halkı için önemlidir.

3.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sanayi Yapısı

Cumhuriyetin ilanından sonra, Kayseri’de modern anlamındaki sanayiinin gelişmesi yapılan kamu yatırımlarına bağlıdır. Bunlardan ilki 1927 yılında ilk Teyyare fabrikasının (bugünkü adıyla Hava İkmal Bakım Merkezi) kurulmasıdır. Ayrıca bu yılda demiryolu Kayseri’ye ulaşmış ve istasyon hizmete girmişti. Tabii ki bu hizmetin sanayiye büyük katkısı olmuştur. 1927 sanayii sayımı sonuçlarına göre, Kayseri’de 1.096 işyeri vardır. Bunların 1.064’ü 10’dan az kişi çalıştıran küçük

---

¹⁷⁸ Somuncu, Mehmet, Kayseri sarımsaklı Ovası İle Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s.219.

sanayi işletmeleridir. 580 tane tek kişilik, 456 tane 2 ile 5 kişilik işletmeler mevcuttu. Bunlar tarıma dayalı sanayi, metal eşya-makine imalat, orman ürünleri ve dokuma sanayii alanında faaliyettedirler. 6-10 kişilik işletmeler ise tarıma dayalı, büyük işletmeler dokuma, metal eşya-makine ve tarıma dayalı sanayii faaliyetlerinde idiler.

<i>Sektörler</i>	<i>İşyeri Sayısı</i>	<i>Çalışan Sayısı</i>
Maden Çıkarma Sanayi	9	151
Tarıma Dayalı Sanayi	598	1354
Dokuma Sanayi	108	4281
Ağaç Ürünleri Sanayi	90	161
İnşaat Sanayi	23	85
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	259	698
Kağıt ve Basım Sanayi	4	9
Kimya Sanayi	5	8
Toplam	1096	6747

(Kaynak:www.die.gov.tr)

Bu sayıma göre işletmelerin %55’i tarıma dayalı sanayi dalındayken, %63’ü dokuma sanayii alanındadır. 100 kişiden fazla çalıştırılan 16 kuruluşun %15’i dokuma l’i ise metal eşya-makine imalatındadır. Dokuma alanı ise büyük işletmelerin işidir.

Bu dönemde özel sermaye henüz hız kazanmamış olup, devlet yatırımları büyük önem taşımaktaydı. Kayseri başka illerde endüstrinin gelişmesine katkısı olan Sanayii Teşvik Kanunu’ndan yeterince yararlanamamıştır. 1932 yılında Kayseri’de bu kanundan toplam 3 işyeri yararlanmıştır ve buralarda da 23 kişi çalışmaktadır. Söz konusu 3 tesis bir un fabrikası, bir kereste ve bir de bakır işletme atölyesidir.¹⁷⁹

1950’li yıllar, ticaret ve sanayi kesimlerinde bir birikimi ve deneyimi olan Kayseri’li girişimcilerin yoğun yatırımlar başlattığı dönemdir. 1950’li yıllarda aslında özellikle imalat sanayii sektöründe özel kesimin etkinliği görülmüştür. Bu dönemde 11 manifaturacının girişi ile kurulan Birlik Mensucat Fabrikası, 1951 yılında faaliyete başlamıştır. Dokuma endüstrisinde kurulan özel sektöre ait ikinci önemli fabrika; 1955’te faaliyete başlayan Orta Anadolu Mensucat Fabrikasıdır. Ayrıca bugünkü Erciyes Kasabası iplik ve bez farikası ile Güven Katı İplik Fabrikası da açılmıştır. Söz konusu fabrikaların kuruluşunda, daha önce Sümerbank Bez

¹⁷⁹ A.g.e., s.220.

Fabriyası'nda kazanılan deneyim ve buradan temin edilen hammaddenin rolü büyüktür.¹⁸⁰

1955 yılında yine bir devlet yatırımı olan Kayseri Şeker Fabrikası açılmış, yörenin tarımına da büyük katkı sağlanmıştır. Şeker Fabrikası, yılda 41 ton civarında küp şeker üretecek ve günde 1.600 ton şeker pancarı işleyecek kapasitede kurulmuştur.¹⁸¹

1970'li yıllar, imalat sanayiinin çeşitlendiği ve ölçeklerin büyümeye başladığı yıllardır. Çünkü, sanayi tesislerinin kuruluş dönemlerine bakıldığında, en fazla gelişmenin 1970 yılından sonra olduğu görülür. önceki yılların tersine, gıda ve dokuma dallarından sonra gelen metal eşya-makine imalat dalının başa geçtiği yıllardır. Bu yıllarda, büyük çaplı işletmelerin yanında küçük ve orta ölçekli işletmeler çok sayıda idi. Özel kesim birçok ürünün üretimine geçmiş durumda olup, aynı zamanda ilde çok sayıdaki mesleki ve teknik okul açılmış, sanayiinin ihtiyacı olan nitelikli işgücünün kaynağını oluşturmuştur.

Kayseri'de 1970 ve 1980'li yıllarda sanayi alanındaki gelişmeler neticesinde toplam 76 işletmenin faaliyete başladığı görülmüştür. İlde aynı dönemde bu dalların dışında faaliyette bulunan deri sanayiinde deri konfeksiyonu, ayakkabı, orman ürünlerinde mobilya, kereste, kağıt üretimi, kimya sanayiinde ise plastik, kauçuk, oksijen gazı üretimindeki fabrikalar da mevcuttur.

Özellikle bu yıllarda küçük ve orta ölçekli işletmeler birleşerek sanayi sitelerinde faaliyet göstermişlerdir. Aşağıda verilen tabloda, Kayseri'de 1980'de çalışan işçi sayısına göre işyerleri sayısı göstermiştir.

Teşvik sisteminin sanayi açısından en büyük katkısı Organize Sanayi Bölgesinin kurulması olmuştur. Bu bölgenin alt yapısının tamamlanması ve 1989 yılında bölgeye teşvik sistemi içerisinde İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre statüsü verilmesi büyük işletme sayısının artmasında etkili olmuştur.

İlde 1981 ile 1991 yılları arasında faaliyete geçen 104 sanayi kuruluşunun 54'ü metal eşya-makine ve donanım, 12'si, iplik ve dokuma, 2'si gıda, 5'i elektrik

---

¹⁸⁰ A.g.e., s.220-221.

¹⁸¹ Genç, Ömür, a.g.e., s.30.

makinaleri ve alet sanayii, 5'i orman ürünleri ve mobilya, 4'ü de kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayii dallarında üretim gerçekleştirmektedirler.¹⁸²

Daha sonraki zamanlarda yeni açılan sanayi kapasitelerini artırarak, ürettikleri ürünleri çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Örneğin; Kimya Sanayi dalında faaliyete geçen ve 1992 yılında Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde üretime başlayan bir fabrika toz deterjan, bulaşık deterjanları, çamaşır suyu, genel amaçlı temizlik maddeleri, yumuşatıcılar ve kozmetik ürünlerinin üretimine başlamış ve Türkiye'de büyük bir pazara sahip olan bu dalda Kayseri Sanayisi adına hak ettiği yerini almıştır.

Kayseri sanayi gün geçtikçe büyüyerek ilerlemektedir. Her yeni gün açılan yeni sanayi dalları ve fabrikalar Kayseri sanayiine güç katmaktadır. Ayrıca Kayseri içerisinde yeni açılan organize sanayi bölgeleri de Kayseri sanayiinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

---

¹⁸² Kayseri İl Yıllığı, 1998, s.63.

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Kayseri Organize Sanayi Bölgesi, Kayseri merkezine yaklaşık olarak 14 km uzaklıkta olup, son katılımlarla birlikte 23.500.000 m² alana sahiptir. Organize sanayi bölgesinde 435 fabrika faaliyet göstermekte olup, 45.000 dolayında işçi çalışmaktadır. 2004 yılında 139 adet fabrikanın temeli atılarak inşaata başlanmıştır. Sektörel dağılıma bakıldığında ise 135 metal eşya sanayii, 64 tekstil fabrikası, 21 plastik fabrikası, 16 gıda sanayii ve 16 kimya sanayii bulunmaktadır. Araştırmanın evrenini Kayseri organize sanayi bölgesinde bulunan 435 fabrika ve bu fabrikalarda çalışan 45000 civarındaki işgörenler oluşturmaktadır. Bu evrenin kaç işgören tarafından temsil edileceği <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm> adresindeki Sample Size Calculator tarafından hesaplanmış ve bu hesaplama göre %95 güven aralığı ve %6 hata payıyla 45000 işgöreni 265 işgörenin temsil edeceği ortaya çıkmıştır. Araştırma verilerinin daha güvenilir olması ve bazı anket formlarının hatalı çıkma ihtimaline karşı 350 işgörenle anket yapılmış ve bu 350 anket içerisinde hatalı ve eksik anketler çıkarıldıktan sonra 324 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma bulgularının değerlendirileceği bu dördüncü bölümde araştırma ile ilgili bulgular beş başlık altında ele alınacaktır. Bu başlıklar sırasıyla şu şekildedir: örnek grubun demografik özellikleri, kültürel özellikleri, ekonomik özellikleri, çalışma hayatı ile ilgili özellikler, örnek gruptakilerin kendisi, ailesi ve çevresi hakkındaki görüş ve beklentileri başlığı altında sıralanacaktır. Bu başlıklar altında araştırma bulgularını değerlendirmeye çalışacağız.

4.1. Örnek Grubun Demografik Özellikleri

Örnek grubun demografik özellikleri başlığı altında görüşülenlerin cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, öğrenim durumları, meslekleri, nerede doğdukları, hane nüfusları, eş seçim şekilleri, nikah şekilleri ... vb. gibi kendisi ve ailesinin demografik özelliklerini anlatan tabloların yorumlarını yapmaya çalışacağız.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Erkek	316	97,5
	Kadın	8	2,5
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılanların %97,5'ini erkekler, %2,5'ini kadınlar oluşturmaktadır. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde çalışanların büyük bir bölümünü erkekler oluşturmaktadır. Bu bağlamda erkeklerin genellikle sanayi sektöründe çalıştığını ve kadınların ise genellikle hizmet sektöründe çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 6: Görüşülenlerin yaşları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	22-30	100	30,9
	31-40	158	48,8
	41-50	48	14,8
	51-60	18	5,6
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin yaşları ile ilgili verilere baktığımızda büyük bir çoğunluğunun 22-40 yaşları arasında olduğunu görmekteyiz. 22-30 yaşları arasındakilerin oranı %30,9 ve 31-40 yaşları arasındakilerin oranı ise %48,8'dir. Toplamda ise bu iki yaş grubu ankete katılanların %79,7'sini oluşturmaktadır. Diğer yaş gruplarından 41-50 yaş grubunda olanlar %14,8 ve son olarak 51-60 yaş grubundakiler %5,6'lık oranı oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde çoğunlukla genç ve orta yaşlı olarak adlandırabileceğimiz kesim çalışmaktadır.

Tablo 7: Görüşülenlerin medeni durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Bekar	54	16,7
	Evli	270	83,3
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılan organize sanayi işçilerinin %83,3'ü evli, %16,7'si ise bekar. Bu durumda sanayi çalışanların büyük bir kısmı aile reisidir. Burada boşanmamış sayısının olmaması ilgi çekicidir. Bu bağlamda Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışanları arasında boşanma olgusunun önemsenmeyecek kadar küçük olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 8: Yaş ile medeni durumların karşılaştırılması				
Yaş		Medeni durum		Toplam
		Bekar	Evli	
22-30	Sayı	46	54	100
	Yüzde	46,0%	54,0%	100,0%
31-40	Sayı	8	150	158
	Yüzde	5,1%	94,9%	100,0%
41-50	Sayı		48	48
	Yüzde		100,0%	100,0%
51-60	Sayı		18	18
	Yüzde		100,0%	100,0%
Toplam	Sayı	54	270	324
	Yüzde	16,7%	83,3%	100,0%

Tablo 8'e baktığımızda görüşülenlerin yaşları ile medeni durumları arasındaki ilişki gözükmektedir. Buna göre 22-30 yaş grubunda olanların %54'ü evli, %46'sı bekindir. 31-40 yaş grubunda olanların oranı ise %94,9'u evli, %5,1'i ise bekindir. 41-50 ve 51-60 yaş grubunda bulunanlar ise evlidirler. Bu açıdan işçilerden bekar olanların büyük çoğunluğu genç yaş grubunda olanlardır. Evli olanlar ise 31 yaşından büyük olan işçilerdir.

Tablo 9: Görüşülenlerin öğrenim durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Okur-yazar	14	4,3
	İlköğretim	118	36,4
	Lise ve dengi okul	150	46,3
	Fakülte ve yüksekokul	42	13,0
Toplam		324	100,0

Organize çalışanlarının öğrenim durumlarını gösteren yukarıdaki tabloda %46,3'ü lise ve dengi mezunu olarak gözükmektedir. Diğer yüksek oran ise %36,4 ile ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Okur-yazarların oranı ise %4,3'tür ve son olarak fakülte ve yüksekokul mezunlarının oranı %13'tür. Okur-yazar olmayan sanayi çalışanı bulunmamaktadır. Bu açıdan örnek kitlemizin hepsinin okuma-yazma bildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 10: Görüşülenlerin mesleği			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Vasıflı işçi	150	46,3
	Vasıfsız işçi	84	25,9
	Usta	60	18,5
	Ustabaşı	12	3,7
	Diğer	18	5,6
Toplam		324	100,0

Görüşülen işçilerin meslekleri ile ilgili tablomuza baktığımızda ise vasıflı işçilerin oranı %46,3'tür. Vasıfsız çalışanların oranı %25,9 iken usta olarak kendilerini ifade edenlerin oranı %18,5'tir. Ustabaşı olarak çalışanları ise %3,7'lik bir oranı oluşturmaktadır. Diğer seçeneğine cevap verenlerin oranı %5,6'dır. Diğer seçeneğinin içinde mühendisler, kimyagerler vb. gibi üniversite mezunları bulunmaktadır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Kayseri doğumlu	260	80,2
	Kayseri doğumlu değil	64	19,8
Toplam		324	100,0

Anketimize katılan işçilerin doğum yerlerini gösteren yukarıda tabloda işçilerin %80,2'sinin Kayseri doğumlu olduğu görülmektedir. Bununla beraber Kayseri doğumlu olmayanların oranı %19,8'dir. Bu bağlamda Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde çalışanların genellikle Kayseri doğumlu olduklarını ve bu sanayi bölgesinin hem kendi ili için hem de çevre iller için iyi bir istihdam merkezi olduğu söylenebilir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ankara	18	28,1
	Nevşehir	12	18,8
	Sivas	12	18,8
	Erzurum	6	9,4
	Yozgat	16	25,0
Toplam		64	100,0

Bir önceki tabloda çalışanların Kayseri'de doğup doğmama oranlarını belirlemiştik. Bu tablomuzda ise Kayseri'de doğmayanların (%19,8) nerede doğdukları görülmektedir. Bu tabloda en yüksek oranı ise %28,1 ile Ankara'da doğanlar oluşturmaktadır. Bunu %25 ile Yozgat doğumlular, %18,8 ile Nevşehir ve Sivas doğumlular ve %9,4 ile Erzurum doğumlular oluşturmaktadır. Diğer illerde doğup Kayseri'de çalışanlar genellikle Kayseri'ye yakın yerleşim yerlerinden gelmişlerdir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	2	12	3,7
	3	44	13,6
	4	120	37,0
	5	102	31,5
	6	40	12,3
	7	6	1,9
Toplam		324	100,0

Anketimize katılanların hane nüfusları yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre hane nüfusları 4 olanlar %37 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. Bunu hane nüfusu 5 olanlar %31,5 ile, 3 olanlar %13,6 ile, 6 olanlar %12,3 ile, 2 olanlar %3,7 ile ve son olarak hane nüfusu 7 olanlar %1,9 olarak izlemektedirler. Bu açıdan bakıldığında işçi ailelerinin hane nüfuslarının çok kalabalık olmadıkları ve genellikle çekirdek aile oldukları göze çarpmaktadır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Aile istedi, çift hiç tanışmıyordu	28	10,1
	Aile beğendi, erkeğin rızasını aldı	126	45,7
	Evlenecek beğendi, aile tasvip edip istedi	116	42,0
	Kaçırdı	6	2,2
Toplam		276	100,0

Bu tabloda ankete katılan işçi ailelerinin eş seçim şekilleri verilmiştir. Buna göre “aile beğendi, erkeğin rızasını aldı” seçeneği %45,7 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. İkinci yüksek seçenek ise %42 ile “evlenecek beğendi, aile tasvip edip istedi” seçeneğidir. Diğer seçenekler ise %10,1 ile “aile istedi, çift hiç tanışmıyordu” ve son olarak %2,2 ile “kaçırdı” seçeneğine aittir. Buradan eş seçimlerinde aile üyelerinin etkili oldukları söylenebilir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Dini nikah	6	2,9
	Resmi nikah	24	8,7
	Hem dini hem resmi nikah	240	88,4
Toplam		270	100,0

Bu tabloda ise evli olanların nikah biçimleri görülmektedir. Burada “hem dini nikah hem resmi nikah” seçeneği %88,4 ile en yüksek seçenektir. Diğer seçenekler ise %8,7 ile “resmi nikah” ve %2,9 ile “dini nikah” seçeneğidir. Sonuç olarak çalışanlardan evli olanların hem kanunen gerekli olan nikah şeklini hem de dini nikahı yerine getirdikleri görülmektedir.

Tablo 16: Görüşülenlerin ikamet ettikleri mesken biçimleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Gecekondu	22	6,8
	Müstakil evde	44	13,6
	Apartmanın bodrum katında	24	7,4
	Apartman dairesi	234	72,2
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin ikamet ettikleri mesken biçimlerine bakıldığında ise %72,2'si bir apartman dairesinde ikamet etmektedirler. Müstakil evde ikamet edenlerin oranı %13,6 iken gecekonduya yaşayanların oranı %6,8'dir ve son olarak apartmanın bodrum katında ikamet edenlerin oranı %7,4 olarak görülmektedir.

Tablo 17: Görüşülenlerin babalarının tahsil durumu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Okur-yazar değil	18	5,6
	Okur-yazar	86	26,5
	İlköğretim	176	54,3
	Lise ve dengi okul	44	13,6
Toplam		324	100,0

Anketimize katılanların babalarının tahsil durumunu gösteren tabloya baktığımızda ise çoğunluğunun %54,3 ile ilköğretim mezunu olduğunu görmekteyiz. Okur-yazar olmayanların oranı %5,6'dır. Okur-yazar olanların oranı %26,5 ve lise ve dengi okul mezunu olan işçi babalarının oranı ise %13,6'dır. Buradan organize sanayi çalışanların babalarının tahsil durumunun çoğunlukla okur-yazar olduğunu çıkarabiliriz.

Tablo 18: Görüşülenlerin annelerinin tahsil durumu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Okur-yazar değil	30	9,3
	Okur-yazar	130	40,1
	İlköğretim	152	46,9
	Lise ve dengi okul	12	3,7
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin annelerinin tahsil durumuna baktığımızda ise okur-yazar olmayanların oranı %9,3 iken okur-yazar olanların oranının %40,1 olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber en yüksek oran %46,9 ile ilköğretim mezunlarının oranıdır. Lise ve dengi mezunu olan annelerin oranı ise %3,7'dir. Örnek kitlemizin baba ve annelerin eğitim durumlarına bakıldığında okur-yazarlık oranının babalarda az da olsa yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo:19 Görüşülenlerin öğrenim durumları ile babalarının öğrenim durumlarının karşılaştırılması						
Görüşülenin öğrenim durumu		Baba tahsil durumu				Toplam
		Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlköğretim	Lise ve dengi okul	
Okur-yazar	Sayı	6	8			14
	Yüzde	42,9%	57,1%			100,0%
İlköğretim	Sayı	12	68	38		118
	Yüzde	10,2%	57,6%	32,2%		100,0%
Lise ve Dengi okul	Sayı		10	114	26	150
	Yüzde		6,7%	76,0%	17,3%	100,0%
Fakülte ve yüksekokul	Sayı			24	18	42
	Yüzde			57,1%	42,9%	100,0%
Toplam	Sayı	18	86	176	44	324
	Yüzde	5,6%	26,5%	54,3%	13,6%	100,0%

Yukarıdaki tabloda görüşülen işçilerle babalarının tahsil durumlarının karşılaştırılması görülmektedir. Buna göre kendisi okur-yazar olanlardan %42,9'unun babası okur-yazar değildir ve %57,1'inin babası okur-yazardır. Kendisi ilköğretim mezunu olanların babaları %10,2 oranında okur-yazar değil, %57,6'sı okur-yazar ve %32,2 oranında ilköğretim mezunudur. Lise ve dengi okul mezunu olanların %6,7'sinin babası okur-yazar, %76,4'ünün babası ilköğretim mezunu ve %17,3'ünün babası ise lise ve dengi okul mezunudur. Fakülte ve yüksekokul mezunu olan işçilerin %57,1'inin babası ilköğretim mezunu iken, %42,9'unun babası lise ve dengi okul mezunudur. Bu açıdan baba tahsil durumu ile görüşülenlerin tahsil durumları arasında doğru bir orantının varlığından söz edebiliriz.

Tablo 20: Anne-baba durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Anne-baba sağ	202	62,3
	Anne-baba ölü	42	13,0
	Anne sağ-baba ölü	46	14,2
	Baba sağ-anneli ölü	34	10,5
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılanların anne-babalarının hayatta olup olmama durumlarına baktığımızda, %62,3'ünün anne-babalarının sağ olduğu görülmektedir. Anne ve babası ölü olanların durumu ise %13'tür. Annesi sağ babası ölü olan çalışanlar ise %14,2'dir. Son olarak babası sağ-anneli ölü olanların oranı %10,5'tir.

Tablo 19: Görüşülenlerin anne-baba ile ikamet edip etmedikleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet beraber ikamet ediyoruz	68	21,0
	Hayır beraber ikamet etmiyoruz	256	79,0
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin anne-babaları ile ikamet etme durumlarına baktığımızda ise hayır beraber ikamet etmiyoruz diyenlerin oranı %79'dur. Anne-babası ile ikamet edenlerin oranı ise %21'dir. Örnek kitlemizi oluşturanların büyük bir çoğunluğunun çekirdek aile diye tanımladığımız aile içerisinde yaşadıkları görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Hergün	6	2,5
	Haftada bir	52	21,8
	Haftada birkaç gün	52	21,8
	Ayda bir	98	41,2
	Dini bayramlarda	6	2,5
	Hiç	24	10,1
Toplam		238	100,0

Bir önceki tabloda anne-babası ile ikamet etme durumları verilmişti. Burada anne-babası ile ikamet etmeyenlerin oranı %79 olarak belirlenmişti. Bunlardan %2,5'i hergün anne-babasını ziyaret etmekte, %21,8'i haftada bir ve haftada birkaç gün ziyaret etmekte, %41,2'si ayda bir, %2,5'i dini bayramlarda ve %10,1'i ise hiç ziyaret etmemektedirler. Bu bağlamda anne-babalarından ayrı olarak çekirdek ailede yaşayanların ebeveynlerini sık sık ziyaret ettikleri görülmektedir.

4.2. Kültürel Özellikler

Araştırmamıza katılanların kültürel özelliklerini, gelenek, görenek ve adetlerini ise bu başlık altında ele almaya çalışacağız. Hayata bakışlarını anlamaya çalışacak ve geçmişle gelecek arasında nasıl bir bağ kurduklarını, eski adetlere olan bakış açılarını incelemeye çalışacağız. Ayrıca televizyonun günlük hayatları üzerindeki etkisi ve bu etkilerin ne tür etkiler olduğu sorularına da cevap aranacaktır. Dinin toplum üzerindeki etkisi, dini hayata ve öğrenim şekline olan bakış açıları burada ele alınacaktır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	12	4,5
	Hayır	256	95,5
Toplam		268	100,0

Anketimize katılanların evlenirken başlık parası verme oranlarına baktığımızda %95,5'inin başlık parası vermediği, %4,5'inin ise başlık parası

vermiştir. Bu bağlamda başlık parası verme gibi bir alışkanlığın örnek grubumuzdaki çalışanlar arasında görülmediği söylenebilir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ayrı ev	94	34,1
	Erkeğin baba evi	182	65,9
Toplam		276	100,0

Görüşülenlerin evlendikten sonraki ilk yerleşme biçimlerinin neresi olduğuna baktığımızda ayrı eve yerleşenlerin oranı %34,1 iken erkeğin babasının evine yerleşenler %65,9'luk bir oranı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gençlerin çoğunluğunun evlendikten sonra babalarının evine yerleştikleri görülmektedir. Her ne kadar ilk yerleşme yeri erkeğin baba evi olsa da daha sonraki yıllarda baba evinden ayrılarak kendilerine yeni bir ev kurdukları belirtilebilir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Katılıyorum	304	93,8
	Katılmıyorum	20	6,2
Toplam		324	100,0

Bir önceki tabloda %65,9 ile evlendikten sonra ilk yerleşme biçiminin baba evi olduğu belirtilmişti. Bu tabloda ise “gençler evlendiğinde ayrı eve taşınmalıdır” görüşüne katılıp katılmadıkları araştırmaya katılanlara sorulmuştur. Katılıyorum cevabı verenler %93,8 iken, katılmıyorum cevabı verenler ise %6,2'dir. Buradan hareketle gençlerin evlendiğinde ayrı eve taşınmak istedikleri sonucunu elde edebiliriz. Bunun sonucunda da zaten araştırmamıza katılanlar genel olarak çekirdek ailelerde yaşamaktadırlar.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Bugünkü yaşamın gereği	56	17,3
	Zamanın, renklerin, değerlerin değişimi	78	24,1
	Modaya uymak	110	34,0
	Rahat olması	8	2,5
	Batiya özentisi	72	22,2
Toplam		324	100,0

Farklı giyim kuşama yüklenen anlamları gösteren tabloya baktığımızda ise, “bugünkü yaşamın gereği” diyenler %17,3 iken, “zamanın, renklerin, değerlerin değişimi” olduğunu belirtenler %24,1 olarak gözükmektedir. Farklı giyim kuşama

yüklenen diğer bir anlam ise %34 ile “modaya uymak”, %2,5 ile “rahat olması” ve %22,2 ile “batıya özentisi” olarak belirtilmiştir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Lise	20	6,2
	Üniversite	304	93,8
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılanların %93,8’i kız çocukların üniversite mezunu olması gerektiğini belirtmişler, %6,2’lik bir kısım ise kız öğrencilerin lise mezunu olmalarının yeterli olacağı görüşüne katılmaktadırlar. Artık kadınların da kamu alanına girerek çalışmaya başlaması, ailelerinin onlara verdikleri eğitim desteği ile doğru orantılıdır denebilir. Gün geçtikçe kız çocuklarının eğitim seviyelerinin yükselmesi bu anlayışın doğal bir sonucu olarak görülebilir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Gelenekler	74	22,8
	Kişiliğinden ötürü	22	6,8
	Tecrübesinden ötürü	70	21,6
	Hepsi	158	48,8
Toplam		324	100,0

Görüşülenlere baba otoritesinin kaynağının ne olduğu sorusu sorulmuş ve bu soruya %22,8’lik bir kesim “gelenekler” cevabını vermiştir. Kişiliğinden ötürü diyenlerin oranı %6,8 iken “tecrübesinden ötürü” diyenlerin oranı %21,6’dır. Bütün bu seçeneklerin hepsinin baba otoritesinde etkili olduğunu belirtenlerin oranı ise %48,8’dir. Türk toplum yapısının ataerkil bir geçmişe sahip olması günümüzde de etkili olarak görülmektedir ve aile içerisinde baba hakimiyeti devam etmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Baba-anne-çocuk	240	74,1
	Baba-anne-büyük oğul	26	8,0
	Otorite eşit olmalıdır	58	17,9
Toplam		324	100,0

Yukarıdaki tabloda ankete katılanlara göre hane içindeki otorite sıralaması nasıl olmalıdır sorusuna verilen cevaplar görülmektedir. Otorite sıralaması “baba-anne-çocuk” olmalı diyenlerin oranı %74,1’lik bir bölümü oluşturmaktadır. “Baba-anne-büyük oğul” otorite sıralaması olmalı diyenlerin oranı %8 iken, “otorite eşit

olmalıdır” diyenler %17,9’luk bir oranı oluşturmuşlardır. Biraz öncede değindiğimiz gibi ataerkil bir toplum yapısına sahip olunması, otorite sıralamasını doğal olarak etkilemektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ailenin geçimini sağlamak	250	77,2
	Güvenliği sağlamak	6	1,9
	Aileyi temsil etmek	36	11,1
	Kararları almak	14	4,3
	Çocuk terbiyesi	18	5,6
Toplam		324	100,0

Görüşülenlere göre hane reisinin en önemli görevi %77,2 ile ailenin geçimini sağlamaktır. Sıralaması ile diğer öncelikli görevleri %11,1 ile aileyi temsil etmek, %5,6 ile çocuk terbiyesini vermek, %4,3 ile kararları almak ve son olarak %1,9 ile ailenin güvenliğini sağlamaktır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	102	31,5
	Hayır	222	68,5
Toplam		324	100,0

Anketimize katılanlara daha önce hiç miras paylaşıp paylaşmadıkları sorulmuş ve bu soruya evet paylaştı diyenlerin oranları %31,5 iken hayır paylaşılmadı diyenlerin oranı ise %68,5’dir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Sadece erkek kardeşler arasında paylaşıldı	12	11,8
	Erkek kardeşler daha çok pay aldı	54	52,9
	Kız-erkek kardeşler arasında eşit paylaşıldı	18	17,6
	Kanunlara göre paylaşıldı	18	17,6
Toplam		102	100,0

Bu tabloda daha önce miras paylaşanların mirası ne şekilde paylaştıkları görülmektedir. Buna göre “sadece erkek kardeşler arasında paylaşıldı” diyenlerin oranı %11,8 iken, “erkek kardeşler daha çok pay aldı” diyenler %52,9 oranındadır. “Kız-erkek kardeşler arasında eşit paylaşıldı” diyenlerin ve “kanunlara göre paylaşıldı” diyenlerin oranları %17,6’dır. Burada erkek kardeşlerin daha çok pay almasını mirasın bölünmek istenmeyişine bağlayabiliriz.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Kız ve erkek çocuklara eşit miktarda	278	89,1
	Erkek çocuklara daha fazla pay veririm	26	8,3
	Kız çocuklara daha fazla pay veririm	8	2,6
Toplam		312	100,0

Görüşülenlerin mirası çocukları arasında nasıl paylaşacakları sorusuna %89,1 oranında “kız ve erkek çocuklara eşit miktarda” cevabı verilmiş, %8,3 oranında “erkek çocuklara daha fazla pay veririm cevabını vermiş ve son olarak %2,6 ile “kız çocuklara daha fazla pay veririm” cevabı verilmiştir. Bu bağlamda kız ve erkek çocuklara aile içerisinde eşit davranılması gerektiği ve mirastan eşit şekilde yararlanmaları gerektiğini düşünmektedirler.

Aile bütünlüğünü sağlayan öğeler	Birinci Öncelikli Öğe		İkinci Öncelikli Öğe		Üçüncü Öncelikli Öğe	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Kan bağı</i>	194	59,9	28	9,4	14	5,0
<i>Din</i>	90	27,8	156	52,3		
<i>Ekonomik durum (mirasın bölünmemesi)</i>	34	10,5	76	25,5	74	26,4
<i>Aile içi kararlarda herkesin fikrinin alınması</i>	6	1,9	38	12,8	160	57,1
<i>Aile içi kararlarda tek kişinin söz sahibi olması</i>					24	8,6
<i>Diğer</i>					8	2,9
Toplam	324	100,0	298	100,0		

Araştırmaya katılanlara aile bütünlüğünü sağlamada öncelikli nedenler nedir sorusu sorulmuş ve bu soruya birinci öncelikli olarak gösterilen neden 246 kişinin oyu ile “din” gösterilmektedir. İkinci olarak ise 236 kişinin oylaması ile “kan bağı” seçilmektedir. 184 kişi “ekonomik durum” olarak cevap vermiş, 204 kişi “aile içi kararlarda herkesin fikrinin alınması” cevabını verirken, 24 kişi “aile içi kararlarda tek kişinin söz sahibi olması” cevabını vermiştir. 8 kişi de diğer seçeneğini işaretlemiştir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Büyüklerimize danışarak	12	3,7
	Ailece	184	56,8
	Eşimle birlikte	116	35,8
	Aile reisi olarak ben hallederim	12	3,7
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin aile içi problemleri nasıl çözdükleri ile ilgili soruya verilen cevaplara baktığımızda ise en büyük oranı %56,8 ile ailece seçeneği oluşturmaktadır. Bu oranı %35,8 ile eşimle birlikte cevabı verilmiştir. %3,7 ile büyüklerimize danışarak ve aile reisi olarak ben hallederim cevapları verilmiştir. Bu tabloya baktığımızda ise aile içerisinde demokratik bir yapının olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 34: Görüşülenlerin ailelerinin yaşadığı en önemli sorun			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Kuşak çatışması	72	23,5
	Gençlerin ahlaksal değerlerden uzaklaşması	26	8,5
	Ekonomik sorunlar	188	61,4
	Geleneklere bağlılığın azalması	14	4,6
	Diğer	6	2,0
Toplam		306	100,0

Görüşülenlerin ailelerinin yaşadığı en önemli sorun olarak %61,4 ile “ekonomik sorunlar” oluşturmaktadır. Diğer cevaplar ise %23,5 ile “kuşak çatışması” seçeneğidir. %8,5 oranı ile “gençlerin ahlaksal değerlerden uzaklaşması”, %4,6 ile “geleneklere bağlılığın azalması”, %2,0 oranı ile diğer seçeneği işaretlenmiştir. Bu bağlamda ailelerin ekonomik olarak durumlarının iyi olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 35: Geniş aileden çekirdek aileye geçiş sebebi			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ekonomik koşullar	74	22,8
	Gençlerin şehre göç etme isteği	84	25,9
	Gençlerin ayrı ev istemesi	166	51,2
Toplam		324	100,0

Geniş aileden çekirdek aileye geçişin temel sebebi ise %51,2 ile “gençlerin ayrı ev istemesi” olarak görülmektedir. İkinci neden ise %25,9 ile “gençlerin şehre göç etme isteği” gelmektedir ve son olarak %22,8 “ekonomik koşullar” görülmektedir.

Tablo 36: Misafir geldiğinde bayanlar ve erkeklerin beraber oturma durumu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	240	74,1
	Hayır	84	25,9
Toplam		324	100,0

Araştırmaya katılanlara misafir geldiğinde bayanlar ve erkeklerin beraber oturup oturmadıkları sorulmuş ve %74,1 ile evet beraber otururuz cevabı verilirken, %25,9 oranında hayır beraber oturmayız cevabı verilmiştir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Dini isim olmasına özen gösteririm	34	10,7
	Aile büyüklerimizin ismini seçerim	164	51,6
	Güncel isimler olmasına özen gösteririm	96	30,2
	Sevdiğim bir isim olmasına	24	7,5
Toplam		318	100,0

Görüşülenlerin çocuklarının isimlerini nasıl seçtikleri veya nasıl seçecekleri sorusuna verdikleri cevaplar ise şu şekildedir: “dini isim olmasına özen gösteririm” diyenlerin oranı %10,7 iken, “aile büyüklerimizin ismini seçerim” cevabı verenler %51,6 oranındadır. “Güncel isimler olmasına özen gösteririm” diyenler %30,2 oranında iken, “sevdiğim isim olmasına özen gösteririm” diyenler %7,5’lik bir oranı oluşturmaktadır.

Faaliyetler	<i>Birinci Öncelikli Faaliyet</i>		<i>İkinci Öncelikli Faaliyet</i>		<i>Üçüncü Öncelikli Faaliyet</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
	<i>Gezerim</i>	158	48,8	68	21,9	14
<i>Spor yaparım</i>	14	4,3	6	1,9		
<i>Ev işleriyle uğraşırım</i>	50	15,4	74	23,9	24	9,2
<i>Edebi kitaplar okurum</i>	20	6,2	6	1,9	6	2,3
<i>Radio-teyp dinlerim</i>					24	9,2
<i>Televizyon seyredirim</i>	72	22,2	112	36,1	62	23,7
<i>Kahvehaneye giderim</i>	10	3,1	36	11,6	88	33,6
<i>Sinemaya giderim</i>			8	2,6	32	12,2
<i>Diğer</i>					12	4,6
Toplam	324	100,0	310	100,0	262	100,0

Görüşülenlerin boş zaman faaliyetlerini nasıl değerlendirdiklerine bakıldığında ise 240 kişi “gezerim” cevabını vermiş, 20 kişi “spor yaparım”, 148 kişi “ev işleriyle uğraşırım”, 32 kişi “edebi kitaplar okurum”, 24 kişi “radio-teyp dinlerim”, 246 kişi “televizyon seyredirim”, 134 kişi “kahvehaneye giderim”, 40 kişi “sinemaya giderim” cevabını vermiştir. 12 kişi ise diğer cevabını vermişlerdir.

Tablo 39: Görüşülenlerin televizyonda seymeyi tercih ettikleri öncelikli programlar						
Programlar	Birinci Öncelikli program		İkinci Öncelikli Program		Üçüncü Öncelikli Program	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Haberler ve hava durumu</i>	232	71,6				
<i>Eğitsel programlar</i>			6	1,9		
<i>Müzik programları</i>	6	1,9				
<i>Spor programları</i>	28	8,6	44	13,6	8	2,5
<i>Eğlence programları</i>	30	9,3	36	11,1		
<i>Dini yayınları</i>	16	4,9	62	19,1	12	3,8
<i>Kadın programları</i>			8	2,5		
<i>Yarışma programları</i>	12	3,7	100	30,9	56	17,7
<i>Sanat-kültür-sohbet programları</i>			6	1,9		
<i>Dizi film (yerli)</i>			6	1,9	86	27,2
<i>Dizi film (yabancı)</i>			18	5,6		
<i>Magazin programları</i>					12	3,8
<i>Sinema (yerli)</i>					6	1,9
<i>Sinema (yabancı)</i>					12	3,8
<i>Belgesel</i>			12	3,7	28	8,9
<i>Komedi türü programlar</i>			8	2,5	20	6,3
<i>Açık oturumlar, tartışma programları</i>			18	5,6	76	24,1
Toplam	324	100,0	324	100,0	316	100,0

Görüşülenlerin televizyonda seymeyi tercih ettikleri öncelikli programlara bakıldığında 232 kişi “haberler ve hava durumu” cevabını vermiştir. Diğer seçeneklere ise 6 kişi “eğitsel programlar”, 6 kişi “müzik programları”, 80 kişi “spor programları”, 66 kişi “eğlence programları”, 100 kişi “dini yayınlar”, 8 kişi “kadın programları”, 168 kişi “yarışma programları”, 6 kişi “sanat-kültür-sohbet programları”, 94 kişi “dizi film (yerli)”, 18 kişi “dizi film (yabancı)”, 12 kişi “magazin haberleri”, 6 kişi “sinema (yerli)”, 12 kişi “sinema (yabancı)”, 40 kişi “belgesel”, 28 kişi “komedi türü programlar”, 94 kişi “açık oturumlar, tartışma programları” cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda en çok “haberler ve hava durumu”nun seyredildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 40: En çok seyredilen TV programlarının seyredilme nedenleri			
		Sayı	Yüzde (%)
Tercihler	Haber veriyor	68	21,0
	Bilgi sahibi oluyorum	102	31,5
	Eğlendiriyor	30	9,3
	İlgimi çekiyor	98	30,2
	Kaliteli programlar olduğu için	26	8,0
Toplam		324	100,0

Bundan önceki tabloda en çok izlenen TV programlarını belirtmiştik. Neden bu programların en çok seyredildiğine baktığımızda ise %31,5 oranı ile “bilgi sahibi oluyorum” seçeneği en fazla cevap verilen seçenektir. %21 ile bu programların haber

verici olması gösterilmektedir. Eğlendiriyor seçeneğine cevap verenler ise %9,3'lik bir oranı oluşturmaktadır. Bu programların ilgi çekici olduğunu %30,2'lik kesim belirtmiştir. Kaliteli programlar olduğunu belirtenlerin oranı ise %8,0'dir.

Programlar	Birinci Öncelikli Program		İkinci Öncelikli Program		Üçüncü Öncelikli Program	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Haber</i>	208	64,2	10	3,1	14	4,9
<i>Spor</i>	6	1,9	12	3,8	6	2,1
<i>Eğlence-magazin</i>	18	5,6			6	2,1
<i>Eğitici</i>	78	24,1	136	42,8	8	2,8
<i>Belgesel</i>			32	10,1	82	28,7
<i>Müzik</i>			6	1,9		
<i>Dini yayınlar</i>	8	2,5	62	19,5	52	18,2
<i>Film</i>			6	1,9	6	2,1
<i>Dizi film</i>			18	5,7		
<i>Sanat-kültür vb.</i>			10	3,1		
<i>Yarışma programları</i>	6	1,9			40	14,0
<i>Açık oturum-tartışma programları</i>			26	8,2	72	25,2
Toplam	324	100,0	318	100,0	286	100,0

Yukarıdaki tabloya baktığımızda TV'de öncelikli olarak 232 kişi haber programlarına yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Haberlerden sonra en fazla yer verilmesi gereken program türü ise 222 kişinin cevabına göre eğitici programlardır. Üçüncü sırada yer alan program türü ise 122 kişi ile dini yayınlardır. Dördüncü en çok istenen program ise 114 kişinin isteği ile belgesellerdir.

Etkisi	Birinci Öncelikli Etkisi		İkinci Öncelikli Etkisi		Üçüncü Öncelikli Etkisi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Zaman kaybına neden olur</i>	212	65,4	22	7,1		
<i>Aile komşuluk ilişkilerini zedeler</i>	30	9,3	28	9,0	50	16,8
<i>Din ve ahlak anlayışını zedeler</i>	52	16,0	38	12,3	6	2,0
<i>Seks, şiddet vb. suçları teşvik eder</i>	6	1,9	6	1,9	6	2,0
<i>Tüketimi teşvik eder</i>	12	3,7	74	23,9	44	14,8
<i>Okuma alışkanlığını ortadan kaldırır</i>	12	3,7	112	36,1	132	44,3
<i>Taklitçi bir nesil yetiştirir</i>			12	3,9	30	10,1
<i>Kültürel yabancılaşma meydana gelir</i>			18	5,8	6	2,0
<i>Zengin-fakir düşmanlığına sebep olur</i>					24	8,1
Toplam	324	100,0	310	100,0	298	100,0

Televizyonun öncelikli olan olumsuz etkilerine baktığımızda birinci sırayı 256 kişi ile “okuma alışkanlığını ortadan kaldırır” seçeneği almaktadır. Diğer olumsuz etkileri ise sırasıyla “zaman kaybına neden olur” seçeneği, “tüketimi teşvik eder” seçeneği, “aile-komşuluk ilişkilerini zedeler” seçeneği izlemektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Gerekli, dini yönden bilgileniyoruz	238	73,5
	Olumlu, daha çok program yapılmalı	74	22,8
	Anlamsız, bu programlara ihtiyaç yok	6	1,9
	Diğer	6	1,9
Toplam		324	100,0

Araştırmaya katılanların TV’de yer alan dini programlar karşı olan tutumlarına baktığımızda ise %73,5’lik kesimin “gerekli, dini yönden bilgileniyoruz” cevabını verdikleri, %22,8’inin “olumlu, daha çok program yapılmalı”, %1,9’unun “anlamsız, bu programlara ihtiyaç yok” ve “diğer” seçeneğini belirttikleri görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	180	55,6
	Kısmen	132	40,7
	Hayır	12	3,7
Toplam		324	100,0

Dini yaşayışın zayıflamakta olduğu görüşüne katılıyor musunuz sorusuna verilen cevaplara baktığımızda ise, %55,6’sının evet, %40,7’sinin kısmen, %3,7’sinin ise hayır cevabını verdiklerini görmekteyiz.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Din eğitimi ailede gerçekleşmelidir	28	8,6
	Din eğitimi hem okulda hem ailede gerçekleşmelidir	296	91,4
Toplam		324	100,0

Araştırmaya katılanların %91,4’ü “din eğitimi hem okulda hem ailede gerçekleşmelidir”, %8,6’sı “din eğitimi ailede gerçekleşmelidir” cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda görüşülenler daha çok din eğitiminin hem ailede hem de okulda verilmesi isteyerek okuldaki din derslerinden olan memnuniyetlerini belirtmişlerdir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	278	85,8
	Hayır	46	14,2
Toplam		324	100,0

Araştırmaya katılanların çocuklarının eş seçiminde mezhep farkı gözetir misiniz sorusuna verdikleri cevaplar ise %85,8 ile evet ve %14,2 ile hayırdır. Bu açıdan bakıldığında araştırmaya katılanların muhafazakar bir kesimi oluşturduklarını söyleyebiliriz.

4.3. Ekonomik Özellikler

Ekonomik özellikler başlığı altında araştırmaya katılanların ne tür ekonomik şartlar içerisinde olduğu ve bu durumunun yaşam şekline olan etkisini incelemeye çalışacağız. Ayrıca deneklerin aylık harcamalarında en büyük payı neye harcadıkları, ev sahibi değillerse kira bedelleri, tasarruf imkanları, eğer tasarruf yapabiliyorlarsa bunları nerelerde kullandıkları, gelecekteki istekleri de ekonomik özellikleri başlığı altında ele alınmaya çalışılacaktır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Kiracı değil	186	57,4
	120	4	1,2
	130	4	1,2
	140	10	3,1
	150	20	6,2
	160	22	6,8
	165	2	,6
	170	18	5,6
	180	22	6,8
	185	2	,6
	190	2	,6
	200	18	5,6
	210	4	1,2
	220	8	2,5
	230	2	,6
Toplam		324	100,0

Kiracı olanların kira bedellerini gösteren tabloya baktığımızda en yüksek kira bedelinin 230 YTL olduğu görülmektedir. En düşük kira bedeli ise 120 YTL'dir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu %57,4 ile kiracı değildir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet kendime ait	170	52,5
	Hayır bana ait değil	154	47,5
Toplam		324	100,0

İkamet edilen meskenin araştırmamıza katılanlara ait olup olmadığına baktığımızda ise kendine ait olanlar %52,5'lik bir oranı oluşturmaktadır. Meskenin mülkiyeti kendine ait olmayanlar ise %47,5'dir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	251-500 YTL	32	10,1
	501-750 YTL	102	32,1
	751-1000 YTL	134	42,1
	1000 YTL'den fazla	50	15,7
Toplam		318	100,0

Görüşülenlerin ailelerinin aylık ortalama gelirlerine baktığımızda ise %42,1'inin aylık gelirlerinin 751-1000 YTL olduğu anlaşılakta, %32,1'inin 501-750 YTL olduğu, %15,7'inin gelirinin 1000 YTL'den fazla olduğu, %10,1'inin aylık gelirinin ise 251-500 YTL olduğu görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Tasarruf yapamıyorum	38	11,7
	Gayri menkul alırım	122	37,7
	Altın alırım	80	24,7
	Otomobil alırım	28	8,6
	Kendime iş kurarım	24	7,4
	Evimi yeniden döşerim	12	3,7
	Dövizde yatırım	20	6,2
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin tasarruf yapabildikleri ya da tasarruf yapabilenlerin tasarruflarını kullandığı yerler ise şöyledir: %11,7'lik oran tasarruf yapamadığını belirtmişlerdir. Tasarruf yapabilenler ise tasarruflarını %37,7 ile en çok gayri menkul olarak değerlendirmektedir. %24,7'si altın alırım, %8,6'sı kendime iş kurarım, %3,7'si evimi yeniden döşerim ve son olarak %6,2'si dövizde yatırım cevabını vermişlerdir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ulaşım	6	1,9
	Yiyecek	132	40,7
	Giyecek	14	4,3
	Kira	32	9,9
	Konut yapımı	6	1,9
	Eğitim giderleri	116	35,8
	Ev eşyası	18	5,6
Toplam		324	100,0

Aylık en fazla harcamanın yapıldığı yerlere bakıldığında ise yiyecek giderleri %40,7'lik bir oranla en fazla oranı oluşturmaktadır. Giderlerin en fazla olduğu ikinci alan ise %35,8 ile eğitim giderleridir. Kira oranı %9,9 ile harcamanın yapıldığı diğer alandır. %5,6 ev eşyası giderleri diğer harcama yapıla yerdir.

İstekler	Birinci Öncelikli İstek		İkinci Öncelikli İstek		Üçüncü Öncelikli İstek	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Daha iyi bir iş</i>	50	15,4	6	2,3		
<i>Daha çok gelir</i>	44	13,6	42	16,4	50	21,6
<i>Sosyal güvence</i>	12	3,7			6	2,6
<i>Çocukların geleceğini sağlamak</i>	148	45,7	86	33,6	12	5,2
<i>Sağlık</i>	54	16,7	88	34,4	58	25,0
<i>Daha samimi komşuluk ve arkadaşlık</i>	6	1,9				
<i>İşimde Yükselmek</i>			12	4,7	38	16,4
<i>Başka bir şehirde yaşamak</i>			8	3,1		
<i>Zengin olmak</i>	10	3,1	8	3,1	48	20,7
<i>Küçük, sakin bir yerde yaşamak</i>			6	2,3	20	8,6
Toplam	324	100,0	256	100,0	232	100,0

Görüşülenlerin geleceğe yönelik öncelikli isteklerinin en başında “çocuklarına iyi bir gelecek sağlamak” seçeneği gelmektedir. Onun arkasından ise “sağlıklı bir yaşam” gelmekte, üçüncü sırada ise “daha çok gelir” seçeneği gelmektedir. Bu bağlamda araştırmamıza katılanlar için çocukların iyi bir geleceğe sahip olması önemli bir yere sahiptir.

4.4. Çalışma Hayatı İle İlgili Özellikler

Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde çalışan işçilerin çalışma hayatında ne tür zorluklarla karşı karşıya kaldıkları, iş yerindeki refah durumları, iş yerinden memnun olup olmama durumları, ne kadar süredir bu işle uğraştığı, iş yerinden beklentileri, hiyerarşik ilişkinin ne şekilde tecelli ettiği, babalarının meslekleri ile kendi meslekleri arasında bir ilişki olup olmadığı ve gelecekte çocukları için düşündükleri meslekler burada ele alınacaktır.

		Sayı	Yüzde (%)
Tercihler	1-3 Yıl	46	14,2
	4-6 Yıl	108	33,3
	7-10 Yıl	80	24,7
	11-15 Yıl	66	20,4
	16-20 Yıl	6	1,9
	20 Yıldan fazla	18	5,6
Toplam		324	100,0

Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde çalışanların yaptıkları işi kaç yıldır yaptıkları sorulmuş ve şu cevaplar alınmıştır. %33,3'ü 4-6 yıldır bu işi yapmakta, %24,7'si 7-10 yıldır, %20,4'ü 11-15 yıldır, %14,2'si 1-3 yıldır, %5,6'sı 20 yıldan fazla yıldır ve son olarak %1,9'u 16-20 yıldır şu anki işlerini yaptığını söylemişlerdir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	270	83,3
	Hayır	54	16,7
Toplam		324	100,0

İşçilerin çalıştıkları işten memnuniyet oranlarına bakıldığında %83,3'ü evet, %16,7'si hayır cevabını vermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında çalışanların iş yerlerinden memnun olmaları onların iş yerlerinden ayrılmak istememelerine sebep olmaktadır.

Güçlükler	<i>Birinci Öncelikli Güçlük</i>		<i>İkinci Öncelikli Güçlük</i>		<i>Üçüncü Öncelikli Güçlük</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Gelir yetersizliği</i>	140	45,2	30	31,9	6	100,0
<i>Çalışma şartlarının kötülüğü</i>	74	23,9	36	38,3		
<i>Mesleki hiyerarşinin katılığı</i>	46	14,8	14	14,9		
<i>Bilgi ve eğitim yetersizliği</i>	50	16,1	14	14,9		
Toplam	310	100,0	94	100,0	6	100,0

Görüşülenlerin mesleklerinde karşılaştıkları güçlüklerle ilgili verdiği cevaplar ise şu şekildedir; 176 kişi gelir yetersizliğini, 110 kişi çalışma şartlarının kötülüğünü, 60 kişi mesleki hiyerarşinin katılığını, 64 kişi ise bilgi ve eğitim yetersizliği cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda en fazla gelir yetersizliği ile karşılaştıkları görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	28	8,6
	Hayır	296	91,4
Toplam		324	100,0

Sanayi çalışanlarının %91,4'ü işten ayrılmayı düşünüyor musunuz sorusuna hayır ayrılmak istemiyorum cevabını verirken, %8,6'sı işten ayrılmak istediğini belirtmiştir.

Tablo 57: Gelir getirici başka bir iş yapıp yapmadığı			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	40	12,3
	Hayır	284	87,7
Toplam		324	100,0

Kayseri’de organize sanayiinde çalışanların bu işin yanında gelir getirici başka bir iş yapıp yapmadıkları sorulmuş buna %87,7’si hayır çalışmıyorum cevabını verirken, %12,3’ü evet çalışıyorum cevabını vermişlerdir.

Tablo 58: Çalışılan işletmenin mülkiyet sahibi			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Özel	310	95,7
	Kamu	14	4,3
Toplam		324	100,0

Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde araştırmamıza katılan çalışanlara işletmenin mülkiyet sahibi kimdir sorusu yöneltilmiş ve bu soruya %95,7 gibi büyük bir oranla mülkiyet sahibinin şahsa ait olduğu cevabı verilmiş, %4,3’lük bir oranla ise işletmelerin kamuya ait olduğu cevabı verilmiştir.

Tablo 59: Çalışılan işletmenin büyüklüğü			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Küçük	18	5,6
	Orta	222	68,5
	Büyük	84	25,9
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılan örneklem grubuna çalışılan işletmenin büyüklüğü sorulduğunda ise %68,5’lik bir oranla orta büyüklükte verilmiş, %25,9’luk bir oranla ise büyük işletme cevabı verilmiş, %5,6’lık küçük bir pay ile küçük işletme cevabı verilmiştir.

Tablo 60: Görüşülenlerin bu iş yerinde çalışma süreleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	0-1 yıldan az	22	6,8
	1-3 yıl	54	16,7
	4-7 yıl	150	46,3
	8-12 yıl	62	19,1
	13-18 yıl	18	5,6
	19-24 yıl	6	1,9
	25- + yıl	12	3,7
Toplam		324	100,0

Bu tabloya baktığımız zaman çalışanların iş yerlerinde çalışma süreleri görülmektedir. Buna göre, 4 ile 7 yıl arasında çalışanların oranı %46,3 iken, 8 ile 12 yıldır çalışanların oranı %19,1 olarak görülmektedir. Bununla beraber, %16,7’lik

kesim 1-3 yıldır çalışmakta, %6,8'lik kesim 0-1 yıldır çalışmakta, %5,6'lık kesim 13-18 yıldır iş yerlerinde çalışmakta bu oranı takiben, 25 ve üzeri yıldır çalışanlar %3,7 oranında ve 19-24 yıldır çalışanlar ise %1,9 oranındadır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Tarım, çiftçilik	88	27,2
	İrgatlık, işçilik	82	25,3
	Hayvancılık	12	3,7
	Esnafılık, zanaatkarlık	58	17,9
	Memurluk	74	22,8
	Diğer	10	3,1
Toplam		324	100,0

Görüşülenlere babalarının ne iş yaptıkları sorulduğunda %27,2'lik oranla en yüksek payı “tarım ve çiftçilik” yaparak geçimini topraktan sağlayanlar oluşturmaktadır. Bu oranı %25,3 ile “ırgatlık ve işçilik”, %22,8 ile “memurluk”, %17,9 ile “esnafılık ve zanaatkarlık”, %3,7 ile “hayvancılık”, %3,1 ile “diğer” seçenekleri izlemektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Çalışkan olmak	184	58,2
	Kayrılmak	24	7,6
	Şanslı olmak	24	7,6
	Ahlaklı ve dürüst olmak	84	26,6
Toplam		316	100,0

Görüşülenlere göre kişiyi hayatta başarıya ulaştırılacak yollarda ise %58,2 ile en büyük oranı “çalışkan olmak” seçeneği alırken, “Ahlaklı ve dürüst olmak” seçeneği %26,6 oranında, “şanslı olmak” ve “kayrılmak” seçenekleri ise oranında cevaplanmıştır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet yapabilir	172	53,1
	Hayır yapamaz	152	46,9
Toplam		324	100,0

Araştırmamıza katılanlara şu anda yapılan işi, işe yeni giren bir kişinin yapıp yapamayacağı sorulmuş ve %53,1 “evet yapabilir” derken, %46,9'u “hayır yapamaz” cevabını vermiştir.

Tablo 64: İşe yeni başlayan birinin işi öğrenme süresi			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	1-2 ay	22	13,1
	3-6 ay	52	31,0
	7 ay-1 yıl	32	19,0
	1-2 yıl	50	29,8
	3 yıl- +	12	7,1
Toplam		168	100,0

Bir önceki tabloda görüşülenlere işe yeni girmiş birisinin işi yapip yapamayacağı sorulmuş ve %46,9 ile hayır cevabı verenler işe yeni başlayanların işi ne kadar sürede öğrenebileceklerini şu şekilde belirtmişlerdir; % 31'i 3-6 ay arasında öğrenebileceği cevabı verirken, %29,8'i 1-2 yıl arasında öğrenebileceğini düşünürken, %19'u 7 ay ile bir yıl arasında cevabını vermiş, %13,1'i 1-2 ay arasında işin öğrenilebileceği cevabını vermiş, %7,1'lik bir oranla ise işin ancak 3 veya üzeri bir yılda öğrenilebileceğini belirtmiştir.

Tablo 65: Görüşülenin yaptığı işine kadar sürede öğrendiği			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	1-2 ay	154	50,3
	3-6 ay	58	19,0
	7 ay-1 yıl	32	10,5
	1-2 yıl	50	16,3
	3 yıl- +	12	3,9
Toplam		306	100,0

Araştırmamıza katılanlara şu an yapmış olduğu işi ne kadar süredir yaptığı sorulduğunda 1-2 aydır bu işi yapanların oranı 50,3'tür. 3-6 aydır bu işi yapanların oranı ise %19,0'dır. 7 ay ile 1 yıldır bu işi yapanların süresi 10,5 iken, 1-2 yıldır çalışanların süresi %16,3 olarak gözükmektedir. Son olarak 3 yıldan fazladır bu işi yapanların süresi 3,9 oranında gözükmektedir. Bu bağlamda sanayi çalışanlarının büyük bir bölümünün kısa süreli bu işi yaptıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 66: Günlük çalışma süreleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	8 saat	154	47,5
	9 saat	48	14,8
	10 saat	116	35,8
	12 saat ve üzeri	6	1,9
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin çalışma sürelerine bakıldığında %47,5'lik bir oranın günlük 8 saat çalıştığı görülmektedir. 9 saat çalışanların oranı %14,8'dir, 10 saat çalışanların oranı %35,8 iken 12 saat ve üzerinde çalışanların oranı %1,9'dur. Bu bağlamda çalışanların büyük bir bölümünün mesaiden yararlandığını çıkarabiliriz.

Tablo 67: Görüşülenlerin fazla mesai yapıp yapmadığı			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	272	84,0
	Hayır	52	16,0
Toplam		324	100,0

Bir önceki tabloyla ilişkilendirdiğimizde fazla mesai yapanların oranını bu tablodan çıkarabiliriz. Buna göre fazla mesai yapanlar %84'lük büyük bir oranı oluşturmaktadır. Fazla mesai yapıyor musunuz sorusuna hayır cevabı verenler ise %16'lık bir oranı oluşturmaktadır.

Tablo 68: Fazla mesai yapılmasından memnun olma durumu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	232	83,5
	Hayır	46	16,5
Toplam		278	100,0

Fazla mesai yapan sanayi çalışanlarının fazla mesaiden memnun olup olmama durumlarına bakıldığında ise karşımıza %83,5'lik yüksek bir oran çıkmaktadır. Geride kalan %16,5'lik kesim ise fazla mesai yapılmasından memnun olmadıklarını belirtmektedirler.

Tablo 69: Fazla mesai yapılmasından memnun olma ve olmama nedenleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ekonomik	224	69,1
	Yorgunluk	18	5,6
	Zaman sıkıntısı	6	1,9
	Cevapsız	76	23,5
Toplam		324	100,0

Bir önceki tabloda fazla mesai yapılmasından memnun olma durumları belirtilmiştir. Bu tabloda ise fazla mesai yapanların bu durumdan memnun olma ve olmama durumları belirtilmiştir. Buna göre fazla mesaiden memnun olanların %69,2'i ekonomik katkı sağladığı için bundan memnun olduğunu belirtmiştir. Mesai yapılmasından memnun olmayanlar ise bu durumu şu şekilde belirtmişlerdir; %5,6'lık kesim yorulduğu için ve %1,9'luk kesim zaman sıkıntıları olduğu için fazla

mesai yapılmamasını istememektedirler. Bu soruya cevap vermeyen görüşülen oranı ise %23,5'tir.

Tablo 70: İş yerindeki arkadaşlarıyla dışarıda görüşme durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	262	80,9
	Hayır	62	19,1
Toplam		324	100,0

Sanayi çalışanlarının iş yerindeki arkadaşlarıyla iş yeri haricinde normal sosyal hayatlarında da görüşme oranlarına baktığımızda ise %80,9'u evet görüşürüz cevabını verirken, %19,1'lik kesim hayır görüşmüyoruz cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda iş yeri çalışanlarının arkadaşlıklarının iş yeri ile sınırlı kalmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 71: İş yerindeki arkadaşlarıyla ailece görüşme durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Bazılarıyla	218	83,2
	Hiçbiriyle	44	16,8
Toplam		262	100,0

İş yerindeki arkadaşlarıyla dışarıda görüşenlerin bu görüşmelerinde ailelerinin de yanında olma durumlarına baktığımızda %83,2'si bazılarıyla dışarıda aileleri ile birlikte görüştüğünü, %16,8'inin ise hiçbiriyle ailece görüşmediğini görmekteyiz.

Tablo 72: Görüşülenlerin iş yeri sahipleriyle konuşup problemlerini söyleme durumları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet	256	79,0
	Hayır	68	21,0
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin işyeri sahipleri ile kolayca konuşup problemlerini söyleyebilme durumlarını belirten tabloya baktığımızda %79'unun evet söyleyebiliyorum, %21'inin ise hayır söyleyemiyorum dediğini görmekteyiz. Bu bağlamda Kayseri Organize Sanayi Bölgesindeki işletmelerde demokratik bir yapının olduğundan söz edebiliriz.

Tablo 73: Problemlerini iş yeri sahiplerine söyleyememe nedenleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Söyleyebiliyorum	256	79,0
	Çekiniyorum	30	9,3
	Çok katılar	32	9,9
	Umursamıyorlar	6	1,9
Toplam		324	100,0

Sanayi çalışanlarından iş yerindeki problemlerini iş yeri sahiplerini söyleyemeyenlerin neden söyleyemediklerine baktığımızda %9,3'ünün çekiniyorum cevabını verdikleri, %9,9'unun çok katılar cevabını verdikleri ve son olarak %1,9'luk bir kesimin umursanmadığı cevabını verdiği görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	İşle ilgili olumlu karşılıyorlar	232	92,8
	Özelse olumlu karşılıyorlar	12	4,8
	Özelse olumsuz karşılıyorlar	6	2,4
Toplam		250	100,0

İş yeri sahipleri ile konuşabilenlerin nasıl tepki aldıklarına baktığımızda ise büyük bir kısmının olumlu yanıt aldığını görmekteyiz. Bunlar içerisinde işle ilgili konularda olumlu yanıt alanların oranı %92,8 bunun yanında özel konularda olumlu karşılanılanların oranı ise %4,8'dir. Olumsuz karşılanılanlardan hepsi özel durumlarda olumsuz karşılandıklarını söylemişlerdir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	İbadet etmek mümkün	210	88,2
	Hayır mümkün değil	28	11,8
Toplam		238	100,0

İş yerinde ibadet etme imkanlarının olup olmadıklarına bakıldığında ise %88,2'sinin evet ibadet etmek mümkün cevabını verdikleri geri kalan %11,'inin ise hayır mümkün değil cevabını verdikleri görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Müdür	74	22,8
	Patron	60	18,5
	Şef	24	7,4
	Ustabaşı	158	48,8
	Cevapsız	8	2,5
Toplam		324	100,0

Sanayi çalışanlarına iş yerinde problem yaşadıklarında kime başvurdukları sorulduğunda ise farklı görüşler belirtilmiştir. Bu bağlamda %22,8 müdüre, %18,5 patrona, %7,4 şefe ve %48,8'lik bir kesim ustabaşına başvururum demiştir. Bu açıdan incelendiğinde iş yerindeki problemlerin çözümünde en yüksek oranla ustabaşına başvurulduğu görülmektedir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	İşçi Sendikası	78	39,4
	Spor Kulübü	16	8,1
	Hemşehri Dayanışma Derneği	36	18,2
	Yapı Kooperatifi	36	18,2
	Siyasi Parti	24	12,1
	Dini Amaçlı Dernek	8	4,0
Toplam		198	100,0

Görüşülenlere sivil toplum kuruluşlarına üyeliklerinin olup olmadığı sorulduğunda bir işçi sendikasına üye olanların oranı %39,4'tür. Bunu en yüksek oranla %18,2 ile hemşehri dayanışma derneği olanlar ile biryapı kooperatifine üye olanlar izlemektedir. Bunun dışında bir siyasi partiye üye olanlar %12,1'dir. Spor kulübü veya derneğine üye olanların oranı %8,1 ve son olarak dini amaçlı bir derneğe üye olanların oranı ise %4 olarak görülmektedir. Araştırmaya katılanların içinde bir sivil toplum kuruluşuna üye olan kişi sayısı ise 198 kişidir.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	20	168	51,9
	25	82	25,3
	30	74	22,8
Toplam		324	100,0

Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde çalışan işçilerin yıl içindeki izin sayılarına göz attığımızda ise çoğunluğunun %51,9'unun 20 gün izninin olduğu görülmektedir. 25 gün izni olanlar %25,3 oranında iken, 30 gün izni olanlar %22,8 oranındadır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Evet kullanabiliyorum	68	21,0
	Hayır kullanamıyorum	256	79,0
Toplam		324	100,0

Yıllık izinlerini istedikleri zaman kullanabilme oranları incelendiğinde %79'luk bir oranla istedikleri zaman kullanamadıkları görülmektedir. Evet kullanabiliyorum diyenler ise %21 oranındadır. İznini istedikleri zaman kullanabilenlerin özel durumlarda bu izinleri kullandıklarını belirtebiliriz.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ailemle birlikte olurum	6	1,9
	Dinlenirim	192	59,3
	Gezerim	24	7,4
	Tatile giderim	24	7,4
	Akraba ziyaretlerine giderim	78	24,1
Toplam		324	100,0

Çalışanların yıllık izinlerini nasıl değerlendirdiği konusunda karşımıza çıkan sonuç ise şu şekildedir; %59,3'lük gibi yüksek bir oranla çalışanlar izinlerinde daha çok dinlenmeyi tercih etmektedir. İkinci yüksek oranı ise %24,1 ile akraba ziyaretlerine giderim diyenler oluşturmaktadır. Bunu ise %7,4 ile gezerim diyenler ve tatile giderim diyenler izlemektedir. Ailemle birlikte olurum diyenlerin oranı ise %1,9'dur. Bu bağlamda işçilerin izinlerini daha çok sıkıntı ve stresten uzaklaşmak ve dinlenmek için kullandıklarını söyleyebiliriz.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde(%)</i>
Tercihler	Evet istiyorum	24	7,7
	Hayır istemiyorum	288	92,3
Toplam		312	100

Görüşülenlere çocuklarımızın da sizin yaptığınız işi yapmasını ister misiniz diye sorulduğunda oldukça yüksek bir oran olan %92,3 ile hayır istemiyorum cevabı verilmiştir. Evet isterim diyenler ise %7,7'lik bir oranı meydana getirmektedir.

Meslekler	<i>Birinci Öncelikli Meslek</i>		<i>İkinci Öncelikli Meslek</i>		<i>Üçüncü Öncelikli Meslek</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Asker</i>	12	3,8	12	3,8	18	5,8
<i>Avukat</i>	26	8,3	24	7,7	26	8,3
<i>Doktor</i>	58	18,6	72	23,1	64	20,5
<i>Hakim</i>	30	9,6	28	9,0	6	1,9
<i>Mühendis</i>	78	25,0	82	26,3	36	11,5
<i>Öğretmen</i>	102	32,7	88	28,2	72	23,1
<i>Yönetici</i>	6	1,9				
<i>Hemşire</i>			6	1,9	12	3,8
<i>Bankacı</i>					6	1,9
<i>İşadamı</i>					6	1,9
<i>Mimar</i>					12	3,8
<i>Polis</i>					34	10,9
<i>Tüccar</i>					14	4,5
Toplam	312	100,0	312	100,0	312	100,0

Organize sanayi çalışanlarının çocukları için düşündükleri öncelikli meslekleri gösteren bu tabloya bakıldığında 42 kişi çocuğunun asker olmasını, 76

kişi çocuğunun avukat olmasını, 194 kişi doktor olmasını, 64 kişi hakim olmasını, 196 kişi mühendis olmasını, 262 kişi öğretmen olmasını, 6 kişi yönetici, bankacı işadamı olmasını, 18 kişi hemşire olmasını, 12 kişi mimar olmasını, 34 kişi polis olmasını, 14 kişi ise tüccar olmasını istemektedir. Bu verilen mesleklerden ilk önce gelen meslek ise öğretmenlikdir. Öğretmenlikten sonra gelen diğer öncelikli meslek mühendislikdir. İkinci öncelikli olan meslek ise yine 88 kişinin öncelik verdiği öğretmenlikdir. Üçüncü sıradaki öncelikli meslek ise 64 kişinin cevabı ile doktorluk mesleğidir. Bu açıdan görüşülenler çocuklarının ileride kısa sürede iş sahibi olabileceğine inandıkları meslekleri çocukları için uygun görmektedirler.

4.5. Örnek Gruptakilerin Kendisi, Ailesi ve Çevresi Hakkındaki Görüş ve Beklentileri

Burada görüşülen bireylerin aile içi ilişkileri, aile yapıları, kültürel faaliyetlere katılma özellikleri, kendisinin ve çevresinin zorluklara karşı vereceği tepkiler, komşuluk ilişkileri ve kendilerini toplum içerisinde ait gördükleri yerler ayrıntılı olarak incelenecek ve araştırmamız sayesinde yorumlanacaktır.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Ailemde herkes birbirine bağlıdır	224	69,1
	Ailemde kişiler birbiriyle ilgilidir, ama bu aşırı değildir	100	30,9
Toplam		324	100,0

Görüşülenlere aile içi ilişkilerinin nasıl oldukları konusunda ankete katılanlar %69,1 ile “ailemde herkes birbirine bağlıdır” derken, %30,9’luk bir kısım “ailemde herkes birbiriyle ilgilidir, ama bu aşırı değildir” cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda aile içi ilişkilerinin kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Örf ve adetlere bağlı	170	52,5
	Eskiye göre yaşam şeklini değiştirmekte	148	45,7
	Eskiye göre hem yaşam şekli hem de değer yargıları değişmekte	6	1,9
Toplam		324	100,0

Bir önceki tabloda görüşülenlerin aile içi ilişkilerinin yüksek bir oranla iyi olduğunu görmüştük. Bu tabloda ise görüşülenlerin aile yapıları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda %52,5’lik bir kesim ailesini “örf ve adetlere

bağlı”, %45,7’si “eskiye göre yaşam şeklini değiştirmekte”, %1,9’u ise “eskiye göre hem yaşam şekli hem de değer yargıları değişmekte” diye değerlendirmişlerdir.

Tablo 85: Görüşülenlerin günlük gazete okuma durumu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Günde bir gazete okurum	158	52,0
	Günde birden fazla okurum	18	5,9
	Düzenli olarak gazete okurum	62	20,4
	Hiç gazete okumam	66	21,7
Toplam		304	100,0

Görüşülen sanayi çalışanlarının günlük gazete okuma durumlarına baktığımızda ise %52’si “günde bir gazete okurum”, %5,9’u “günde birden fazla okurum”, %20,4’ü “düzenli olarak gazete okurum” ve %21,7’si “hiç gazete okumam” cevabını vermişlerdir.

Tablo 86: Gazete okuyanların ne tür gazeteler okuduğu			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Günlük olaylara genişçe yer vereni	128	48,1
	Bol makale ve inceleme yazıları olanı	30	11,3
	Spor haberlerine geniş yer vereni	52	19,5
	Ahlaki ve dini konulara çok yer verenleri	36	13,5
	Elime geçen her gazeteyi okurum	6	2,3
	Gazete okuyamıyorum, okumuyorum	14	5,3
Toplam		266	100,0

Gazete okuyanların ne tür gazete okuduklarını gösteren yukarıdaki tabloda “günlük olaylara genişçe yer veren gazeteleri” okuyanların oranı %48,1’dir. “Bol makale ve inceleme yazıları olan gazeteleri” okuyanlar %11,3 oranında, “spor haberlerine geniş yer veren gazeteleri” okuyanları %19,5 oranında, “ahlaki ve dini konulara çok yer veren gazeteleri” okuyanları %13,5 oranında “elime geçen her çeşit gazeteyi okurum” diyenler %2,3 oranında ve “gazete okuyamıyorum, okumuyorum” diyenlerin oranın ise %5,3’tür.

Tablo 87: Görüşülenlerin zorluklara karşı verecekleri tepkiler			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Canım sıkılır ve isyan ederim	68	21,0
	Unutmak için içki içerim	20	6,2
	Sabrederim ve dua ederim	228	70,4
	Diğer	8	2,5
Toplam		324	100,0

Görüşülenlerin zorlukla karşılaştıklarında verecekleri tepkileri gösteren bu tabloda %21 oranında “canım sıkılır isyan ederim”, %6,2 oranında “unutmak için

ıçki ıçerim”, %70,4 gibi yüksek bir oranda “sabrederim dua ederim” ve son olarak %2,5 oranında ise diğer seçeneğine cevap verilmiş olduğunu gormekteyiz.

Tablo 88: Komşularla yardımlaşma Şekilleri			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Maddi konularda	16	4,9
	Manevi konularda	130	40,1
	Her konuda	86	26,5
	İşimiz düştüğü zaman	86	26,5
	Yardımlaşmayız	6	1,9
Toplam		324	100,0

Komşularla yardımlaşma Şekilleri ile ilgili soruya ise araştırmaya katılanlar %4,9 oranında maddi konularda, %40,1 oranında manevi konularda, %26,5 oranında her konuda ve işimiz düştüğü zaman seçenekleri ve son olarak %1,9 oranında yardımlaşmayız cevapları alınmıştır. Bu bağlamda komşuluk ilişkilerinin çok sıkı bir ilişki türü olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Tablo 89: Görüşülenlerin komşularını ziyaret etme sıklıkları			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Haftada birkaç gün	32	9,9
	Haftada bir gün	114	35,2
	Ayda bir	122	37,7
	Dini bayramlarda	18	5,6
	Daha seyrek	26	8,0
	Hiç	12	3,7
Toplam		324	100,0

Araştırmaya katılanların komşularını ziyaret etme sıklıklarının oranları ise Şöyledir; %9,9’u haftada birkaç gün, %35,2’si haftada bir gün, %37,7’si ayda bir gün, %5,6’sı dini bayramlarda, %8’i daha seyrek, %3,7’si ise hiç ziyaret etmediklerini Őöylemiřlerdir.

Tablo 90: Zenginlik itibariyle üç tabakaya bölünen toplumda görüşülenlerin kendilerini ait hissettiği toplumsal tabaka			
		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Tercihler	Alt	84	25,9
	Orta	222	68,5
	Üst	18	5,6
Toplam		324	100,0

Ankete katılanların toplumu üç tabakaya bölünmüş olarak kabul edilip kendilerini hangi tabakada gördükleri ile ilgili soruya ise %68,5’lik bir kesim orta,

%25,9'luk bir kesim alt ve %5,6'lık bir kesim üst tabaka cevabını vermişlerdir. Bu bağlamda sanayi çalışanlarının ekonomik bakımdan kendilerini çoğunlukla orta tabakada gördüklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Sosyal değişme, bütün toplumların kaçınılmaz olarak etkilendiği bir süreçtir. Eski Yunan filozoflarından günümüze değin bilinen ve tekrarlanan bir şey varsa, o da değişim olgusunun tüm varlıkları kuşattığıdır. Bu değişme toplumlar için hem olumlu, hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Genellikle üç tür değişmeden söz edilebilir; siyasal, ekonomik ve kültürel değişim. 20. yüzyılda özellikle ekonomik değişim daha ön plana çıkmış ve sosyal değişmenin karakterini belirler hale gelmiştir.

Toplumsal değişmenin nitelikleri gerileme, ilerleme, gelişme ve evrim gibi kavramsallaştırmalarla ifade edilse de, temelde ortak olan toplumların farklılaştığı ve dönüştüğüdür. İşte bu noktada sosyoloji bu değişimin yönünü ve niteliğini çözebildiği oranda başarılı olabilmektedir. Çünkü değişimin ne yönde olduğunun farkına varmak, aynı zamanda toplumun nasıl biçimleneceğini ve ne türden sorunlarla karşılaşacağını anlamaktadır. Bu da günümüz bilim adamlarının en büyük amaçlarından biridir.

Tarih boyunca üç tür sanayi devriminden bahsedilir. Birincisi, İngiltere’de baş gösteren ve oradan tüm Avrupa’yı saran ilk sanayi devrimidir ki, buna buharlı makinelerin iş gücünde kullanılması diyebiliriz. Böylece üretimde büyük atılımlar ve hammaddelerin ulaşım kolaylıkları sağlanmıştır. İkinci sanayi devrimi elektrikli makinelere geçiş devridir. Buhardan elektriğe geçildiği bu dönemde her tür makine kullanımı yaygınlaşmış buna paralel olarak üretim kat ve kat artmıştır. Bu iki sanayi devrimi boyunca kitleler yığınlar halinde işçi haline gelmiş, kırsal yapı da Avrupa’da yavaş yavaş kentleşmeye başlamıştır. Üçüncü sanayi devrimi ise nitelik olarak diğer ikisinden oldukça farklı ama etkisi en az onlar kadar olan telekomünikasyon sanayiindeki devrimdir. Bu devrim sayesinde tüm dünya birbirine yakınlaşmış ve yerellikler yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. 20. yüzyıl tüm insanlık tarihinin bugüne değin yaşadığı değişimlerin en köklülerine tanıklık etmiştir. Bu köklü değişimlerin temelini şüphesiz sanayileşme olgusu oluşturmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte geleneksel yapılarda çözümler yaşanmış ve modern kent toplumları gelişmeye başlamıştır.

Dünyada sanayileşme hareketleri, özellikle Avrupa'da, hızlı bir şekilde gelişme gösterirken, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmeleri yeterince takip edememiş ve Avrupa'da yaşanan sanayi devrimi kendini Türk toplumunda hızlı bir şekilde gösterememiştir. Her ne kadar tam anlamıyla bir sanayi devriminin gerçekleştiğini söyleyemesek de, sanayileşme olgusunun geç de olsa Türk toplumunda kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Tanzimatla birlikte yenileşme hareketleri her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da kendini göstermiş, fakat bu yenileşme süreci üretimle olmasa da, kapitülasyonlardan kaynaklanan ticari kolaylık sayesinde tüketimde kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu giderek dışarıya hammadde satan ve mamul satın alan bir ülke durumuna düşmüştür. Tüketici konumuna düşen Osmanlı İmparatorluğu sanayileşmesini gerçekleştirememiş, gerekli dönüşümleri konjoktürel nedenlerle sağlayamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyetinde ise, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren sanayileşme faaliyetlerine önem verilmiş, ekonomik bir bağımsızlık sağlanmadığı sürece tam olarak istiklalini sağlanamayacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda yeni bir sermayedar sınıfı yaratılmaya çalışılmış, çeşitli fabrikalar kurulmuş, ticaretin kolaylaşması için ulaşımına önem verilmiş, Beş yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Ayrıca bu dönemde İzmir İktisat kongresinde alınan kararlar, özellikle yerli mallarının üretilmesi ve bu malların tüketiminin teşvik edilmesi yerli sanayileşme atılımlarını hızlandırmaya yönelik faaliyetlerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan Sanayi Teşvik Kanunu'da sanayileşme yolunda alınan önemli kararlardan biridir. Bu kanunun amacı; her şeyden önce milli sanayimizin teşvikini, yeni sanayi kuruluşlarının açılması, yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması ile henüz parasını işletmeye alışmamış olan Türk halkını birleştirerek toplu girişimlerde bulunmasını sağlamaktır.

Asıl araştırma konumuz olan sanayileşmenin sosyo-kültürel değişmeye etkisini Kayseri örneği üzerinden ele almaya çalıştık. Cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflenen sanayileşme hareketinin görüldüğü yerlerden birisi de Kayseri'dir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde Kayseri, sanayisi ile dikkat çeken bir il olmuştur. Kayseri'deki sanayileşme daha çok metal eşya, dokuma

ve gıda alanlarında yoğunlaşmıştır. 1950'den sonra devlet yatırımları ile sanayileşme sürecini başlatan Kayseri sanayisinin 1980'li yıllardan bu yana ivme kazandığını söyleyebiliriz. 2002 yılında geçirdiğimiz ekonomik krizden olumsuz etkilenen il sanayisi, krizi ülke geneline göre oldukça küçük düzeyde en az zararla atlattır. Ancak, kalkınma sürecinde daha etkili olabilmesi için Kayseri sanayisinin sorunlarının tekrar tespit edileceği araştırmalar oluşturulmalıdır. Bu sorunlardan girişimcilerin, özellikle üzerinde durdukları noktalar şunlardır;

- İhracat yetersizliği,
- Sermayenin il dışına kaçırılması,
- İleri teknolojik olanaklardan yoksun olunması,
- Devlet kredi desteğinin az olması,
- Profesyonel yönetici eksikliği,
- Üniversite-sanayici işbirliğinin olamaması,
- Serbest bölgenin tam anlamıyla faaliyetini sürdürememesi.

Kayseri Organize Sanayi Bölgesinde yapmış olduğumuz araştırma, sanayileşmenin sosyo-kültürel değişme üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bunun sonucunda da geçmişle şimdi arasındaki farkı ortaya koyan verilere ulaşılmıştır.

Araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğunu lise ve dengi okul mezunları oluşturmaktadır. Görüşülenlerin babalarına göre eğitim durumlarında gözle görülür bir yükselme bulunmaktadır. Diğer taraftan görüşülenlerin babalarının eğitim durumu annelerinkinden yüksektir. Fakat günümüzde eğitim seviyesinin git gide arttığı göz önünde bulundurulursa kadın-erkek arasındaki eğitim seviyesi farkı da kapanmaktadır. Araştırmamıza katılan üniversite mezunlarının oranı ise %13 olarak dikkat çekmektedir.

Aile yapısı açısından bakıldığında araştırmaya katılanlarda genel itibariyle geleneksel bir aile yapısının olduğu görülmektedir. Hanedeki otorite sıralamasının baba-anne-çocuk olarak görülmesi de geleneksel bir yapının var olduğunun göstergelerindedir. Ancak bununla beraber miras paylaşımlarını kız ve erkek

çocuklarına eşit miktarda paylaşdırmak isteyenlerin sayısının çokluğu geleneksel yapının değiştiğini gösterir bir sonuçtur. Aile içi problemleri çözümler şekilleri de aile içerisinde demokratik bir yapının olduğunu göstermektedir. Çünkü görüşülenlerin %56.8'i problemleri ailece çözdüklerini söylemişlerdir.

Görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu anne-babalarından ayrı ikamet etmektedirler. Ancak ayrı ikamet etseler de onları ziyaret etme oranlarının sık olması dikkat çekicidir.

Araştırmaya katılanların ekonomik özelliklerine bakıldığında ise, %11.7'sinin tasarruf yapamadığı, tasarruf yapabilenlerin ise bu tasarruflarını daha çok gayri menkul olarak ya da altın olarak değerlendirdiklerini görmekteyiz. Geleceğe yönelik en büyük istekleri ise, bekar olanlarda daha iyi bir iş, evli olanlarda ise, çocuklarının geleceğini garanti altına almak olması göze çarpmaktadır.

Görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu yaşadıkları yerden memnundurlar. Doğdukları yer olsa da olmasa da burada yaşamaktan memnun olduklarını görmekteyiz. Bu memnuniyeti iş şartlarının iyileştirilmesi, sosyal faaliyetlerin artırılmasının daha iyi bir duruma getirileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARTÜRK, A. Ekrem, Memurların Sendikal Hakları, Aklın Yayınları, İstanbul, 1998.
- AKAT, İlker, Endüstri Toplumbilimi, Ege Basım, İzmir, 1994.
- AKYOL, Taha, “Din ve Sanayileşme Makalesi”, Gazete Pazar Eki, 5 Ekim 1997.
- ARON, Roymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınları, 3.Basım, Ankara,1994.
- ATALAY, Beşir, Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), DPT Yayınları, Yayın No: 1917, Ankara, 1983.
- AYAN, Mesut, Sanayileşmenin Kentleşmeye Etkisi (Seydişehir örneği), İzmir, 1982.
- BARKAN, Ömer Lütfi, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Türkiye İktisat Semineri, İstanbul, 1975.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, Eğitim Sosyolojisi, Filiz Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1992.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1995.
- BORATOV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), Gerçek Yayınevi, 1993.
- BORATOV, Korkut, Türkiye’de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- BOTTOMORE, Tom, Nisbet Robert, Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi, Çev: Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.
- BOTTOMORE, Tom, Toplumbilim, Çev: Ünsal Oskay, Beta Yayınları, İstanbul 1984.
- CEM, İsmail, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, 12. Basım, Can Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÇEÇEN, Anıl, Sendikalizm, Şafak Matbaası, Ankara.
- DAKE, Richard İ.; PETER, J. Smith, Sanayide Davranış Birimleri, Çev: Kemal Tosun, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990.

- DEANE, Phyllis, İlk Sanayi İnkılabı, Çev:Tevfik Güran, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- DERELİ, Toker, Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1986.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı (1923-73), Yayın No:683, DİE Matbaası, Ankara, 1973.
- EKİN, Nusret, Endüstri İlişkileri, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No:104, 5. Baskı, İstanbul, 1989.
- ELMALI, Mustafa, Sanayileşmemiz İçin Bir İktisat Projesi, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1947.
- ERGUN, Doğan, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, Gerçek Yayınevi, 1979.
- ERKAL, Mustafa E., Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 1993.
- ERÖZ, Mehmet, İktisat Sosyolojisine Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri, “*Sanayi Müesseslerinde İnsanlar Arası Münasebetler Teorisi ve Felsefi Temeller*”, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği, İstanbul.
- FREYER, Hans, İçtimai Nazariyeler Tarihi, Çev: Nermin Abadan, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- GENÇ, Ömür, Kayseri Uygun Yatır Alanlarının Araştırılması, Araştırma, Planlama ve Organizasyon Müdürlüğü, Ankara, 1996.
- GÖKÇE, Birsen, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996.
- GÜNDOĞAN, Esin, Kültür ve Sanayileşme, Nehir Yayınları, İstanbul, 1987.
- GÜNER, Agah Oktay, Türkiye’nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1978.
- GÜVEN, Sami, Sosyal Politikanın Temelleri, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.

- IŞIKLI, Alpaslan, Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.
- İNANÇ, Hüsamettin, Marx ve Pareto’nun Sosyolojik Açından Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Kayseri İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 1997.
- Kayseri İl Yıllığı, 1998.
- Kayseri Ticaret Odası, 2002.
- Kayseri Valiliği İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2001.
- KIZILÇELİK, Sezgin, Sosyoloji Teorileri I, Emre Matbaası, Konya, 1994.
- KOLUKIRIK, Suat, Endüstri İlişkilerinin Sosyolojik Boyutu, S.D.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1998.
- KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2002.
- KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- KORAY, Meryem, Değişen Koşullarda Sendikacılık, Tüses Yayınları, İstanbul, 1994.
- KORAY, Meryem, Topçuoğlu Alper, Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi, 3. Baskı, Bursa, 1995.
- MAILLET, Jean, 18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
- MANİSALI, Erol, Gelişme Ekonomisi, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982.
- MARDİN, Şerif, Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma, İletişim Yayınları, İstanbul, 1972.
- MERTER, Feridun, Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler, Aile Araştırma Kurumları Yayınları, Ankara, 1990.
- ÖKÇÜN, A.Gündüz, Osmanlı Sanayisi, IX. Baskı, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1970.

- ÖNGİDER, Seyfi, Kriz ve Sendikal Hareket, Devinim Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- ÖZKALP, Enver, Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:86, 8. Baskı, Eskişehir, 1995.
- ÖZKUL, Metin, Çalışma Sosyolojisi İşgücünün Sosyolojik Özellikleri, Isparta, 1997.
- SENCER, Oya, Türkiye’de Sanayi Politikası (1923-73), Cilt: 30, Habora Yayınları, İstanbul, 1969.
- SEZAL, İhsan, Sosyolojiye Giriş, Martı Kitap ve Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2003.
- SOMUNCU, Mehmet, Kayseri sarımsaklı Ovası İle Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.
- SWINGWOOD, Alan, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev: Osman Akınhay, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- ŞEFTALİCİ, Haluk, Özaslan Metin, Kayseri İli Gelişme Raporu, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kayseri, 2002.
- ŞENYAPILI, Önder, Toplum ve İletişim, Turhan Kitapevi, Ankara, 1981.
- ŞEVKİ, M.Ali, Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, Elif Yayınları, İstanbul, 1968.
- TAŞÇIOĞLU, Muharrem, Sendika Hürriyeti ve İşçi-İşveren İlişkileri, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1997.
- TEZCAN, Mahmut, Toplumsal Değişme, Feryal Mat., 3. Baskı, Ankara, 1995.
- TEZCAN, Mahmut, Toplumsal ve Kültürel Değişme, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:164, 2. Basım, Ankara, 1991.
- TEZCAN, Mahmut, Eğitim Sosyolojisi, Zirve Yayınları, İstanbul, 1994.
- TOLAN, Barlas, Sosyoloji, Adım Yayıncılık, Ankara, 1993.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, Sanayi Sosyolojisi Türkiye’nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997.

TÜRKKAHARAMAN, Mimar, “*Sosyal Değişme, Kurumlar ve Toplumsal Uzlaş*”, Bilim Yolu K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, Sayı:1.

YETKİN, Çetin, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-45, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

YOZGAT, Fazıl, Sosyal Değişme Faktörleri, Fırat Ofset, Ankara, 1997.

www.kayserito.gov.tr

www.die.gov.tr

EK Anket Formu

“Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi (Kayseri Örneği)”

ANKET FORMU

“Bu çalışma Kayseri’de sanayi sektöründe çalışan işçilerin problemlerini keşfetme ve yaşadıkları sosyal değişmeyi tespit etmek amacıyla yüksek lisans tezi kapsamında yapılmaktadır.

Verilen tüm cevaplar mutlak suretle gizli kalacaktır. Anket formlarına isim ve adres türü bilgiler yazılmayacaktır.

Çalışmamıza katılmak suretiyle yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Suat KURT

- 1) Cinsiyetiniz:
  1. Erkek
  2. Kadın
- 2) Kaç yaşındasınız?
  1. 22-30
  2. 31-40
  3. 41-50
  4. 51-60
  5. 61- +
- 3) Medeni durumunuz nedir?
  1. Bekar
  2. Evli
  3. Eşim öldü
  4. Boşanmış
  5. Ayrı yaşıyor
- 4) Öğrenim durumunuz?
  1. Okur-yazar değil
  2. Okur-yazar
  3. İlköğretim
  4. Lise ve Dengi Okul
  6. Fakülte ve Yüksekokul
- 5) Mesleğiniz nedir?
  1. Vasıflı işçi
  2. Vasıfsız işçi
  3. Usta
  4. Ustabaşı
  5. Diğer (Belirtiniz) .....
- 6) Kaç yıldır bu işi yapıyorsunuz? (Belirtiniz) .....
- 7) İşinizden memnun musunuz?
  1. Evet
  2. Hayır
- 8) Mesleğinizde karşılaştığınız en önemli güçlükler nelerdir? (En fazla üç şık işaretlenebilir)
  1. Gelir yetersizliği
  2. Çalışma şartlarının kötülüğü
  3. Mesleki hiyerarşinin katılığı
  4. Bilgi ve eğitim yetersizliği
  5. Diğer (Belirtiniz) .....
- 9) İşinizden ayrılmayı düşünüyor musunuz?
  1. Evet
  2. Hayır
- 10) Şimdiki işinizin yanında gelir getirici bir başka iş yapıyor musunuz?
  1. Evet
  2. Hayır
- 11) Kayseri’de mi doğup büyüdünüz?
  1. Evet
  2. Hayır
- 12) Kayseri’ye başka yerden geldiyseniz nereden geldiniz?
  1. Bölge.....
  3. İlçe.....
  4. Şehir.....
  5. Kasaba .....
  6. Köy.....
- 13) İşte sigortalı olarak mı çalışıyorsunuz?
  1. Evet
  2. Hayır
  3. Diğer (Belirtiniz) .....
- 14) Çalıştığınız işletmenin mülkiyeti kime ait?
  1. Özel
  2. Kamu
  3. Karma

- 15) Çalıştığınız işletmenin büyüklüğü nedir?
1. Küçük 2. Orta 3. Büyük
- 16) Bu iş yerinde ne zamandan beri çalışıyorsunuz?
1. 0-1 yıldan az 2. 1-3 yıl 3. 4-7 yıl
4. 8-12 yıl 5. 13-18 yıl 6. 19-24 yıl 6. 25- + yıl
- 17) Hane nüfusunuz kaç kişi?.....
- 18) Eş seçiminiz nasıl oldu?
1. Aile istedi, çift hiç tanışmıyordu
2. Aile beğendi, erkeğin rızasını aldı
3. Evlenecek beğendi, aile tasvip edip istedi
4. Kaçırıldı
5. Diğer (Belirtiniz) .....
- 19) Nikah şekliniz nedir?
1. Dini nikah 2. Resmi nikah 3. Hem dini hem resmi nikah
- 20) Evlenirken başlık parası verdiniz mi?
1. Evet 2. Hayır
- 21) Evlendikten sonra ilk yerleşme biçiminiz neresiydi?
1. Ayrı ev 2. Erkeğin baba evi
3. Kadının baba evi 4. Diğer (Belirtiniz) .....
- 22) Gençler evlendiğinde ayrı eve taşınmalıdırlar fikrine katılıyor musunuz?
1. Katılıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım
- 23) Kiracı iseniz kira bedeliniz ne kadar? (Belirtiniz) .....
- 24) Kayseri’de nasıl bir meskende oturuyorsunuz?
1. Gecekondu 2. Çadırda 3. İnşaatlarda
4. Müstakil evde 5. Apartmanın bodrum katında
6. Apartman dairesi 7. Otel 8. Çiftlik evi
9. Lojman 10. Diğer (Belirtiniz) .....
- 25) Oturmakta olduğunuz meskenin mülkiyeti kendinize mi ait?
1. Evet 2. Hayır
- 26) Aile içi ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
1. Ailemde herkes birbirine bağlıdır
2. Ailemde kişiler birbiriyle ilgilidir, ama bu aşırı değildir
3. Ailemde herkes kendi havasındadır
- 27) Aile yapınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
1. Örf ve adetlere bağlı
2. Eskiye göre yaşam şeklini değiştirmekte
3. Eskiye göre hem yaşam şekli hem de değer yargıları değişmekte
4. Yaşama biçimi topluma göre tamamen değişmiş
- 28) Sizce farklı giyim kuşamın anlamı nedir?
1. Geleneksel giyime tepki 2. Kadın giyiminin fazla açık oluşu
3. Bugünkü yaşamın gereği 4. Zamanın, renklerin, değerlerin değişimi
5. Modaya uymak 6. Rahat olması
7. Batıya özentisi 8. Yaşlıların düşüncelerine karşı olma

- 29) Sizce kız ve erkek çocukların eğitim düzeyi ne olmalıdır?
	Kız	Erkek
1. İlkokul yeterli	( )	( )
2. Ortaokul yeterli	( )	( )
3. Lise	( )	( )
4. Üniversite	( )	( )
- 30) Babanızın tahsil durumu nedir?
1. Okur-yazar değil	2. Okur-yazar	3. İlköğretim
4. Lise ve Dengi Okul	6. Fakülte ve Yüksekokul	
- 31) Annenizin tahsil durumu nedir?
1. Okur-yazar değil	2. Okur-yazar	3. İlköğretim
4. Lise ve Dengi Okul	6. Fakülte ve Yüksekokul	
- 32) Babanızın mesleği nedir? Emekli ise emekli olmadan önceki mesleği nedir?
1. Tarım, çiftçilik	2. Irgatlık, işçilik	3. Hayvancılık
4. Esnafılık, zanaatkarlık	5. Memurluk	6. Diğer (Belirtiniz).....
- 33) Anne-babanız yaşıyorlar mı?
1. Anne-baba sağ	2. Anne-baba ölü
3. Anne sağ-baba ölü	4. Baba sağ-anne ölü
- 34) Anne ve babanızla birlikte mi oturuyorsunuz?
1. Evet	2. Hayır
- 35) Anne ve babanız yanınızda değilse, onları ne kadar sıklıkla ziyaret edersiniz?
1. Her gün	2. Haftada bir gün	3. Haftada birkaç gün
4. Ayda bir	5. Dini bayramlarda	6. Daha seyrek
7. Hiç		
- 36) Baba otoritesinin kaynağı sizce nedir?
1. Gelenekler	2. Kişiliğinden ötürü	3. Tecrübesinden ötürü
4. Dinden ötürü	5. Hepsini	
- 37) Hane içindeki otorite sahiplerinin sıralaması nasıl olmalıdır?
1. Baba-Anne-çocuk
2. Baba-Anne-Büyük Oğul
3. Baba-Büyük Oğul-Anne
4. Otorite eşit olmalıdır.
- 38) Hane reisinin en önemli görevi nedir?
1. Ailenin geçimini sağlamak	2. Güvenliği sağlamak
3. Aileyi temsil etmek	4. Kararları almak
5. İşbölümünü belirlemek	6. Çocuk terbiyesi
- 39) Ailenizde daha önce hiç miras paylaşıldı mı?
1. Evet	2. Hayır
- 40) Miras paylaşıldı ise bu nasıl oldu?
1. Sadece erkek kardeşler arasında paylaşıldı
2. Erkek kardeşler daha çok pay aldı
3. Kız kardeşler daha fazla pay aldı
4. Kız-erkek kardeşler arasında eşit paylaşıldı
5. Sadece kız kardeşler arasında paylaşıldı
6. Kanunlara göre paylaşıldı
7. Diğer (Belirtiniz) .....

- 41) Mirasınızı çocuklarınız arasında nasıl paylaşmak istersiniz?
1. Kız ve erkek çocuklara eşit miktarda
2. Erkek çocuklara daha fazla pay veririm
3. Tamamını kız çocuklara veririm
4. Kız çocuklara daha fazla pay veririm
5. Tamamını erkek çocuklara veririm
6. Diğer (Belirtiniz) .....
- 42) Aile bütünlüğünü sağlamada en önemli üç temel size göre nedir?
1. Kan bağı
2. Din
3. Ekonomik durum (mirasın bölünmemesi)
4. Aile içi kararlarda herkesin fikrinin alınması
5. Aile içi kararlarda tek kişinin söz sahibi olması
6. Diğer (Belirtiniz) .....
- 43) Aile içi problemleri nasıl çözersiniz?
1. Büyüklerimize danışarak
2. Ailece
3. Eşimle birlikte
4. Aile reisi olarak ben hallederim
5. Diğer (Belirtiniz) .....
- 44) Sizce ailenizin yaşadığı en büyük sorun nedir?
1. Kuşak çatışması
2. Gençlerin ahlaksal değerlerden uzaklaşması
3. Ekonomik sorunlar
4. Geleneklere bağlılığın azalması
5. Diğer (Belirtiniz).....
- 45) Sizce büyük aile tipinden küçük aile tipine doğru giden değişimin sebepleri nedir?
1. Ekonomik koşullar
2. Gençlerin şehre göç etme isteği
3. Gençlerin ayrı ev istemesi
4. Doğumu önleyici tedbirlerin gelişmesi
- 46) Misafir geldiğinde bayanlar ve erkekler beraber mi oturursunuz?
1. Evet
2. Hayır
- 47) Size göre birlikte yaşadığınız ailenin ortalama aylık geliri ne kadardır?
1. 250 YTL'den az
2. 251-500 YTL
3. 501-750 YTL
4. 751-1000 YTL
5. 1000 YTL'den fazla
- 48) Çocuğunuzun ismini nasıl seçersiniz?
1. Dini isim olmasına özen gösteririm
2. Aile büyüklerimizin ismini seçerim
3. Güncel isimler olmasına özen gösteririm
4. Diğer (Belirtiniz).....
- 49) Boş zamanlarda ne yaparsınız? (En fazla üç şık işaretleyiniz)
1. Gezerim
2. Spor yaparım
3. Ev işleriyle uğraşırım
4. Edebi kitaplar okurum (şiir, hikaye, roman vs.)
5. Radyo-teyp dinlerim
6. Televizyon seyredirim
7. Kahvehaneye giderim
8. Sinemaya giderim
9. Tiyatroya giderim
10. Şiir, öykü, makale gibi yazılar yazarım
11. Diğer (Belirtiniz).....

50) Televizyonda seyretmeyi en çok tercih ettiğiniz programlar hangileridir? (En fazla üç şık işaretleyiniz)

1. Haberler ve hava durumu
2. Eğitsel programlar
3. Müzik programları
4. Spor programları
5. Eğlence programları
6. Çocuk programları
7. Dini yayınlar
8. Kadın programları
9. Yarışma programları
10. Sanat-Kültür-Sohbet-Tanıtıcı
11. Dizi film (yerli)
12. Dizi film (yabancı)
13. Magazin programları
14. Reklamlar
15. Sinema (yerli)
16. Sinema (yabancı)
17. Belgesel
18. Komedi türü programlar
19. Açık oturumlar, tartışma programları
20. Diğer (Belirtiniz).....

51) Neden bu programları seyrediyorsunuz?

1. Haber veriyor
2. Bilgi sahibi oluyorum
3. Eğlendiriyor
4. İlğimi çekiyor
5. Heyecan veriyor
6. Sürükleyici oluyor
7. Kaliteli programlar olduğu için
8. Diğer (Belirtiniz).....

52) TV'de en çok ne tür programlara yer verilmeli (En fazla üç şık işaretleyiniz)

1. Haber
2. Spor
3. Eğlence-magazin
4. Eğitici
5. Belgesel
6. Müzik
7. Dini yayınlar
8. Film
9. Dizi film
10. Sanat-kültür vb.
11. Yarışma programları
12. Açık oturum-tartışma programları
13. Diğer (Belirtiniz).....

53) Size göre televizyonun olumsuz etkileri nelerdir? (En fazla üç şık işaretleyiniz)

1. Zaman kaybına neden olur
2. Aile komşuluk ilişkilerini zedeler
3. Din ve ahlak anlayışını zedeler
4. Seks, şiddet vb. suçları teşvik eder
5. Tüketimi teşvik eder
6. Okuma alışkanlığını ortadan kaldırır
7. Siyasi çatışmalara sebep olur
8. Taklitçi bir nesil yetiştirir
9. Kültürel yabancılaşıma meydana gelir
10. Zengin-fakir düşmanlığına sebep olur
11. Diğer (Belirtiniz) .....

54) Günlük gazete okuma durumunuz nedir?

1. Günde en az bir gazete okurum
2. Günde birden fazla okurum
3. Düzenli olarak gazete okurum
4. Hiç gazete okumam

55) En çok hangi çeşit gazeteyi okuyorsunuz?

1. Bol resimli ve magazin haberleri çok olanı
2. Günlük olaylara genişçe yer vereni
3. Bol makale ve inceleme yazıları olanı
4. Spor haberlerine geniş yer ayıranı
5. Ahlaki ve dini konulara çok yer verenleri
6. Fıkra ve karikatürü bol olanı
7. Elime geçen her gazeteyi okurum
8. Gazete okuyamıyorum, okumuyorum

- 56) Televizyonda yer alan dini programları (söyleşi-tartışma-sohbet) nasıl buluyorsunuz?
1. Gerekli, dini yönden bilgileniyoruz
  2. Olumlu, daha çok program yapılmalı
  3. Anlamsız, bu programlara ihtiyaç yok
  4. Diğer (Belirtiniz).....
- 57) Toplumumuzda dini yaşayışın zayıflamakta olduğu görüşüne katılıyor musunuz?
1. Evet
  2. Kısmen
  3. Hayır
- 58) Çocukların dini eğitimini nasıl gerçekleştirilmelidir?
1. Din eğitimi okulda gerçekleşmelidir
  2. Din eğitimi ailede gerçekleşmelidir
  3. Din eğitimi hem okulda hem ailede gerçekleşmelidir
- 59) Çocuklarınızın eş seçiminde mezhep farkı gözetir misiniz?
1. Evet
  2. Hayır
- 60) Herhangi bir zorlukla karşılaştığınız zaman ne yaparsınız?
1. Canım sıkılır ve isyan ederim
  2. Ölüp sıkıntıdan kurtulmak isterim
  3. Unutmak için içki içerim
  4. Sabrederim ve dua ederim
  5. Diğer (Belirtiniz).....
- 61) Komşularınızla hangi konularda yardımlaşsınız?
1. Maddi konularda
  2. Manevi konularda
  3. İş konusunda
  4. Her konuda
  5. İşimiz düştüğü zaman
  6. Yardımlaşmayız
- 62) Komşularınızı ne kadar sık ziyaret edersiniz?
2. Haftada birkaç gün
  3. Haftada bir gün
  4. Ayda bir
  5. Dini bayramlarda
  6. Daha seyrek
  7. Hiç
  8. Diğer (Belirtiniz) .....
- 63) Hayatta başarıya ulaşmak için sizce gerekli olan en önemli şey nedir?
1. Çalışkan olmak
  2. Kabiliyetli olmak
  3. Kayırılmak
  4. Şanslı olmak
  5. Ahlaklı ve dürüst olmak
  6. Varlıklı olmak
  7. Diğer (Belirtiniz).....
- 64) Şu andaki işinizi işe yeni girmiş herhangi bir kimse yapabilir mi?
1. Evet
  2. Hayır
- 65) Cevabınız “Hayır” ise ne kadar sürede öğrenebilir?
1. 1-2 ay
  2. 3-6 ay
  3. 7 ay-1 yıl
  4. 1-2 yıl
  5. yıl- +
- 66) Siz ne kadar sürede öğrendiniz?
1. 1-2 ay
  2. 3-6 ay
  3. 7 ay-1 yıl
  4. 1-2 yıl
  5. yıl- +
- 67) Günde kaç saat çalışıyorsunuz?
1. 4 saat
  2. 6 saat
  3. 8 saat
  4. 9 saat
  5. 10 saat
  6. 12 saat ve üzeri
- 68) Fazla mesai yapıyor musunuz?
1. Evet
  2. Hayır
- 69) Cevabınız “Evet” ise fazla mesai yapılmasından memnun musunuz?
1. Evet
  2. Hayır
- 70) Cevabınız “Evet” veya “Hayır” ise neden? Belirtiniz.....
- 71) İş yerinde dışarıda da arkadaşlığımı sürdürdüğünüz kimseler var mı?
1. Evet
  2. Hayır

- 72) Cevabınız “Evet” ise ailece de görüşür müsünüz?
1. Bazılarıyla 2. Hepsiyle 3. Hiçbirisiyle
- 73) İş yeri sahibi ya da yöneticileriyle kolayca konuşup, problemlerinizi söyleyebiliyor musunuz?
1. Evet 2. Hayır
- 74) Cevabınız “Hayır” ise neden söyleyemiyorsunuz? Belirtiniz.....
- 75) Cevabınız “Evet” ise probleminizi nasıl karşılıyorlar?
1. İşle ilgili ise olumlu karşılıyorlar 2. Özelse olumlu karşılıyorlar
3. İşle ilgili ise olumsuz karşılıyorlar 4. Özelse olumsuz karşılıyorlar
- 76) İş yerinde ibadet etmek mümkün müdür?
1. Evet 2. Hayır
- 77) İş yerinde probleminiz olduğunda kime başvurursunuz?
Belirtiniz.....
- 78) Aşağıdakilerden herhangi birisine üye misiniz?
1. İşçi Sendikası 2. Memur Sendikası
3. Spor Kulübü 4. Hemşehri Dayanışma Derneği
5. Sosyal Yardımlaşma Derneği 6. Yapı Kooperatifi
7. Siyasi Parti 8. Dini Amaçlı Dernek
9. Tüketim Kooperatifi 10. Diğer (Belirtiniz).....
- 79) Yıllık ne kadar izniniz var? Belirtiniz.....
- 80) İzninizi istediğiniz zaman kullanabiliyor musunuz?
1. Evet 2. Hayır
- 81) İzninizde genellikle ne yaparsınız? Belirtiniz.....
- 82) Çocuklarınızın da sizin yaptığınız işi yapmasını ister misiniz?
1. Evet 2. Hayır
- 83) Sizce çocuklarınız için en iyi üç meslek hangileri olabilir?
1. .... 2. .... 3.....
- 84) Tasarruf yapabiliyorsanız ya da tasarruf yapabiliyorsanız nasıl değerlendiriyorsunuz?
1. Tasarruf yapamıyorum 2. Gayri menkul alırım 3. Altın alırım
4. Hayvan satın alırım 5. Otomobil alırım
6. Kendime iş kurarım 7. Evimi yeniden döşerim
8. Hisse senedi alırım 9. Faize yatırırım
10. Döviz yatırırım
11. İsteyen akraba veya arkadaşlarıma borç veririm
- 85) Aylık harcamalarınızda en büyük payı neye ayırıyorsunuz?
1. Ulaşım 2. Yiyecek 3. Giyecek
4. Kira 5. Konut yapımı 6. Eğitim giderleri
7. Sağlık giderleri 8. Ev eşyası
9. Diğer (Belirtiniz) .....
- 86) Geleceğe yönelik en büyük isteğiniz nedir? (En fazla üç şık işaretleyebilirsiniz)
1. Daha iyi bir iş 2. Daha çok gelir
3. Sosyal güvence 4. Çocukların geleceğini sağlamak
5. Sağlık 6. Daha samimi komşuluk ve arkadaşlık
7. İşimde yükselmek 8. Başka bir şehirde yaşamak
9. Başka bir ülkede yaşamak 10. Zengin olmak
11. Köyüme geri dönmek 12. Küçük, sakin bir yerde yaşamak

87) Toplum zenginlik itibariyle üç tabakaya bölsek, kendinizi hangi tabakada görürsünüz?

1. Alt

2. Orta

3. Üst

Teşekkür ederim...